

DEJINY

2/2022

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2022 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22022.html>

Dejiny 2/2022 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, <http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22022.html>

Ilustrácia na obálke: Anna Hausová – Z cyklu Za horizontom, 70x90 cm, 2021

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněk, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

Doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD.,
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.,
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry: Mgr. Jozef Jurčišin

Preklady resumé: Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

© Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov

© Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2022

ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

<i>Peter KOVAL</i>	7
Slovo na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Anton LIŠKA</i>	10
Vývoj počtu nakazených, liečených, zomrelých a vyliečených na Spiši počas cholerovej epidémie v roku 1831 v percepcii úradných štatistik / <i>Development of the number of infected, treated, dead and cured in Spiš during the cholera epidemic in 1831 in the perception of official statistics</i>	
<i>Ján TKÁČ</i>	30
Charakter vydavateľskej činnosti Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941 / <i>Character of the publishing activities of Slovaks in Vojvodina during 1918 – 1941</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	52
Slovenská roľnícka banka, krátka epizóda v dejinách košického bankovníctva / <i>Slovenská roľnícka banka (slovak peasant bank), a short episode in the history of košice banks</i>	

MATERIÁLY / MATERIALS

<i>Erik ONDRIA</i>	68
Jonáš Záborský v zbierkach Krajského múzea v Prešove / <i>Jonáš Záborský in the collections of the Regional museum in Presov</i>	
<i>Júlia KOTRUSOVÁ</i>	91
Františkánske nekrológium z rokov 1918 – 1936 / <i>Franciscan obituaries from 1918 – 1936</i>	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Marcela PALUBOVÁ</i>	102
Dejinné paralely Červeného kláštora / <i>Historical parallels of the Red Monastery</i>	

PRIPOMÍNAME / WE REMEMBER

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	114
Jonáš Záborský a východné Slovensko (Pred 210 rokmi sa narodil Jonáš Záborský (1812 – 1876) / <i>Jonáš Záborský and Eastern Slovakia (Jonáš Záborský (1812 – 1876) was born 210 years ago</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	117
Pred 150 rokmi sa István Bittó stal predsedom uhorskej vlády / <i>150 years ago, István Bittó became the Prime Minister of Hungary</i>	

<i>Peter KOVAL</i>	120
Pred 150 rokmi sa narodil organizátor slovenského zdravotníctva – MUDr. Ivan Hálek (1872 – 1945) / <i>150 years ago, the organizer of Slovak healthcare was born – MUDr. Ivoan Hálek (1872 – 1945)</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	122
Pred 110 rokmi sa skončila taliansko-turecká vojna / <i>The Italian-Turkish war ended 110 years ago</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	125
MUDr. Bohuslav Albert (1890 – 1952) – zakladateľ a reformátor československých nemocníc / <i>MUDr. Bohuslav Albert (1890 – 1952) – founder and reformer of Czechoslovak hospitals</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	128
Pedagóg, kultúrno-osvetový pracovník a historik Bartolomej Krpelec (65 rokov od úmrtia) / <i>Pedagogue, cultural, educational worker, and historian Bartolomej Krpelec (65 years since death)</i>	

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN / ENCYCLOPAEDIA OF HISTORY

<i>Ján DŽUJKO</i>	132
Žiara východu (1921 – 1922)	
<i>Ján DŽUJKO</i>	134
Slovan (1923)	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Peter KOVAL</i>	138
ŠVORC, Peter. <i>Štrbské vizitácie posledných sto rokov (1918 – 2021)</i> . Prešov : Universum, 2022. 359 s. ISBN 978-80-89946-23-5.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	139
<i>Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi</i> . Eds. Branislav Kovár, Oliver Zajac, Lucia Benediková. Bratislava : Premedia, 2020. 296 s. ISBN 978-80-8159-836-4.	
<i>Peter KOVAL</i>	140
SZUMIŁO, Mirosław. <i>Tajni księza. Historia nielegalnego pobytu słowackich werbistów w Polsce w latach 1957 – 1964</i> . Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, 2022. 296 s. ISBN 978-83-8229-495-8.	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Alena TABAKOVÁ</i>	144
Krst knihy: Židia v prvej ČSR, politické ambície a sklamaná (Košice, 11. apríl 2022) / <i>Baptism of the book: Jews in the First Czechoslovakia, political ambitions and disappointments</i> (Košice, April 11, 2022)	

<i>Alena TABAKOVÁ</i>	146
Vernisáž výstavy Naplnenie sna. (Košice, 11. apríl 2022) / <i>Opening of the exhibition Fulfilment of a dream.</i> (Košice, April 11, 2022)	
<i>Peter ŠVORC</i>	148
16. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied (Banská Bystrica 6. až 8. september 2022) / <i>16th Congress of the Slovak Historical Society at the Slovak Academy of Sciences</i> (Banská Bystrica, September 6 to 8, 2022)	
<i>Peter KOVAL</i>	154
Konferencia Dějiny zdravotnictví první Československé republiky interdisciplinárním pohledem. (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 13. – 14. október 2022) / <i>Conference History of healthcare in the first Czechoslovak Republic from an interdisciplinary perspective.</i> (the University of South Bohemia in České Budějovice, October 13-14, 2022)	
<i>Kludia SOKOLOVÁ</i>	156
Medzinárodná vedecká konferencia Cirkevné dejiny v prameňoch (Prešov, 30. november – 1. december 2022) / <i>International Scientific Conference Church History in the Sources</i> (Prešov, November 30 – December 1, 2022)	
<i>Peter KOVAL</i>	158
Erasmus prednášky na Inštitúte histórie (Prešov, 30. november – 7. december 2022) / <i>Erasmus lectures at the Institute of History</i> (Prešov, November 30 – December 7, 2022)	
<i>Kludia SOKOLOVÁ</i>	160
Medzinárodná vedecká konferencia Epidémie v dejinách Uhorska (Prešov, 7. – 8. december 2022) / <i>International Scientific Conference Epidemics in the History of Hungary</i> (Prešov, December 7-8, 2022)	
Predstavujeme výtvarníčku / Introducing the artist: Anna Hausová	162
O AUTOROCH / A WORD AUTHORS	165

Slovo na úvod

Vážení čitatelia!

Druhý polrok kalendárneho roka 2022 sa v slovenských historických kruhoch a aj na pôde Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove niesol v znamení opätovnej aktivizácie vedeckého života v podobe realizácie viacerých vedeckých podujatí prezenčnou formou. V novembri a decembri inštitút privítal hostí zorganizovaním troch medzinárodných konferencií a odborných prednášok v rámci učiteľských mobilít programu Erasmus+. Naši kolegovia boli rovnako aktívni aj mimo svojho pracoviska. Zúčastnili sa napr. učiteľských mobilít v zahraničí a aktívne vystúpili na viacerých medzinárodných vedeckých podujatiach.

Akýmsi pomysleným vrcholom v akciách slovenských historikov bol v druhej polovici roka 2022 XVI. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) pri Slovenskej akadémii vied. Hlavnou ideou zjazdu konaného 7. – 9. septembra v Banskej Bystrici bolo (okrem bilancie činnosti SHS, ocenenia laureátov plaketami SHS, odovzdania cien SHS za publikácie v oblasti historických vied a Valného zhromaždenia SHS) zhodnotenie vývoja slovenskej historickej vedy a jej prezentácie po roku 1989. Trojdňová akcia jednej z najstarších stavovských organizácií na Slovensku bola rozdelená na medzinárodný workshop, vedeckú konferenciu a sprievodné podujatia. Tie sa venovali problematike popularizácie dejín, stavu vydávania historickej literatúry na Slovensku či problémom vo vyučovaní dejepisu. Aj keď na nich odzneli často dosť kritické slová k momentálnemu stavu vývoja historickej vedy a hlavne k možnostiam jej prezentácie (laickej i odbornej verejnosti či v pedagogickom procese), hlavným pozitívom bol vôbec fakt, že po dlhšej odmlke sa úspešne podarilo zrealizovať veľké stretnutie historickej elity na Slovensku. Spomínané podujatia sú jasným dôkazom toho, že sa vedecký život dostáva do štandardných koľají. O dva týždne po zjazde SHS zorganizovali kolegovia z Čiech 12. zjazd českých historikov na pôde Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

Druhé číslo časopisu Dejiny v roku 2022 si v rubrike Kronika pripomína niektoré z uvedených podujatí. V tradičných rubrikách ďalej ponúka vedecké štúdie zaoberajúce sa parciálnymi historickými regionálnymi témami (cholerová epidémia na Spiši, vydavateľská činnosť Slovákov vo Vojvodine a Slovenská roľnícka banka v košickom a slovenskom bankovníctve), materiálové štúdie (Jonáš Záborský v zbierkach Krajského múzea v Prešove, Františkánske nekrológium z rokov 1918 – 1936) či predstavenie národnej kultúrnej pamiatky Kláštora kartuziánov v obci Červený Kláštor. Rubrika Pripomíname je zaplnená informáciami o výročiach osobností našich dejín – István Bittó, Ivan Hálek, Bohuslav Albert i Bartolomej Krpelec. V Encyklopédii dejín predstavujeme dve dobové periodiká – Žiara východu a Slovan vychádzajúce v prvej polovici 20. rokov 20. storočia. Obsah časopisu tradične dopĺňajú anotácie a recenzie na najnovšie knižné publikácie.

Prajeme Vám príjemné čítanie!

Peter Koval'

◀ *Architektonickou dominantou Medzeva je kostol Narodenia Panny Márie. Priamo v centre na Mariánskom námestí svojím vzhľadom pripomína slávne časy, keď bol Medzev centrom hámorníctva a obchodu s kovmi i kovovými výrobkami. Foto: Stanislav Kurimai*

ŠTÚDIE

Hrad Castillo de San Nicolás, ktorý je napriek svojmu menu v podstate obrannou vežou vybudovanou koncom 17. storočia. Nachádza sa v Cuitadella de Menorca. Foto: Stanislav Kurimai

- ◀ *Murcia je s necelým pol miliónom obyvateľov siedmym najväčším mestom v celom Španielsku. Leží na rieke Segura v juhovýchodnej časti štátu. Historická časť mesta má svoju dominantu v barokovej katedrále Catedral de Murcia z prvej polovice 18. stor., pričom začala sa stavať už v 14. stor. Foto: Nadežda Jurčišinová*

VÝVOJ POČTU NAKAZENÝCH, LIEČENÝCH, ZOMRELÝCH A VYLIEČENÝCH NA SPIŠI POČAS CHOLEROVEJ EPIDÉMIE V ROKU 1831 V PERCEPCII ÚRADNÝCH ŠTATISTÍK¹

Anton LIŠKA

Abstract: *Development of the number of infected, treated, dead and cured in Spiš during the cholera epidemic in 1831 in the perception of official statistics.* The year 1831 in the history of Spiš and the whole of Hungary was marked by cholera, which, after reaching the territory of the Habsburg Monarchy for the first time in history, had a negative impact on the demographic development of the local population. As a result of this infectious disease, every second person who contracted it and every 20th of the total population died in Hungary. The aim of the study was to find out whether the territory of Spiš was in this respect an average region in terms of statistical indicators, or if it deviated from the average for the whole of Hungary, and to subject the investigated sources to a critical analysis. In the research of the set goals, preserved official statistics (Hungarian and regional) and relevant scientific and professional literature related to the issue were used.

Key words: Cholera epidemic. Mortality. Year 1831. Province XVI Spiš towns. Spiš chair. Official reports on cholera victims.

Úvod

V prvej polovici 19. stor. ovplyvňovali chorobnosť a s ňou spojenú mortalitu uhorského obyvateľstva najmä infekčné ochorenia. Na začiatku 18. stor. sa síce podarilo takmer úplne eliminovať najobávanejšiu z týchto chorôb – mor, no namiesto nej sa objavili nové, rovnako nebezpečné nákazy. K najviac rozšíreným infekčným chorobám, vyskytujúcim sa na našom území v sledovanom období, patrili pravé a nepravé kiahne, kašeľ, týfus či záškrť. Okrem nich sa sporadicky vyskytovali aj iné život ohrozujúce ochorenia.² Spomedzi všetkých infekčných chorôb, ktoré v priebehu prvej polovice 19. storočia zasiahli územie Uhorska, mala najničivejší priebeh cholera,³ v archívnych prameňoch označovaná prívlastkami orientálna (*cholera orientalis*)

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0397/21 *Epidémie a protiepidemiologické opatrenia na území Slovenska v dlhom 19. storočí*.
- 2 LIŠKA, Anton. Choleroová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v rímskokatolíckych, gréckokatolíckych a evanjelických farnostiach Solianskeho okresu Zemplínskej župy. In *THEOLOGOS – Teologická revue*, roč. 14, 2012, č. 1, s. 271-272.
- 3 LIŠKA, Anton – BORZA, Peter. Pastiersky list prešovského biskupa Gregora Tarkoviča z júla 1831. In *Kultúrne dejiny*, roč. 13, 2022, č. 1, s. 62.

alebo ázijská (*cholera asiatica*).⁴ Jej domovom bola Ázia, predovšetkým oblasť Indie, kde po stáročia zabíjala mieste obyvateľstvo. Do Európy po prvýkrát prenikla až v roku 1830.⁵ Ako prvé zasiahla Rusko, odkiaľ sa rýchlo rozšírila do severnej, východnej a strednej Európy. Do Uhorska sa dostala pravdepodobne z Haliče. Stalo sa tak v letných mesiacoch roku 1831. V júni 1831 boli zaznamenané prvé prípady tohto ochorenia na severovýchode krajiny, odkiaľ sa v priebehu niekoľkých týždňov rozšírila aj do zvyšných častí kráľovstva.⁶

Cholera mala po nakazení veľmi rýchly priebeh a spravidla po niekoľkých hodinách (10 hodín) až dňoch (dva až päť dní) končila smrťou. V Uhorsku sa rovnako veľmi rýchlo šírila a vyžiadala si veľké množstvo ľudských životov. Najviac postihnutý bol predovšetkým vidiek a príslušníci nižších sociálnych vrstiev obyvateľstva, žijúci v poddimenzovaných hygienických podmienkach. Neznalosť, resp. nedodržiavanie základných hygienických návykov ako umývanie rúk, každodenná výmena bielizne, dezinfekcia výkalov, preváranie a dezinfekcia zdrojov pitnej vody a pod. malo pre nich fatálne dôsledky. Cholera sa totiž prenášala prostredníctvom exkrementov, v ktorých sa kulminovali choroboplodné zárodky. Z tohto dôvodu sa populácia rýchlo nakazila a ochorenie prepuklo do epidémie. Prvými obeťami nákazy sa stávali najmä slabší, podvyživení jedinci, malé deti a starí ľudia. Výskumy však dokazujú, že cholera si nevyberala a následne jej podliehali aj osoby v produktívnom veku, a to bez ohľadu na svoje sociálne postavenie (žobráci, želiari, sedliaci, mešťania, šľachta atď.).⁷

Liečebné postupy a prostriedky proti cholere, ktoré sa používali v Uhorsku počas epidémie v roku 1831, vychádzali z vtedajších medicínskych poznatkov a refletovali úroveň dobového zdravotníctva. V oboch spomenutých oblastiach mala uhorská, ale aj svetová medicína, výrazne nedostatky, čo sa negatívne odzrkadlilo v lekárskej starostlivosti o pacientov, ktorí sa touto chorobou nakazili. Najväčší problém pri liečbe cholery spôsobil fakt, že nebol známy jej pôvodca. Za účelom jeho objavenia síce lekári vykonali veľké množstvo pitiev, no príčinu tohto infekčného ochorenia sa im odhaliť nepodarilo. Neznámy pôvod choroby zákonite narážal na ťažkosti spojené s poskytovaním účinných liečebných postupov a prostriedkov.⁸ Uhorskí lekári liečili ľudí nakazených choleroou dvoma spôsobmi. V prípade, že sa dostavili k pacientovi v prvopočiatkoch choroby, teda skôr, ako sa u nakazených ob-

-
- 4 GOLIAN, Ján. *Život ľudu detvianského. Historicko-demografická a kultúrna sonda do každodenného života na Podpolaní v dlhom 19. storočí*. Ružomberok : Society for Human Studies, 2019, s. 108.
  - 5 LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroových obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (I). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In *Dejiny – internetový časopis IH FF PU v Prešove*, roč. 7, 2012, č. 1, s. 100.
  - 6 GOLIAN, Ján. Vývoj úmrtnosti vo farnosti Detva v rokoch 1781 – 1920. In *Historická demografie*, roč. 41, 2017, č. 1, s. 59.
  - 7 MIŠÍKOVÁ, Alena. Choleroová epidémia na panstve Sztáraiovcov v lete 1831. In Kotorová-Jenčová, Mária – Šafranko, Peter. (Eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 29.
  - 8 LIŠKA, Anton. *Choleroová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : GTF PU v Prešove, 2012, s. 30.

javili kŕče a nastalo ochladzovanie končatín, začali liečbu prostredníctvom púšťania žilou a prikladania pijavíc na vybrané časti tela. Tento liečebný postup dopĺňali medikamentóznou liečbou. V prípade, že sa k chorým dostali až vtedy, keď sa u nich cholera naplno rozvinula, rovno začali medikamentóznou liečbu, ktorú kombinovali s bylinným kúpeľom, potením, naparovaním alebo saunovaním. V prvých týždňoch epidémie sa nakazeným osobám podával bizmut (*Magisterium Vismuthi*), ktorý bol považovaný za univerzálny liek proti infekčným chorobám. Rozdával sa vo veľkých množstvách, a to aj takým ľuďom, ktorí ho vôbec nepotrebovali a v dôsledku jeho požitia nakoniec zbytočne zomreli. Z tohto dôvodu sa jeho používanie prestalo odporúčať a namiesto neho bol chorým podávaný buď chlorid ortuťnatý (*Calomel*) alebo ópium (*Laudanum*). Medikamentóznou liečbu uhorskí lekári často kombinovali s odvarmi, obkladmi a tinktúrami z bylín.⁹ Uvedené liečebné metódy a postupy sa zameriavali na liečbu dôsledkov (zvracanie, bolesť a kŕče v žalúdku, hnačky atď.) a nie príčin cholery, nakoľko tá, ako už bolo vyššie spomenuté, v roku 1831 známa nebola. Neexistoval preto ani účinný liek, ktorý by toto ochorenie dokázal eliminovať. Aj preto boli ich účinky experimentálnej liečby, zameranej na potlačanie dôsledkov cholery, len nepatrné a nákaza sa veľmi rýchlo šírila. Z dochovaných úradných štatistík vyplýva, že cholerou sa v Uhorsku v rokoch 1831 – 1832 nakazilo celkovo 536 517 obyvateľov. Z nich sa 298 876 vyliečilo a 237 641 v dôsledku tohto infekčného ochorenia zahynulo. V kráľovských mestách a stoliciach, nachádzajúcich sa, resp. zasahujúcich územie dnešného Slovenska v celom rozsahu alebo len čiastočne, sa cholerou nakazilo celkovo 322 869 obyvateľov. Z nich sa 184 173 vyliečilo a 138 696 zomrelo.¹⁰

Geografické a územno-správne vymedzenie skúmanej oblasti a jej základná charakteristika

Územie Spiša je historickým regiónom Slovenska (a z menšej časti aj Poľska¹¹), rozprestierajúcim sa v jeho severovýchodnej časti – na území Popradskej a Hornádskej kotliny, v povodí riek Hornád, Poprad a Dunajec. Jeho prirodzenú hranicu tvoria na severe Vysoké Tatry a Pieniny, na východe Levočské pohorie, na juhu Spišsko-gemerské Rudohorie a na západe Slovenský raj a Kráľovohoľské Tatry. Od 12. stor. fungoval v podobe kráľovského komitátu ako samostatný administratívno-správny celok ranostredovekého Uhorského štátu. Na prelome 13. a 14. stor. sa pretvoril na stavovskú administratívno-správnu jednotku šľachty – stolicu a po roku 1849 sa transformoval na štátnu administratívno-správnu jednotku – župu, ktorá fungovala až do zániku župného zriadenia v roku 1922. V súčasnosti zaberá severozápadnú

-
- LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (II.). Preventívne proticholerové rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In *Dejiny – internetový časopis IH FF PU v Prešove*, roč. 8, 2013, č. 1, s. 168-172.
  - LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.
  - Po skončení prvej svetovej vojny, v roku 1922, bolo k Poľsku pričlenených 13 spišských obcí – Čierna Hora, Durštín, Fridman, Jurgov, Kacvín, Krempachy, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Belá, Repiská, Tribš, Vyšné Lapše. FURMANIK, Martin – ŠTEVÍK, Miroslav. *Putovanie dejinami Spiša*. Spišská Nová Ves : Scepusium, 2021, s. 194.

časť Prešovského kraja. Na severe susedí s Poľskom, na východe so Šarišom, na juhu s Abovom a Turňou a na západe s Gemerom a Liptovom. V období od 12. stor. do začiatku 16. stor. bol mocenským a administratívnym centrom Spiša Spišský hrad, od 16. stor. sa ním stalo slobodné kráľovské mesto Levoča. Štatút slobodného kráľovského mesta mal v sledovanom období na Spiši aj Kežmarok.¹² Duchovným centrom Spiša bola počas celého jeho dejinného vývoja Spišská Kapitula, na území ktorej sídlila od 13. stor. kapitula kanonikov, prepošstvo a hodnoverné miesto a od roku 1776 aj spišské biskupstvo.¹³

Rozbor skúmaných prameňov a základná charakteristika ich vzniku

Kľúčovými prameňmi analýzy cholerou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľov Spiša počas trvania epidémie v roku 1831 sú celouhorské (*Summarius Conspectus Jurisdictionum, et Locorum, in quibus suspectus Morbus erupit [...]*), stoličné (*Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum, in quibus Contagiosus Morbus erupit [...]*) a provinčné výkazy (*Conspectus Oppidorum ad Provinciam XVI oppidum Scepusiensium quibus Morbus Cholera erupit [...]*).

Celouhorskými (priebežnými a sumárnymi) výkazmi o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch uhorských stolíc, slobodných kráľovských miest a výsadných samosprávnych územných celkoch (Dištrikt Jazigov a Kumánov, Provincia XVI spišských miest, Privilegované mestá Hajdúchov) na svojich zasadnutiach zaoberala a následne zasielala do jednotlivých oblastí krajiny Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada (*Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico*), sídliaca v Budíne. Poklady pre celouhorské výkazy vypracúvala Uhorská zdravotná komisia, sídliaca v Budíne. Jej predsedom bol v čase epidémie Michal Ignác Lenhošek (*Michaël Lenhossék*).¹⁴ Celouhorské výkazy boli vyhotovované na základe údajov získaných

12 *Encyklopédia Slovenska. V. zväzok. R – Š. Zodp. red. J. Vladár. Bratislava : Veda, 1981. Heslo Spiš, s. 556.*

13 *Encyklopédia Slovenska. V. zväzok. R – Š. Zodp. red. J. Vladár. Bratislava : Veda, 1981. Heslo Spišská Kapitula, s. 557.*

14 Michal Ignác Lenhošek sa narodil 11. mája 1773 v Bratislave. Základné a gymnaziálne vzdelanie získal v Bratislave, medicínu študoval na lekárskech fakultách vo Viedni a v Pešti. Vysokoškolský titul doktora medicíny získal v roku 1799. Po ukončení vysokoškolského štúdia pôsobil deväť rokov ako úradný stoličný lekár v Ostrihome. Za svoju svedomitú prácu bol v roku 1808 povýšený do šľachtického stavu. V tom istom roku odišiel do Pešti, kde až do roku 1819 pôsobil ako profesor biológie a anatómie na Lekárskej fakulte Peštianskej univerzity (v rokoch 1809 – 1810 a 1815 – 1816 súčasne zastával funkciu dekana fakulty a v rokoch 1817 – 1818 funkciu rektora univerzity). V rokoch 1819 – 1825 pôsobil ako profesor fyziológie na Lekárskej fakulte Viedenskej univerzity. Od roku 1825 zastával funkcie krajinského protomedika, riaditeľa Lekárskej fakulty Peštianskej univerzity a vedúceho zdravotníckeho oddelenia Uhorskej miestodržiteľskej rady. Organizoval boj proti detských kiahňam, cholere a besnote a zaoberal sa tiež účinkami duševných stavov na zdravie človeka, fyziológiou ľudského tela a štúdiom vyššej nervovej sústavy človeka. V roku 1838 zriadil samostatný útvar krajinského veterinára. Je autorom viacerých odborných publikácií, vysokoškolských učebníc, obežníkov, brožúrok, vyhlášok a novinových článkov. Počas cholerovej epidémie v roku 1831 vydal tlačou dva dokumenty (obežník a brožúrku), v ktorých zhrnul svoje poznatky o tejto

z regionálnych (stoličných, provinčných, mestských) výkazov (vrátane informácií o priebehu ochorenia v slobodných kráľovských mestách). Do celouhorských výkazov boli zahrnuté po tom, ako boli doručené do Budína, v mnohých prípadoch teda s istým časovým odstupom od doby ich vyhotovenia. Vychádzali tlačou, v latinskom jazyku, v pravidelných časových intervaloch. Na začiatku epidémie to bolo raz za tri, resp. štyri dni, neskôr raz týždenne. Prvý priebežný cholerový výkaz bol publikovaný 5. augusta 1831. Neobsahoval však údaje zo všetkých, ale iba z 33 uhorských lokalít – 24 stolíc, siedmich slobodných kráľovských miest, Dištriktu Jazigov a Kumánov a Privilegovaných miest Hajdúchov. Prvý výkaz, ktorý obsahoval údaje zo všetkých oblastí Uhorska bol publikovaný 20. septembra 1831. V priebežných výkazoch, ktoré vyšli v období od 5. augusta do 5. októbra 1831, boli uvádzané nasledovné údaje: názov územia (*jurisdictiones*), počet miest (*loca*), deň vypuknutia choroby (*dies erumpentis morbi*), počet nakazených (*summa morbo correptorum*), počet uzdravených (*resanati*), počet zomrelých (*mortui*), počet liečených (*sub cura manentes*) a poznámky (*observationes*). Od 11. októbra 1831 pribudli do výkazu aj údaje o počtoch miest na jednotlivých uhorských územiach, kde cholera definitívne vymizla (*cessavit*), kde sa znovu vrátila (*recreduit*) a kde sa objavili nové prípady (*novitus erupit*). Posledný priebežný výkaz bol publikovaný 10. apríla 1832, pričom podobne ako prvý výkaz neobsahoval údaje zo všetkých uhorských lokalít, ale iba zo siedmich stolíc, Provincie XVI spišských miest a slobodného kráľovského mesta Ľubietová. Sumárny výkaz o nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch uhorských stolíc, slobodných kráľovských miest a výsadných samosprávnych územných celkov bol vydaný 4. septembra 1832. Oproti priebežným výkazom obsahoval aj dátum posledného prípadu úmrtia na cholera na tom ktorom území (*dies cessantis morbi*). Celouhorské (priebežné a sumárny) výkazy o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch uhorských stolíc, slobodných kráľovských miest a výsadných samosprávnych územných celkov z rokov 1831 a 1832 sa nachádzajú v archívoch na dnešnom území Slovenska a Maďarska, ktoré spravujú archiválie príslušných uhorských samosprávnych celkov a v roku 1861 vyšli v Budíne aj tlačou. Vo štvrtej časti tretieho dielu svojho Zdravotnícko-medicínskeho kódexu Uhorska (*Codex sanitario-medicinalis Hungariae*) ich publikoval profesor Peštianskej univerzity František X. Linzbauer (*Franciscus Xav. Linzbauer*).

Regionálne (stoličné, provinčné, mestské) výkazy o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice, slobodných kráľovských miest Kežmarok a Levoča a Provincie XVI spišských miest vyhotovovala stála stoličná a stála provinčná zdravotná komisia, sídliace v Levoči, resp. v Spišskej Novej Vsi. Ich členmi boli politickí predstavitelia stolice, provincie a slobodných kráľovských

---

infekčnej chorobe. Obežník nesúci názov *Krátičká zpráva, jako se proti Wýchodni uplawici (Choleře, chwistoblité) ochrániti, a co při prwnim nápadě této nemoci, až do přichodu lékaře činiti sluší* bol publikovaný v júli 1831, brožúrku s názvom *Animadversiones circa curandam choleram orientalem et alios epidemicos morbos in Regno Hungariae nunc vigentes*, vydal v septembri 1831. Michal Ignác Lenhošek zomrel 12. februára 1840 v Budíne. *Slovenský biografický slovník. III. Zväzok. K – L*. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1989. Heslo LENHOŠEK, Michal Ignác, s. 386; LIŠKA, Anton. *Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : GTF PU v Prešove, 2012, s. 7-8.

miest (župan, gróf, richtári, senátori, prísediaci), ale tiež stoliční a mestskí lekári.¹⁵ Prácu komisií koordinoval a kontroloval proticholerový komisár, za ktorého bol pre územie Spiša, Šariša a Zemplína a slobodné kráľovské mestá Kežmarok, Levoča, Bardejov, Sabinov a Prešov menovaný gróf Anton Majlát (*Antonius Majláth de Székhely*).¹⁶ Údaje o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch z jednotlivých lokalít na území Spišskej stolice a Provincie XVI spišských miest získavala stála stoličná a stála provinčná zdravotná komisia vlastnou činnosťou, a tiež od miestnych zdravotných komisií, zriadených v centrách slúžnovských okresov Spišskej stolice (údaje z obcí, osád, usadlostí, majerov, hámrov atď.), v slobodných kráľovských mestách (údaje z Kežmarku a Levoče) a na území spišských mestečiek (údaje z mestečiek Spišskej stolice a Provincie XVI spišských miest). Členmi miestnych zdravotných komisií boli predstavitelia mestských a okresných samospráv (richtári, senátori, mešťania, hlavní slúžni, prisažní, starostovia), a tiež lekári, chirurgovia a felčiari. Najdôležitejšiu úlohu v zdravotných komisiách zastávali lekári, chirurgovia a felčiari, ktorých primárnou kompetenciou bolo určovať príčinu smrti (buď na základe obhliadky tela, alebo podľa popisu príznakov, na ktoré obeť zomrela) a vyhodnocovať ktorá z obetí zomrela v dôsledku cholery a ktorá v dôsledku iného ochorenia, resp. z inej príčiny. V archívnych fondoch Štátneho archívu v Prešove – Špecializovaného pracoviska Spišský archív v Levoči sa podarilo dohľadať dva priebežné výkazy o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice, datované na 10. september¹⁷ a 13. október 1831¹⁸ a jeden priebežný výkaz, obsahujúci predmetné údaje z mestečiek patriacich do Provincie XVI spišských miest, datovaný na 15. november 1831.¹⁹ Celkové výkazy v skúmaných archívnych materiáloch z rokov 1831 a 1832 absentovali. Podarilo sa dohľadať iba súhrnnú správu stoličného lekára Jozef Fortmaiera (*Josephus Fortmäyer*), obsahujúcu stručnú informáciu o priebehu cholery a súhrnnom počte jej obetí na území Spišskej stolice.²⁰ Autorom priebežných výkazov, obsahujúcich údaje o priebehu cholery v Spišskej stolici, bol prísediaci Tabulárneho súdu Eduard Fanschmid (*Eduard Phanschmid*), autorom priebežného výkazu s choleroými údajmi z lokalít patriacich do Provincie XVI spišských miest bol lekár provincie Ján Glos (*Joannes Glos*). Všetky tri výkazy boli vyhotovené v písomnej podobe (rukopis) a okrem kľú-

-
- 15 Štátny archív (ŠA) Prešov – ŠPSA Levoča, fond Spišská župa (SŽ), r. 1831, kr. č. 617, inv. č. 1335, sign. č. 25/1831. *Inclyta Universitas! Unghvarini, die 14. Januarii 1831.*
  - 16 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SM, r. 1831, kr. č. 638, inv. č. 441, sign. č. 1549/1831. *Consignatio Commissariorum ddo. 12. ae Juli 1831.*
  - 17 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 625, inv. č. 1346, sign. č. 787/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 10. Septembris 1831.*
  - 18 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 627, inv. č. 1349, sign. č. 1014/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 13. Octobris 1831.*
  - 19 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SM, r. 1831, kr. č. 1059, inv. č. 1063, sign. č. 294/1831. *Conspectus Oppidorum ad Provinciam XVI oppidum Scepusiensium quibus Morbus Cholera erupit [...] in elective usuqe 15 Novemb. 1831.*
  - 20 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, odd. KP, r. 1832, kr. č. 630, inv. č. 1354, fasc. č. 285, sign. č. 134. *Dokument bez názvu z 15. 2. 1832.*

čových údajov obsahujú aj vlastnoručné podpisy ich autorov (v prípade stoličných výkazov miesto ich vyhotovenia, ktorým bola Levoča). V dochovaných priebežných výkazoch Spišskej stolice boli uvádzané nasledovné údaje: poradové číslo lokality (*Nmr*), deň vypuknutia choroby (*dies erumpetis morbi*), počet nakazených (*summa morbo correptorum*), počet uzdravených (*resanati*), počet zomrelých (*mortui*), počet liečených (*sub cura manentes*) a poznámky (*observationes*). V dochovanom priebežnom výkaze o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Provincie XVI spišských miest boli zaznamenané nasledovné údaje: názov územia (*jurisdictio*), názov mestečka (*oppida*), deň vypuknutia choroby (*dies erumpentis morbi*), počet nakazených (*summa morbo correptorum*), počet uzdravených (*resanati*), počet zomrelých (*mortui*), počet liečených (*sub cura manentes*), počet obyvateľov v mestečkách v roku 1831 podľa údajov zaznamenaných v matrikách (*im populatio secundum matricam ecclesiasticam ab 1831*) a poznámky (*observationes*).

Vývoj počtu choleroou nakazených, liečených, zomrelých a vyliečených obyvateľov Spišskej stolice

Na území Spišskej stolice žilo pred vypuknutím cholerovej epidémie v roku 1831 celkovo 154 856 obyvateľov. Usadení boli v dvoch slobodných kráľovských mestách, 17 mestečkách, 187 dedinách, 179 osadách, malých usadlostiach a hostincoch, a tiež na viacerých gazdovstvách, hámroch, horárňach, hospodárstvach, lomoch, majeroch a mlynoch. Správnym centrom stolice bola v sledovanom období Levoča.²¹ Funkciu župana zastával v danej dobe gróf Alexander Čáky (*Alexander Csáky de Keresztszegh*), hlavným stoličným notárom bol Andrej Lany (*Andreas Lany*) a post hlavného stoličného lekára patrilo Ludovítovi Ružinskému (*Ludovicus Ruzsinsky*). Úrad stoličného lekára v roku 1831 zastávali tiež Samuel Pozevic (*Samuel Pozevitz*) a Jozefa Fortmaier. Na území Spišskej stolice pôsobil v sledovanom období aj Ignác G. Sommer (*Ignatius G. Sommer*), ktorý zastával funkciu lekára slobodného kráľovského mesta Levoča. V roku 1831 vydal brožúrku s názvom *Krátka správa pre obyvateľov kráľovského mesta Levoča a pre každého, kto nie je lekárom, aké inštrukcie je potrebné sledovať pred a po vypuknutí cholery*, v ktorej zhrnul základné informácie o tejto infekčnej chorobe, preventívnych opatreniach proti jej vypuknutiu a šíreniu i radách ako ju možno liečiť v domácom prostredí.²²

Slobodné kráľovské mestá Spišskej stolice

V čase vypuknutia cholerovej epidémie v roku 1831 sa na území Spišskej stolice nachádzali dve slobodné kráľovské mestá – Kežmarok a Levoča. V Kežmarku žilo 4 192 a v Levoči 5 175 obyvateľov.²³

-
- 21 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem annexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 284, 296.
  - 22 Bližšie o brožúrke: LIŠKA, Anton. Dobové tlačie Dr. Ignatiusa Sommera a Martina Hlatkého z roku 1831, popisujúce príznaky, prevenciu a liečbu cholery. In *Dejiny – internetový časopis IH FF PU v Prešove*, roč. 9, 2014, č. 1, s. 96-124.
  - 23 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem annexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 285-286.

Podľa súhrnného celouhorského výkazu, pojednávajúceho o celkovom počte cholery nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľov Uhorska, datovaného na 4. september 1832, bol prvý prípad cholery v Kežmarku zaznamenaný 10. augusta 1831.²⁴ V priebežných celouhorských choleroch výkazoch sa mesto prvýkrát objavuje 28. augusta 1831 s tým, že na jeho území boli od vypuknutia nákazy zaznamenané štyri prípady tohto infekčného ochorenia. Z uvedeného počtu tri osoby chorobe podľahli a jedna sa na ňu aktuálne liečila.²⁵ Zmenu v počtoch cholery nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených osôb, žijúcich na území slobodného kráľovského mesta Kežmarok, nachádzame aj v priebežných celouhorských choleroch výkazoch z 13. septembra, 5., 18. a 25. októbra a 6. decembra 1831 (viď Tabuľka č. 1). Posledný prípad úmrtia na cholery zaznamenali v Kežmarku 27. októbra 1831. Celkovo sa v tomto slobodnom kráľovskom meste nakazilo cholery 496 osôb, z ktorých sa 298 vyliečilo a 198 tejto chorobe podľahlo.²⁶

Tabuľka č. 1 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v slobodnom kráľovskom meste Kežmarok.²⁷

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Kežmarok	23. 08. 1831	4 192	4	0	3	1
	13. 09. 1831		198	54	69	75
	05. 10. 1831		381	198	158	25
	18. 10. 1831		448	243	189	16
	25. 10. 1831		463	268	191	4
	07. 11. 1831		482	282	196	4
	06. 12. 1831		496	298	198	0
Spolu	23. 08. 1831	4 192	496	298	198	0
	16. 12. 1831					

24 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

25 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 248.

26 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

27 Tabuľka č. 1 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 258.) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o cholery nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 247-490).

Podľa súhrnného celouhorského cholerového výkazu zo 4. septembra 1832 bol prvý prípad cholery v Levoči zaznamenaný 14. augusta 1831.²⁸ V priebežných celouhorských choleroých výkazoch sa mesto prvýkrát objavuje 2. septembra 1831 s tým, že na jeho území bolo od vypuknutia nákazy zaznamenaných 20 prípadov tohto infekčného ochorenia. Z uvedeného počtu 10 osôb chorobe podľahlo, sedem sa vyliečilo a tri sa na ňu aktuálne liečili.²⁹ Zmenu v počtoch choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených osôb, žijúcich na území slobodného kráľovského mesta Levoča, nachádzame aj v priebežných celouhorských choleroých výkazoch z 13. septembra a 11., 18. a 25. októbra 1831 (viď Tabuľka č. 2). Posledný prípad úmrtia na cholerou zaznamenali v Levoči 28. septembra 1831. Celkovo sa v tomto slobodnom kráľovskom meste nakazilo choleroou 1 087 osôb, z ktorých sa 723 vyliečilo a 364 tejto chorobe podľahlo.³⁰

Tabuľka č. 2 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v slobodnom kráľovskom meste Levoča.³¹

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Levoča	02. 09. 1831	5 175	20	7	10	3
	13. 09. 1831		292	119	111	62
	05. 10. 1831		292	156	111	25
	11. 10. 1831		1 043	619	362	62
	18. 10. 1831		1 043	681	362	0
	25. 10. 1831		1 087	723	364	0
Spolu	02. 09. 1831	5 175	1 087	723	364	0
	25. 10. 1832					

28 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

29 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 283.

30 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

31 Tabuľka č. 2 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 258) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 283-490).

Na území slobodných kráľovských miest Spišskej stolice – Kežmarku a Levoče trvala epidémia cholery podľa skúmaných celouhorských výkazov od 10. augusta do 27. októbra 1831. V jej dôsledku sa nakazilo 1 583 osôb, z ktorých sa 1 021 vyliečilo a 562 ochoreniu podľahlo. Cholerou sa teda nakazil takmer každý šiesty obyvateľ spišských slobodných kráľovských miest a každý tretí z nich v dôsledku tohto infekčného ochorenia zomrel.³²

Tabuľka č. 3 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v slobodných kráľovských mestách Spišskej stolice.³³

Názov lokality	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Výskyt posledného prípadu ochorenia	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva		
				nakazení	vyliečení	zomrelí
Kežmarok	10. 08. 1831	27. 10. 1831	4 192	496	298	198
Levoča	14. 08. 1831	28. 09. 1831	5 175	1 087	723	364
Spolu	10. 08. 1831	27. 10. 1831	9 367	1 583	1021	562

Mestečká Spišskej stolice

V čase vypuknutia cholerovej epidémie v roku 1831 sa na území Spišskej stolice nachádzalo 17 mestečiek, v ktorých žilo 27 965 obyvateľov.³⁴

Podľa priebežných stoličných výkazov o cholerou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice sa do 13. októbra 1831 touto chorobou v spišských stoličných mestečkách nakazilo 1 612 osôb, z ktorých sa 509 vyliečilo, 739 nákaze podľahlo a 364 sa v danom období z ochorenia aktuálne liečilo. Epidémia postihla najskôr Kluknavu, v ktorej zaznamenali prvý prípad cholery 2. augusta 1831 a najneskôr Nálepkovo, kde prepukla až 20. septembra 1831. Zo šiestich mestečiek (Nová Belá, Smolnícka Huta, Smolník, Spišská Kapitula, Spišská Teplica, Švedlár) neboli ku 13. októbru 1831 známe žiadne údaje.

32 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

33 Tabuľka č. 3 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 285-286) a zo súhrnného celouhorského cholerového výkazu o nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490).

34 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 286-288.

Tabuľka č. 4 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v mestečkách Spišskej stolice.³⁵

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Gelnica	4 632	02. 09. 1831	185	65	40	80
Hrabušice	1 054	12. 08. 1831	44	8	20	16
Hranovnica	991	25. 08. 1831	104	52	50	2
Kluknava	919	02. 08. 1831	86	25	61	0
Krompachy	1 767	10. 08. 1831	165	42	105	18
Nálepkovo*	2 383	20. 09. 1831	150	80	57	13
Mníšek nad Hnilcom	2 143	02. 09. 1831	132	42	35	55
Smižany	913	03. 08. 1831	196	30	136	30
Spišská Stará Ves	1 156	24. 08. 1831	180	75	72	33
Spišský Štvrtok	637	12. 08. 1831	145	30	103	12
Štós	1 496	25. 08. 1831	225	60	60	105
Spolu	18 091	02. 08. 1831	1 612	509	739	364

Dediny, gazdovstvá, hámre, horárne, hospodárstva, hostince, lomy, majere, mlyny a osady Spišskej stolice

V čase vypuknutia cholerovej epidémie v roku 1831 sa na území Spišskej stolice nachádzalo 187 dedín, 179 osád a hostincov a viacero (počet sa neuvádza) baní, gazdovstiev, hámrov, hospodárstiev, horární, lomov, majerov a mlynov. V spišských dedinách žilo 104 469 obyvateľov, v osadách a hostincoch 6 268 obyvateľov a na zvyšných vidieckych lokalitách 5 812. Celkovo tak na spišskom vidieku žilo v sledovanom období 116 549 obyvateľov.³⁶

Podľa priebežných stoličných výkazov o choleroou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice, žijúcich na vidieku, sa do 13. októbra 1831 touto chorobou nakazilo 8 833 osôb, z ktorých sa 4 025 vyliečilo, 3 583 nákaze podľahlo a 1 225 sa v danom období z ochorenia aktuálne liečilo. Epidémia postihla najskôr obec Kamienku, v ktorej zaznamenali prvý prípad cholery 14. júla 1831 a najneskôr obec Strážky, kde prepukla až 9. októbra 1831 (viď Tabuľka č. 5).

35 Tabuľka č. 4 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 286-288) a priebežných stoličných choleroých výkazoch o nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Spišskej stolice (MV SR, ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 625, inv. č. 1346, sign. č. 787/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 10. Septembris 1831*; MV SR, ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 627, inv. č. 1349, sign. č. 1014/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 13. Octobris 1831*).

36 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 296.

Zo 69 spišských dedín, 177 osád a hostincov a všetkých baní, gazdovstiev, hámrov, hospodárstiev, horární, lomov, majerov a mlynov neboli ku 13. októbru 1831 známe žiadne údaje o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých.

Tabuľka č. 5 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v dedinách, osadách a hostincoch Spišskej stolice.³⁷

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Arnutovce*	181	05. 09. 1831	61	40	21	0
Batizovce*	1 090	03. 09. 1831	60	35	18	7
Beharovce	191	11. 08. 1831	20	6	12	2
Betlanovce	502	18. 08. 1831	95	40	35	20
Bijacovce	605	12. 08. 1831	35	10	20	5
Bušovce*	730	20. 08. 1831	160	87	53	20
Čenčice*	102	05. 09. 1831	7	2	5	0
Danišovce	200	18. 08. 1831	32	20	6	6
Dlhé Stráže	175	20. 08. 1831	82	31	30	21
Doľany	106	10. 08. 1831	4	3	1	0
Domaňovce	577	12. 08. 1831	85	14	61	10
Dravce	500	18. 08. 1831	82	24	50	8
Dúbrava	422	10. 08. 1831	60	18	30	12
Dvorce*	372	24. 09. 1831	53	18	35	0
Farkašovce	448	20. 08. 1831	103	52	48	3
Forbasy*	451	01. 10. 1831	15	10	4	1
Granč	117	11. 08. 1831	45	10	30	5
Hadušovce*	269	05. 09. 1831	21	8	13	0
Hágy*	239	15. 09. 1831	4	0	2	2
Haligovce*	761	15. 09. 1831	66	6	56	4
Harichovce	548	12. 08. 1831	115	15	75	25
Hnilčík*	343	05. 09. 1831	26	18	8	0
Holumnica*	866	01. 09. 1831	152	92	49	11
Hôrka	61	20. 08. 1831	85	42	15	28

37 Tabuľka č. 5 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 288-296) a priebežných stoličných choleroých výkazoch o nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Spišskej stolice (ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 625, inv. č. 1346, sign. č. 787/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 10. Septembris 1831*; ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 627, inv. č. 1349, sign. č. 1014/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leutschovia, die 13. Octobris 1831*).

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyličení	zomrelí	liečení
Hotkovce	128	11. 08. 1831	2	2	0	0
Hozelec	221	20. 08. 1831	75	40	25	10
Huncovce	2 148	25. 08. 1831	108	51	42	15
Chrasť nad Hornádom *	410	24. 09. 1831	48	30	18	0
Iliašovce	562	12. 08. 1831	80	10	62	8
Imrichovce*	187	05. 09. 1831	4	2	2	0
Jaklovce	982	07. 08. 1831	25	18	7	0
Jakubany*	2 846	01. 10. 1831	190	85	55	50
Jamník	422	10. 08. 1831	75	20	45	10
Jánovce *	178	05. 09. 1831	12	10	2	0
Jarabina	1645	24. 08. 1831	250	125	102	23
Jezersko*	366	15. 09. 1831	12	10	2	0
Kacvín	995	20. 08. 1831	142	72	60	10
Kaľava	201	10. 08. 1831	42	3	35	4
Kamienka	2 351	14. 07. 1831	680	440	240	0
Kišovce	238	20. 08. 1831	75	32	23	20
Klčov	364	10. 08. 1831	46	12	15	19
Končany	70	10. 08. 1831	2	0	2	0
Kravany	666	20. 08. 1831	106	60	36	10
Kremná*	456	01. 10. 1831	5	2	3	0
Kurimany*	145	05. 09. 1831	20	12	8	0
Lapšanka	496	20. 08. 1831	63	25	26	12
Lechnica	598	22. 08. 1831	72	30	40	2
Lendak*	985	25. 09. 1831	192	98	54	40
Letanovce	698	18. 08. 1831	70	30	27	13
Lieskovany	129	12. 08. 1831	42	12	10	20
Lučivná*	471	19. 09. 1831	24	19	5	0
Malý Slavkov*	434	18. 08. 1831	75	40	30	5
Margecany	517	07. 08. 1831	22	15	7	0
Markušovce	503	12. 08. 1831	264	64	136	64
Matejovce*	183	20. 09. 1831	9	6	3	0
Matiašovce	894	24. 08. 1831	160	62	58	40
Mečedelovce*	79	05. 09. 1831	4	3	1	0
Miklušovce	105	18. 08. 1831	45	30	5	10
Nedeca*	1011	15. 09. 1831	84	25	39	20
Nemešany	211	10. 08. 1831	22	10	6	6
Nižná Šuňava*	616	08. 09. 1831	36	23	13	0
Nižné Lapše	800	20. 08. 1831	92	40	38	14

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Nižné Ružbachy*	880	15. 09. 1831	79	29	38	12
Nižné Slovinky	948	10. 08. 1831	103	6	83	14
Nová Lubovňa*	1 312	01. 10. 1831	45	30	15	0
Odorín	531	04. 08. 1831	115	43	64	8
Olšavica*	766	28. 08. 1831	180	110	50	20
Olšavka	199	11. 08. 1831	15	3	12	0
Ordzovany	353	10. 08. 1831	20	8	6	6
Osturňa*	1 809	15. 09. 1831	121	94	26	1
Petrovce	118	11. 08. 1831	30	9	16	5
Pikovce*	90	24. 09. 1831	21	17	4	0
Poráč*	1 017	20. 09. 1831	51	20	31	0
Prímovce	70	25. 08. 1831	90	43	20	27
Rakúsy*	481	27. 08. 1831	21	13	4	4
Reľov*	468	15. 09. 1831	10	3	3	4
Repiská	568	20. 08. 1831	52	20	24	8
Richnava	528	10. 08. 1831	84	5	60	19
Richvald	932	22. 08. 1831	106	40	52	14
Rožkovce	91	10. 08. 1831	4	0	2	2
Rudňany (Nižné a Vyšné)*	431	20. 09. 1831	6	2	4	0
Slovenská Ves	1 275	12. 08. 1831	106	62	34	10
Spišské Bystré	1 158	18. 08. 1831	215	75	103	37
Spišské Hanušovce*	682	15. 09. 1831	120	80	27	13
Spišské Tomášovce*	332	05. 09. 1831	38	24	14	0
Spišský Hrhov	871	10. 08. 1831	110	8	85	17
Spišský Hrušov	637	12. 08. 1831	112	15	78	19
Spišský Štiavnik	934	18. 08. 1831	165	60	62	43
Stará Lesná*	668	02. 09. 1831	35	20	15	0
Stotince*	958	01. 10. 1831	230	103	52	75
Stráne pod Tatrami*	377	25. 09. 1831	85	42	20	23
Stratená*	318	05. 09. 1831	3	0	2	1
Strážky*	368	09. 10. 1831	30	22	4	4
Studenc	369	10. 08. 1831	14	7	3	4
Sulín* s osadou Kače* a hostincom Závodie*	735 68 133	01. 10. 1831	121	100	17	4
Svätý Ondrej*	148	03. 10. 1831	7	5	2	0
Svätý Juraj*	581	08. 10. 1831	15	9	4	2
Štefanovce*	190	05. 09. 1831	8	2	6	0

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Švábovce	306	20. 08. 1831	104	60	30	14
Toporec*	1 177	19. 08. 1831	345	172	115	58
Torysky	1 336	20. 08. 1831	62	23	20	19
Uloža	403	25. 08. 1831	22	8	5	9
Veľká Lomnica*	1 260	01. 09. 1831	95	40	30	25
Veľká Franková*	560	07. 10. 1831	24	18	6	0
Veľký Folkmár	605	02. 08. 1831	96	53	43	0
Veľký Lipník	1 428	22. 08. 1831	36	15	12	9
Veľký Slavkov*	1 094	05. 09. 1831	47	36	11	0
Vikartovce	1 329	22. 08. 1831	56	30	26	0
Vlkovce*	140	15. 09. 1831	55	30	25	0
Vydrník	279	22. 08. 1831	95	32	46	17
Vyšné Ružbachy*	1 022	07. 10. 1831	6	5	1	0
Vyšné Slovinky	816	10. 08. 1831	95	10	72	13
Zálesie	286	22. 08. 1831	82	20	22	40
Závada*	411	05. 09. 1831	45	23	22	0
Závadka*	751	20. 09. 1831	164	99	63	2
Žakovce*	718	03. 09. 1831	48	30	18	0
Žehra	234	10. 08. 1831	46	23	15	8
Spolu	70 734	14. 07. 1831	8 833	4 025	3 583	1 225

Spišská stolica

V priebežných celouhorských choleroých výkazoch sa Spišská stolica prvýkrát objavuje 16. augusta 1831 s tým, že na jej území bolo od vypuknutia nákazy zaznamenaných 27 prípadov ochorenia. Z uvedeného počtu všetkých 27 osôb cholere podľahlo. Do štatistík boli započítané údaje z dvoch z celkového počtu vyše 383 lokalít, nachádzajúcich sa v čase epidémie na území Spišskej stolice.³⁸ Zmenu v počtoch choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených osôb, žijúcich na území stolice, nachádzame aj v priebežných celouhorských choleroých výkazoch z 20. septembra, 10. a 31. októbra a 7. novembra 1831 (vid' Tabuľka č. 6).

Zo sumárneho celouhorského choleroého výkazu, datovaného na 4. september 1832, vyplýva, že na území Spišskej stolice sa epidémia vyskytovala od 3. augusta do 8. novembra 1831. V jej dôsledku sa v stolici nakazilo 13 906 osôb, z ktorých sa 7 642 vyliečilo a 6 264 tejto chorobe podľahlo.³⁹

38 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV. Budae* : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 186.

39 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV. Budae* : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

Tabuľka č. 6 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v Spišskej stolici (bez slobodných kráľovských miest).⁴⁰

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet započítaných lokalít	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva				Stav choroby v obciach		
				nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení	Počet obcí bez nových prípadov	Počet obcí s opätovným výskytom	Počet nových ohnísk
Spišská stolica	16. 08. 1831	2	143 914	27	0	27	0	-	-	-
	20. 09. 1831	76		7 087	2 679	3 203	1 205	-	-	-
	11. 10. 1831	76		7 087	2 679	3 203	1 205	29	0	0
	31. 10. 1831	133		12 323	6 017	5 400	906	29	0	14
	14. 02. 1832	133		12 323	6 621	5 702	0	0	0	0
Spolu	16. 08. 1831 14. 02. 1832	133	143 914	12 323	6 621	5 702	0	0	0	0

Tabuľka č. 7 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v Spišskej stolici.⁴¹

Názov územia	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Výskyt posledného prípadu ochorenia	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva		
				nakazení	vyliečení	Zomrelí
Slobodné kráľovské mestá	10. 08. 1831	27. 10. 1831	9 367	1 583	1 021	562
Spišská stolica	03. 08. 1831	08. 11. 1831	143 914	12 323	6 621	5 702
Spolu	03. 08. 1831	08. 11. 1831	153 281	13 906	7 642	6 264

40 Tabuľka č. 6 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 296.) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 186-490). Údaj o počte obyvateľov v Spišskej stolici je udávaný bez započítania obyvateľov slobodných kráľovských miest Kežmarok a Levoča.

41 Tabuľka č. 7 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 296.) a publikovaného celouhorskeho sumárneho výkazu o choleroou nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 489-490).

Okrem vyššie uvedených štatistických (priebežných a sumárnych) výkazov, sa vo fonde Štátneho archívu v Prešove – Špecializovaného pracoviska Spišský archív v Levoči nachádza aj list lekára Spišskej stolice Jozefa Fortmaiera, datovaný na 15. február 1832, v ktorom sa o. i. uvádza, že na území Spišskej stolice zomrelo v roku 1831 na následky cholerovej epidémie celkovo 6 444 tunajších obyvateľov.⁴²

Vývoj počtu choleroou nakazených, liečených, zomrelých a vyliečených obyvateľov Provincie XVI spišských miest

Na území Provincie XVI spišských miest žilo pred vypuknutím cholerovej epidémie v roku 1831 celkovo 30 563 obyvateľov. Správnym centrom provincie bolo v sledovanom období mesto Spišská Nová Ves. Funkciu administrátora zastával Imrich Fischer (*Emericus Fischer de Nagy Szalatnya*),⁴³ grófom provincie bol Pavol Wyda (*Paulus Wýda*), notársky úrad zastávali Jonatán Schmoc (*Jonathan Schmocz*) a Ján Perschoven (*Joannes Perschoven*) a úrad provinčného lekára vykonával Ján Glos.

Tabuľka č. 8 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v mestách patriacich do Provincie XVI spišských miest.⁴⁴

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Dátum výskytu prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 15. novembru 1831			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Hniezdne	1 341	07. 08. 1831	130	101	24	5
Lubica	2 386	12. 08. 1831	260	135	125	0
Matejovce	1 014	03. 09. 1831	170	127	43	0
Podolíneec	2 148	01. 09. 1831	55	13	29	13
Poprad	1 170	22. 08. 1831	75	48	27	0
Ruskinovce	693	17. 08. 1831	63	30	33	0
Spišská Belá	2 782	20. 08. 1831	206	109	97	0
Spišská Nová Ves	5 871	08. 08. 1831	882	524	358	0
Spišská Sobota	922	18. 08. 1831	75	44	31	0
Spišské Podhradie	3 144	06. 08. 1831	618	310	308	0
Spišské Vlchy	3 238	02. 08. 1831	362	148	214	0
Stará Lubovňa	1 996	01. 09. 1831	322	184	138	0
Stráže pod Tatrami	659	14. 10. 1831	3	1	1	1
Tvarožná	718	26. 08. 1831	16	8	8	0
Veľká	1 495	16. 08. 1831	19	10	9	0
Vrbov	986	16. 08. 1831	112	63	49	0
Spolu	30 563	02. 08. 1831	3 368	1 855	1 494	19

42 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, odd. KP, r. 1832, kr. č. 630, inv. č. 1354, fasc. č. 285, sign. č. 134. Dokument bez názvu z 15. 2. 1832.

43 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem annexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 300.

44 Tabuľka č. 8 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae*,

Podľa priebežného provinčného výkazu o choleroou nakazených,yliečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Provincie XVI spišských miest sa do 15. novembra 1831 touto infekčnou chorobou v spišských provinčných mestečkách nakazilo 3 368 osôb, z ktorých sa 1 855 vyliečilo, 1 494 nákaze podľahlo a 19 sa v danom období z ochorenia aktuálne liečilo. Epidémia postihla ako prvé mestečko Spišské Vlchy, v ktorom zaznamenali prvý prípad cholery 2. augusta 1831 a najneskôr mestečko Matejovce (dnes mestská časť Popradu), kde choroba prepukla až 3. septembra 1831 (viď Tabuľka č. 8).

Tabuľka č. 9 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v Provincie XVI spišských miest.⁴⁵

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet započítaných lokalít	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva				Stav choroby v obciach		
				Nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení	Počet obcí bez nových prípadov	Počet obcí s opätovným výskytom	Počet nových ohnisk
Provincia XVI spišských miest	05. 10. 1831	7	30 563	1 359	541	573	245	-	-	-
	11. 10. 1831	7		1 359	541	573	245	0	0	0
	13. 11. 1831	15		3 018	1 609	1 349	60	8	0	0
	13. 12. 1831	16		3 368	1 855	1 494	19	13	0	0
	14. 02. 1832	16		3 666	2 034	1 632	0	0	0	0
Spolu	05. 10. 1831 14. 02. 1832	16	30 563	3 666	2 034	1 632	0	0	0	0

Zo sumárneho celouhorského cholerového výkazu, datovaného na 4. september 1832, vyplýva, že na území Provincie XVI spišských miest sa epidémia vyskytovala od 2. augusta do 15. novembra 1831. V jej dôsledku sa v provincii nakazilo 3 666 osôb, z ktorých sa 2 034 vyliečilo a 1 632 tejto chorobe podľahlo.⁴⁶

partiumque eidem adnexarum. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 297-300) a priebežného cholerového výkazu o choleroou nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Provincie XVI spišských miest (ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SM, r. 1831, kr. č. 1059, inv. č. 1063, sign. č. 294/1831. *Conspectus Oppidorum ad Provinciam XVI oppidum Scepusiensium quibus Morbus Cholera erupit [...] in elective usuq 15 Novemb. 1831).*

- 45 Tabuľka č. 9 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 300) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 350-490).
- 46 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

Záver

Na území Spiša sa v čase cholerovej epidémie v roku 1831 nachádzali dve samosprávne jednotky – Spišská stolica a Provincia XVI spišských miest. V Spišskej stolici prevažovalo vidiecke obyvateľstvo, v Provincii XVI spišských miest mestský element. Obe územia mali vo svojich správnych centrách (Levoča, resp. Spišská Nová Ves) zriadené stále zdravotné komisie, ktoré spracúvali a následne do Budína zasielali podklady o choleroou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých osobách z lokalít, patriacich pod ich jurisdikciu. Z dochovaných úradných štatistík vyplýva, že na území Spišskej stolice sa choleroou nakazil každý deviaty obyvateľ, na území Provincie XVI spišských miest to bol každý 12. občan. Na oboch územiach cholere podľahol takmer každý druhý človek, ktorý sa touto infekčnou chorobou nakazil. Z uvedeného vyplýva, že na Spiši sa choleroou nakazilo približne o polovicu viac osôb ako bol celouhorský priemer. Pokiaľ ide o úmrtnosť, tá bola približne identická s celouhorským priemerom. Zvýšený počet nakazených oproti celouhorskému priemeru možno s veľkou pravdepodobnosťou pripísať blízkosti Spiša ku hraniciam s Haličou, z ktorej sa epidémia rozšírila do Uhorska. Spiš ako pohraničný región mal podstatne kratší čas na zavádzanie proticholeroových opatrení ako územia v západnej, strednej či južnej časti Uhorska. Udržanie úmrtnosti na celouhorskom priemere pri dvojnásobne vyššom počte nakazených možno zase vysvetliť relatívne dobre dostupnou lekárskou starostlivosťou (nadpriemerný počet lekárov, lekárnikov, chirurgov, felčiarov, lekárni, nemocníc a lazaretov) a vysokým podielom mestského obyvateľstva (dve slobodné kráľovské mestá a 33 mestečiek), poznajúcim a dodržiavajúcim hygienické návyky. V otázke určenia presného počtu choleroou nakazených, vyliečených a zomrelých osôb a doby trvania epidémie na Spiši je nutné konštatovať, že dostupné štatistiky to umožňujú iba v prípade Provincie XVI spišských miest. Z priebežného regionálneho a súhrnného celouhorského výkazu vyplýva, že v priebehu cholery boli zaznamenané prípady tejto nákazy vo všetkých 16 mestečkách, patriacich v sledovanom období do tohto územného celku. Zhodujú sa aj v dátume výskytu prvého ochorenia v provincii. V prípade Spišskej stolice však toto konštatovanie neplatí, nakoľko dochované výkazy si jednak odporujú a jednak neposkytujú údaje zo všetkých lokalít, nachádzajúcich sa na skúmanom území. Podľa priebežného regionálneho výkazu z 10. septembra 1831 bol prvý prípad cholery na území Spišskej stolice zachytený dňa 14. júla 1831 v obci Kamienska. Podľa sumárneho celouhorského výkazu zo 4. septembra 1832, vypukla cholera na území Spišskej stolice až 3. augusta 1831. Nesúlad je aj medzi celouhorským výkazom a správou spišského stoličného lekára Jozefa Fortmaiera z 15. februára 1832. Kým podľa výkazu zomrelo na území Spišskej stolice v roku 1831 v dôsledku cholerovej epidémie 6 264 tunajších obyvateľov, podľa stoličného lekára ich bolo 6 444. Okrem toho v celouhorskom sumárnom výkaze sú započítané údaje iba zo 135 lokalít Spišskej stolice, pritom v roku 1831 sa na tomto území nachádzali dve slobodné kráľovské mestá – Kežmarok a Levoča, 17 mestečiek, 187 dedín, 179 osád a hostincov a niekoľko baní, gazdovstiev, hámrov, hospodárstiev, horární, lomov, majerov a mlynov. Z preskúmaných archívnych prameňov nie je zrejmé, či sa v lokalitách, ktorých údaje v celouhorskom sumárnom súpise chýbajú, cholera nevyskytla (považujeme za skôr nepravdepodobné), alebo sa príslušní úradníci k daným údajom nedostali,

prípadne ich nedokázali resp. nestihli zabezpečiť. Z uvedeného vyplýva, že v štúdiu prezentované údaje o počtoch cholerou nakazených vyliečených a zomrelých osôb a doby trvania epidémie na Spiši, nemožno považovať za úplné, ale iba za orientačné. Výnimku v tomto ohľadne tvoria údaje, viažuce sa k slobodným kráľovským mestám Kežmarok a Levoča a Provincii XVI spišských miest.

CHARAKTER VYDAVATELSKEJ ČINNOSTI SLOVÁKOV VO VOJVODINE V ROKOCH 1918 – 1941

Ján TKÁČ

Abstract: *Character of the publishing activities of Slovaks in Vojvodina during 1918 – 1941.* The text deals with the publishing activity of Slovaks in Vojvodina and its importance in the life of Slovaks in royal Yugoslavia in the years 1918 – 1941. Despite the fact that Slovaks in Vojvodina found themselves in a different state than the majority of the Slovak nation in Czechoslovakia, they did not remain without the printed word. In 1919, they founded Book printing house in Petrovac, a joint-stock company that printed Slovak magazines and books for Slovaks in Yugoslavia. These were, for example: the socio-political weekly *Národná jednota* (it replaced the previously published *Dolnozemský Slovák*), the National Calendar for every year, the register magazine *Náš život*, the youth magazine *Svit*, the children's magazine *Zornička*, the humorous magazine *Hevis*, the church magazine, *Evangelical herald*, editions of books and textbooks for the needs of Slovak schools. The aim of this publishing activity was to maintain the national awareness of the Slovaks and to spread the reading of literature written in Slovak to those villages where there was no Slovak school, i.e. teaching in the Slovak language. Their expectations were not met. Where there was no Slovak school and where children were not taught in Slovak, only individuals learned to read Slovak literature, most often through reading circles. Slovak magazines and books were mostly read in villages where there were Slovak schools. Domestic Slovak literature helped maintain Slovak national awareness among Slovaks in Vojvodina.

Key words: Slovaks in Vojvodina. Yugoslavia 1918 – 1941. Book printing house in Petrovac. *Dolnozemský Slovák*. National unity. National calendar. *Zornička*. *Evangelical herald*. *Svit*. Slovak Matica in Yugoslavia. *Our life*. *Frčka*. *Hévis*. Slovak press.

Vojvodina je v súčasnosti autonómna oblasť nachádzajúca sa na severe Srbska. V 18. – 19. stor. to bolo územie južného Uhorska. Vtedy sa tam usadili niektorí Slováci, ktorí prišli zo Slovenska alebo z územia dnešného Maďarska. V roku 1918 sa územie dnešnej Vojvodiny stalo súčasťou Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (skratka SHS, ďalej Juhoslávia).¹ V medzivojnovom období však Vojvodina nebola samostatnou administratívnou jednotkou. Do roku 1922 pretrvalo staré župné zriadenie. V rokoch 1922 – 1929 bolo územie rozdelené na oblasti. Až v roku 1929 sa územie Báčky, Banátu a Sriemu ocitlo v rámci jednej administratívnej jednotky Dunajskej bánoviny, kde patrila aj Šumadia v severnom Srbsku (s výnimkou Beleh-

---

1 Od roku 1929 sa názov štátu zmenil na Kráľovstvo Juhoslávia.

radu). Sídлом Dunajskej bánoviny bol Nový Sad.² Po roku 1945 bola z Báčky, Banátu a Sriemu vytvorená Autonómna oblasť Vojvodina v rámci Srbska.

V čase pripojenia územia dnešnej Vojvodiny k Juhoslávii žilo na jej území približne 1 365 596 obyvateľov. Etnické zloženie tohto územia bolo veľmi pestré: Srbi a Chorváti 502 415 (36,80 %), Maďari 376 107 (27,71 %), Nemci 316 107 (23,10 %), Rumuni 69 530 (5,10 %), Slováci a Česi 48 666 (3,30 %), Židia 19 069 (1,40 %), Rusíni 11 471 (0,80 %). Srbi a Chorváti boli považovaní za jeden národ. Odhaduje sa, že Srbov bolo okolo 400 000, čo činí necelých 30 % z celkového počtu obyvateľov. Podobne Slováci a Česi boli považovaní za jeden národ.³

Problematickou kníhtlače a vydavateľskej činnosti dolnozemsých Slovákov a Slovákov vo Vojvodine sa zaoberali historička Lubica Bartalská a redaktor Vítazoslav Hronec, ktorý je autorom *Bibliografie slovenskej knižnej tvorby v Juhoslávii v rokoch 1918 – 1977*⁴ a *Bibliografie knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor 1919 – 1998*.⁵ Napísali niekoľko menších štúdií, v ktorých sa sústredili hlavne na slovenskú kníhtlač dolnozemsých Slovákov od 19. storočia a činnosť petrovskej kníhtlačiarne od jej vzniku až do 21. storočia. Cieľom našej štúdie je opis vydavateľskej činnosti vojvodinských Slovákov v celom rozsahu na kratšom časovom úseku v medzivojnovom období v kráľovskej Juhoslávii od roku 1918 do roku 1941.

Do roku 1918 boli Slováci vo Vojvodine vo veľkej miere prepojení so slovenskou kultúrou na celom území Rakúsko-Uhorska, a teda aj s dnešným Slovenskom. Prvou slovenskou tlačou na území dnešnej Vojvodiny bol časopis *Zornička*, ktorý v roku 1864 v Novom Sade začal vydávať profesor srbského gymnázia Jozef Podhradský. Neskôršie vychádzali ďalšie, evanjelické časopisy *Priateľ školy* (1871 – 1872) a *Slovo života* (1881 – 1882) a ručne písaný časopis *Mravec*. Medzníkom vydávania slovenskej tlače na Dolnej zemi bol rok 1902, keď právnik Miloš Krno⁶ začal v Novom Sade vydávať spoločensko-politický časopis *Dolnozemský Slováč*. Jeho majiteľom a vydavateľom bol do roku 1908. Od roku 1909 bol jeho majiteľom a redaktorom novosadský právnik Ludovít Mičátek. *Dolnozemský Slováč* vychádzal od 15. októbra 1902 do 15. júla 1914 a bol tlačený v Modre a v Myjave.⁷ Významným rokom je aj rok 1888, keď kulpínsky farár Félix Kutlík vydal vo vtedajšej Nemeckej Palánke knihu *Báč-Sriemski Slováci*. Knihu vytlačila tlačiareň Jozefa Krištofeka a má 80 strán.

-
- 2 Bánovina – vyššia administratívna jednotka juhoslovanského kráľovstva v rokoch 1929 – 1941. V Juhoslávii bolo spolu deväť bánovin. Niektorí autori ako napríklad Samuel Jovankovič používajú termín bánstvo.
  - 3 GACÉŠA, Nikola L. Demografске i socialne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918 godine. In Milutin Smiljanić (eds.). *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1993, s. 50-51.
  - 4 HRONEC, Vítazoslav. *Bibliografie slovenskej knižnej tvorby v Juhoslávii v rokoch 1918 – 1977*. Nový Sad : Obzor, 1993, 238 s.
  - 5 HRONEC, Vítazoslav. *Bibliografia knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor 1919 - 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999. 208 s.
  - 6 Miloš Krno (1869, Čerenčany – 1917, Nový Sad).
  - 7 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Kniha '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 153.

Po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, ku ktorému bola pripojená Vojvodina, zostali Slováci v Juhoslávii oddelení od Československa. Prvé mesiace po „prevrate“ boli bez slovenskej „svojskej tlače“, ktorá dovtedy väčšinou prichádzala z územia Slovenska.⁸ Slováci vo Vojvodine boli kultúrne aj naďalej v spojení s „materskou kultúrou na Slovensku, ale vzhľadom na vyrastajúcu inteligenciu už z dolnozemskeho prostredia, jej tvorcovia vychádzali zo špecifických potrieb slovenskej Dolnej zeme. Jej ďalší rozmach však mohol nastať vydávaním kníh a časopisov vo vlastnom vydavateľstve“.⁹ Vydavateľská medzera bola čiastočne vyplnená obnovením vydávania politicko-spoločenského dvojtyždenníka *Dolnozemský Slovák*. Po obnovení vychádzal od decembra 1918 do októbra 1919 a bol jedinou tlačovinou vychádzajúcou v slovenčine v Juhoslávii. *Dolnozemský Slovák* bol po obnovení tlačný v Kníhtlačiarňi Natoševíc v Novom Sade. Od 1. decembra 1918 do 1. októbra 1919 vyšlo spolu 18 čísel, teda ročník 13 až 15. Prvé a posledné čísla boli vlastne dvojčísla 1 – 2 a 17 – 18. Majiteľom a zodpovedným redaktorom *Dolnozemskeho Slováka* bol advokát a predseda Slovenskej národnej strany (SNS) v Juhoslávii Ľudovít Mičátek.¹⁰ Posledných šesť čísel *Dolnozemskeho Slováka*, od 1. novembra 1919 do 15. januára 1920, bolo tlačných v Kníhtlačiarňi, účastinárskej spoločnosti, v Petrovci. Posledné číslo bolo vlastne dvojčíslom 1 – 2.¹¹ Hlavný dôvod prečo časopis prestal vychádzať boli finančné problémy. Určitú úlohu tu zohrali aj rozdielne politické názory medzi redaktorom Ľudovítom Mičátkom a petrovskou slovenskou inteligenciou.¹²

Najviac Slovákov však nežilo v mestách ako napr. Nový Sad, či Palánka, ale v najväčšej slovenskej obci v Báčke, v Petrovci a na jeho okolí. Skupina slovenských inteligentov sa preto rozhodla založiť v Petrovci kníhtlačiareň. Dňa 8. februára 1919 sa uskutočnilo (zakladajúce) valné zhromaždenie kníhtlačiarne, účastinárskej spoločnosti, v Petrovci, na ktorom bolo prítomných 75 účastníkov z Petrovca, Kulpína, Hložian, Silbašu, Pivnice, Kysáča, Starej Pazovy a Erdevíku. Rozhodli sa upísať na spoločnosť 1 700 účastín v hodnote 170 000 korún, vtedy ešte rakúsko-uhorských. Za správcu zvolili petrovčana Andreja Labátha¹³ a za „podsprávcu“ pivničana Micha-

8 ORMIS, V. Ján. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Kníhtlačiareň, účastinná spoločnosť, 1935, s. 73.

9 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Kniha '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 153.

10 Ľudovít Mičátek (1874 – 1928), politik, redaktor, vydavateľ, publicista, advokát. Organizátor politického, kultúrneho a hospodárskeho života dolnozemskejších Slovákov v Uhorsku a v kráľovstve SHS, zakladateľ peňažných ústavov. Obhajoval Slovákov v kovačickom procese (1907).

11 *Dolnozemský Slovák*, roky 1918 – 1920.

12 SIRÁCKY, Andrej. História Národnej jednoty. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 3 – 4, s. 172-176.

13 Petrovčan Andrej Labáth (1886 – 1934) bol prokurista petrovskej sporiteľne, nadšenec pre slovenskú kultúru, neskôr autor niekoľkých kníh z oblasti hospodárstva, politiky a kultúry, zostavovateľ národných kalendárov, odborník v tlačiarenskej technike. Bol zvolený za prvého správcu kníhtlačiarne v Petrovci. Tlačiarenské skúsenosti si priniesol zo Slovenska, z Ružomberka, kde sa za sadzača vyučil u známeho tlačiara Karola Salvu. Na čele petrovskej tlačiarne zotrval do svojej predčasnej smrti v roku 1934.

la Rúžeka.¹⁴ Ochotní ľudia navštevovali ľudí v slovenských obciach a vyzývali ich upisovať účastiny. Pre potreby kníhtlačiarny zakúpili *Hotel Kohn*, kde umiestnili kníhtlačiareň. Potom kúpili starší tlačiarsky stroj v Pánčeve. Keďže na sádzanie nemali „slovenské“ písmená (dlhé samohlásky, mäkké a dlhé spoluhlásky), museli ich vyrobiť. Zo začiatku sádzali písmená ručne.¹⁵ K založeniu kníhtlačiarny prispeli upisovaním účastín aj krajanovia z Ameriky, ktorých viedol Michal Ruman z Pivnice.¹⁶ Kníhtlačiareň bola slávnostne otvorená na Slovenských národných slávnostiach v Petrovci 28. augusta 1919. V tlačiarni sa tlačili rôzne drobné tlačivá pre potreby škôl, obce a súkromníkov, ako aj rôzne učebnice,¹⁷ časopisy a knihy.

Kníhtlačiareň si za krátky čas získala dôveru Slovákov a úspešne fungovala až do obsadenia Petrovca maďarskou armádou v apríli 1941. Už v tom čase mala hojnosť práce a objednávok z rôznych krajov Juhoslávie.¹⁸ V roku 1932 bola v Juhoslávii založená Matica slovenská,¹⁹ ktorá v rokoch 1934 – 1935 odkúpila takmer všetky účastiny kníhtlačiarny a tak sa stala jej majiteľom. Kníhtlačiareň si v rámci Matice slovenskej udržala určitú mieru samostatnosti, lebo až do roku 1940 sa v knihách, ktoré vydávala uvádzala ako výlučný vydavateľ. Prvá knižka, ktorú kníhtlačiareň vydala bola brožúrka správcu petrovských škôl Júliusa Kubányho (pseudonym Nemo) *Memorandum v záležitosti priemyselného obchodného pozdvihnutia sa mestečka Petrovca* (1919).²⁰

Andrej Labáth (1886 – 1934), správca Kníhtlačiarny, úč. spoločnosti, v Petrovci. Zdroj: *Národný kalendár na obyčajný rok 1935*, roč. 16, 1934, s. 33

-
- 14 Michal Rúžek (1887 – 1953), modranský rodák a príslušník generácie prúdov. Bol významný národný, hospodársky pracovník a autor viacerých článkov z oblasti hospodárstva a peňažných ústavov v Juhoslávii a v Československu. V apríli 1935 sa vrátil späť na Slovensko. Valné zhromaždenie. In *Dolnozemskej Slováku*, roč. 14, 15. 2. 1919, č. 3. s. 7.
- 15 DORČA, Ján. Kníhtlačiareň Kultúra 75 ročná. In Samuel Boldocký (eds.). *Petrovec 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 678.
- 16 LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň, úč. spol., 1932, s. 10-11.
- 17 DORČA, Ján. Kníhtlačiareň Kultúra 75 ročná. In Samuel Boldocký (eds.). *Petrovec 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 678.
- 18 Kníhtlačiareň, úč. spoločnosť, v Petrovci. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1921, 1922*, roč. 2, s. 81.
- 19 Matica slovenská v Juhoslávii bola založená v roku 1932 v báčskej obci Petrovec.
- 20 HRONEC, Víťazoslav. *Bibliografia knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor 1919 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999, s. 6.
- Július Kubány (1875, Hložany – 1926, Petrovec). Učiteľ na ľudových školách a prvý správca petrovského slovenského gymnázia. Spoluzakladateľ petrovskej kníhtlačiarny, inicioval založenie nakladateľského spolku, ktorý bol vydavateľom novín *Národná jednota*. Spoločensko-politický pracovník.

Začiatkom 30. rokov 20. storočia bola založená tlačiareň aj v najväčšej slovenskej obci v Banáte v Kovačici. Založili ju Samuel Murtin z Pivnice, Ondrej Triaška z Petrovca a Ján Gombár z Kysáča. Najprv kúpili dom v Kovačici a potom tlačiarenský stroj. O. Triaška bol hlavným sádzačom a J. Gombár technickým redaktorom. Od samého začiatku mala tlačiareň svojich učňov, ktorí skončili učňovskú školu a stali sa tlačiarenskými robotníkmi. „V Murtinovej tlačiarni sa tlačili všetky potrebné formuláre pre vtedajší kovačický okres, nástenné kalendáre rôznym spolkom (hasičom, Pokroku a iným). Opravovali a viazali sa náboženské knihy: *Tranoscious*, *Funebrál*, *Pašie*. Zameriavali sa aj na tlačenie kníh pre potreby evanjelickej cirkvi.“²¹

1. Kalendáre

Národný kalendár

Azda najrozšírenejšou publikáciou v rokoch 1919 – 1944 medzi Slovákami v Juho-slávii bol *Národný kalendár*, vydávaný Kníhtlačiarnou, účastinárskou spoločnosťou, v Petrovci. A nielen to. V súčasnosti je najdlhšie vychádzajúcou publikáciou, ktorá

Titulná strana Národného kalendára s budovou kníhtlačiarny v Petrovci

vychádza od jesene 1919, keď bol pripravený a vydaný prvý ročník na rok 1920. V rokoch 1945 – 1990 vychádzal pod názvom *Ľudový kalendár*. Spolu s vydaním prvých slovenských učebníc bola kalendáru pripisovaná veľká vážnosť v slovenskom ľudovom prostredí. Bola to kniha, ktorá zavítala takmer do každej slovenskej domácnosti v Juho-slávii. S výnimkou kalendára na rok 1921, keď bolo vydaných 4 000 výtlačkov sa jeho náklad pohyboval od 6 000 do 7 500 kusov. Na začiatku mal kalendár 80 strán a neskôr v 30. rokoch 20. storočia 192 až 208 strán. Bola to jediná kniha, ktorá každý rok prišla do slovenskej domácnosti. Popri náboženských knihách ako *Biblia*, *Tranoscious* či *Funebrál* patril *Národný kalendár* medzi najrozšírenejšie knihy v slovenských domácnostiach. Preto bol obsah kalendára ladený takým spôsobom, aby zastupoval knihu – učebnicu a pojednával o tom, čo jednotlivec potreboval vedieť a prispieval tak k rozvoju všeobecného vzdelania. Preto neobsahoval len samé rozprávky, ako to bolo v prípade

21 ZLOCH, Martin. Tlačiareň Samuela Murtina. In Ján Cicka (eds.). *Kovačica 1802 – 2002, Zborník prác pri dvestoročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 207.

iných kalendárov, ale v prvom rade uverejňoval články poučné z rôznych odborov. Na začiatku knihy sa nachádzali kalendárne a astronomické údaje na príslušný kalendárny rok. Z národného hľadiska bolo dôležité, aby Slováci poznali svojich predkov, ktorí mali zásluhy na udržaní a povznesení národa, a preto kalendár obsahoval životopisy celoslovenských, ale aj miestnych národných dejateľov. Aby používateľ kalendára poznal vlastnú minulosť, tak ten obsahoval históriu slovenských obcí vo Vojvodine. Redaktori kalendára považovali za dôležité, aby sa čitatelia zoznámili aj so životom v rôznych končinách Juhoslávie a v zahraničí. Preto kalendár obsahoval zemepisné a cestopisné články. Prihliadalo sa aj na to, že všetci Slováci boli do istej miery hospodári, a preto kalendár obsahoval články s hospodárskou tematikou. Nechýbali v ňom ani články o najnovších technických vymoženostiach. Okrem faktografických článkov bol kalendár popretkávaný básňami a rozprávkami.²² V kalendároch boli fotografie zo života Slovákov vo Vojvodine, slovenských a juhoslovenských osobností, fotografie zo sveta a priliehavé ilustrácie k niektorým článkom. Na konci kalendárov boli zoznamy jarmokov a trhov v okolí a hospodárske reklamy.

Zostavovateľmi kalendára boli v rokoch 1920 – 1925 petrovský evanjelický farár Samuel Štarke, potom v rokoch 1926 – 1934 kníhtlačiar A. Labáth a v rokoch 1935 – 1941 profesor petrovského gymnázia Andrej Sirácky.²³

Slovenský hospodársky kalendár

V roku 1925 vydala firma Tomáša Labátha z Petrovca *Slovenský hospodársky kalendár*, ktorý zostavil správca petrovskej kníhtlačiarne A. Labáth a vytlačila ho kníhtlačiareň v Petrovci.²⁴ Firma Tomáša Labátha vlastnila sklady a sušiarne na chmeľ v Petrovci. Obsah kalendára bol podobný ako obsah *Národného kalendára*. Oveľa viac bolo rôznych poučných hospodárskych článkov z oblasti účtovníctva, poľnohospodárstva, remesiel, obchodu. Na začiatku bol zoznam cirkevných a štátnych sviatkov a kalendár. Súčasťou kalendára boli krátke medailóny slovenských a českých osobností. Kalendár obsahoval články a fotografie zo života niektorých slovenských obcí vo Vojvodine, rôzne zaujímavosti z Juhoslávie a zo sveta. Na záver bol zoznam jarmokov v Báčke, Banáte a v Chorvátsku a rôzne reklamy.

22 LABÁTH, Andrej. V desiatom roku. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1929, 1928*, roč. 10, s. 34-35.

23 BARTALSKÁ, Ľubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovenských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Knihy '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 153.

Andrej Sirácky (1900, Petrovec – 1988, Bratislava). Profesor petrovského gymnázia. Študoval v Prahe, kde pôsobil v skupine DAV. Počas druhej svetovej vojny bol väznený a po prepustení bol redaktorom časopisu *Slovenská jednota* v Budapešti. V roku 1948 sa presťahoval na Slovensko. V rokoch 1953 – 1955 bol rektorom Univerzity Komenského a v rokoch 1955 – 1961 predsedom SAV. V rokoch 1960 – 1964 bol členom predsedníctva SNR a vo funkciách v KSS.

24 LABÁTH, Andrej. *Slovenský hospodársky kalendár na obyčajný rok 1925*. Petrovec : Nákladom Firmy Tomáša Labátha, spol., roč. 1, 192 s.

2. Noviny a časopisy

Národná jednota

Po založení kníhtlačiarne v Petrovci začala slovenská inteligencia uvažovať o vydávaní novín, ktoré by zodpovedali dobe a vychádzali namiesto *Dolnozemskeho Slováka* vydávaného v Novom Sade,²⁵ ktorého posledné číslo vyšlo 15. januára 1920.²⁶ Na vydávanie novín založili osobitnú spoločnosť v Petrovci pod názvom Juhoslovanský nakladateľský úč. spolok. Nový časopis sa mal pôvodne volať *Juhoslovák*, ale na návrh petrovskeho evanjelického farára Samuela Štarkeho dostal pomenovanie *Národná jednota*.²⁷ Za správcu bol zvolený Július Kubány. Týždenník sa mal tlačiť v petrovskej kníhtlačiarňi. Prvé číslo politického týždenníka *Národná jednota*²⁸ vyšlo 21. februára 1920.²⁹ Spoločnosť, ktorá vydávala týždenník nemala dlhé trvanie, lebo vydávanie novín bolo deficitné. Ani knižný a papierový obchod založený pri spoločnosti nemohol pokryť straty vyplývajúce z vydávania novín. Aby účastinári nestratili vložený kapitál Juhoslovanského nakladateľského spolku,³⁰ noviny prevzal v septembri 1922 spolok Kníhtlačiareň, úč. spoločnosť. Tak sa Kníhtlačiareň, úč. spol. v Petrovci, od čísla 37, stala aj vydavateľom *Národnej jednoty*.³¹

V redigovaní *Národnej jednoty* sa vystriedalo viacero redaktorov. Prvým bol od 21. februára 1920, keď vyšlo aj prvé číslo, spisovateľ Ján Čajak.³² Po ňom bol redaktorom, od 28. apríla 1922 do júna 1923, profesor petrovskeho gymnázia Stanislav Leitmann. Keď S. Leitmann odišiel do Československa, tak dočasne ho zastupoval petrovský učiteľ Samuel Šiška. Ten prevzal redaktorstvo v septembri 1923. Medzitým niektoré čísla redigovali správca petrovskej sporiteľne Ivan Grúnik³³ a A. Sirácky. S. Šiška bol redaktorom do 17. júla 1924. Z postu odišiel pre nezhody s niektorými členmi správy (vedením) kníhtlačiarne. Až do októbra 1924, kým sa spor nevyriešil, noviny redigoval A. Sirácky. Keď sa S. Šiška vrátil, tak bol redaktorom až do konca

25 LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň, úč. spol., 1932, s. 10-11.

26 *Dolnozemskej Slováka*, roč. 15, 1920, č. 1-2, s. 1.

27 SIRÁCKY, Andrej. História Národnej jednoty. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 3 – 4, s. 172.

Samuel Štarke (1888, Mošovce – 1959, Bratislava). Evanjelický farár v Petrovci, druhý evanjelický biskup v Juhoslávii, predseda Matice slovenskej v Juhoslávii v rokoch 1935 – 1941.

28 LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň, úč. spol., 1932, s. 10-11.

29 *Národná jednota*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 1.

30 LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň, úč. spol., 1932, s. 10-11.

31 SIRÁCKY, Andrej. História Národnej jednoty. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 3 – 4, s. 174; LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň, úč. spol., 1932, s. 10-11.

32 Ján Čajak (1863, Liptovský Ján – 1944, Petrovec), spisovateľ. Jeho niektoré diela: poviedka *Pred oltárom*, román *Rodiny Rovesných*, *Cholera*. Zaslúžil sa o založenie gymnázia v Petrovci. Predseda literárneho a národopisného odboru Matice slovenskej v Juhoslávii.

33 Ivan Grúnik – syn správca petrovskej sporiteľne Jána Grúnika. Od roku 1930 riaditeľ Slovenskej sporiteľne v Petrovci. V Matici slovenskej v Juhoslávii mal funkciu pokladníka. V slovenskej tlači v Juhoslávii uverejnil viacero článkov s hospodárskou tematikou.

roku 1928. Od začiatku roku 1929 bola redakcia rozšírená a redigovali ju štyria redaktori – A. Labáth, A. Sirácky, S. Šiška a Andrej Vrbacký.³⁴ Koncom roku 1929 odišli na redaktorskú dovolenku A. Labáth a A. Sirácky. V marci 1930 sa A. Sirácky vrátil do redakcie. Spolu so S. Šiškom redigoval *Národnú jednotu* do marca 1933, keď S. Šiška vystúpil z redakcie.³⁵ Od toho času až do apríla 1941 redigoval *Národnú jednotu* A. Sirácky.³⁶

Národná jednota vystupovala ako nezávislý týždenník, ale v skutočnosti bola neúradným orgánom SNS v Juhoslávii,³⁷ „sústavne a angažovane uverejňovala tak (jej) programové, ako aj organizačné záležitosti“. A keďže SNS nemala pevnú organizačnú štruktúru, prejavovalo sa to najmä v predvolebnom období. Vzhľadom na to, že išlo o noviny, ktoré redigovali Slováci, často členovia SNS, najviac priestoru v nich zo všetkých politických strán dostala práve SNS. Ak sa písalo o ostatných stranách, väčšinou to bola obhajoba Slovákov a SNS, čo niektorí ľudia vnímali v negatívnom svetle. Výnimkou

bola komunistická strana v Juhoslávii a *Orjuna*, teda organizácia juhoslovanských nacionalistov, ktorá presadzovala ideológiu juhoslovanstva a zjednotenie všetkých juhoslovanských národov, jej agitácia škodila SNS. Vzhľadom na to, že ostatné (srbské) strany mali svoje noviny, ktoré sa často vyjadrovali negatívne na adresu SNS a jej predstaviteľov, mali redaktori *Národnej jednoty* potrebu obhajovať postoje SNS. V očiach srbských novinárov a politikov bola SNS často stotožňovaná so Slovákami a *Národná jednota* so SNS. V skutočnosti nebola *Národná jednota* nikdy oficiálnym orgánom SNS a ani žiadnej inej,³⁸ aj keď na jeseň 1923 sa predstavitelia SNS o to pokúsili počas prejednávania otázky stranického časopisu. Niektorí slovenskí politici navrhovali založiť nový časopis, ktorý by plnil záujmy SNS alebo prevziať *Národnú jednotu*, ktorej „*duch sa má od základu zmeniť a záujmom národnej strany podriadiť*“.³⁹

Ján Čajak (1863 – 1944), učiteľ, spisovateľ a prvý redaktor *Národnej jednoty*. Zdroj: *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 107

34 Andrej Vrbacký (1908 – 1974) bol publicista, redaktor a prekladateľ, jeden zo zakladateľov agentúrneho spravodajstva. Zaslúžil sa o vznik a budovanie novinárskeho dokumentačného pracoviska a archívu. Od roku 1929 bol členom Združenia juhoslovanských a Združenia zahraničných novinárov a od roku 1938 členom Syndikátu československých novinárov. Funkciu tajomníka Československého zväzu v Belehrade vykonával od roku 1937. Za svoju prácu bol vyznamenaný Zlatým perom juhoslovanského PEN-klubu. Vedúcim archívu Slovenského zväzu novinárov v Bratislave bol menovaný od roku 1968.

35 SIRÁCKY, Andrej. História *Národnej jednoty*. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 3 – 4, s. 172-176.

36 SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002, s. 248.

37 SIRÁCKY, Andrej. História *Národnej jednoty*. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 3 – 4, s. 175.

38 SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002, s. 249.

39 -Z.-. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1925*. 1924, roč. 6, s. 129-130.

V skutočnosti k tomu nikdy nedošlo. Slováci boli politicky roztriešení a ak redaktori *Národnej jednoty* chceli, aby ich čítali všetci Slováci, tak museli zmeniť *Národnú jednotu* na politicky nestranné noviny. Paradoxne k tomu dopomohol prevrat kráľa Alexandra 6. januára 1929, ktorý zrušil parlamentný systém v Juhoslávii. Programová orientácia *Národnej jednoty* sa zmenila a nová štvorčlenná redakcia vyhlásila: „Hlavnú úlohu budeme klásť na prácu kultúrno-výchovnú. V politike, i to jak našej, tak i v državnej zaujmeme tiež stanovisko nadstranické. Zato vždy a všade zastaneme si na obranu našich národných práv.“⁴⁰

Čo sa týka periodicity vychádzania *Národnej jednoty*, v rokoch 1920 – 1928 to bol týždenník, v roku 1929 vychádzal tri razy týždenne, potom až do júla 1932 vychádzal dva razy týždenne. Od júla 1932 sa znova stal klasickým týždenníkom.⁴¹ Príčiny návratu na týždennú periodicitu vydávania spočívali v tom, že sa znížil počet predplatiteľov a že nastala veľká hospodárska kríza, ktorá v Juhoslávii dosiahla vrchol v rokoch 1932 – 1933.⁴² Noviny väčšinou vychádzali na štyroch stranách. Výnimočne na dvoch alebo príležitostne aj na väčšom počte strán.⁴³

V *Národnej jednote* prevažoval národný aspekt nad sociálnym. Obsahom *Národnej jednoty* boli politické, hospodárske a národno-kultúrne témy, ktoré sa týkali Slovákov v Juhoslávii. Po roku 1929, v podmienkach kráľovskej diktatúry, sa *Národná jednota* čiastočne odpolitizovala a namiesto politicko-hodnotiaceho spravodajstva sa v nich vyskytovalo politické spravodajstvo informatívneho charakteru. Politickú líniu novín určoval Poradný výbor Slovákov Dunajskej bánoviny, ktorý bol založený 21. novembra 1921 v Novom Sade. „Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva sa v nových podmienkach stal najvyšším politickým a kultúrnym orgánom juhoslovanských Slovákov“. Nemal politické ambície a sústredil sa na „riešenie reálnych hospodárskych, kultúrnych a osvetových potrieb Slovákov vo Vojvodiny“.⁴⁴ Politické ciele a ideály Slovákov boli na stránkach *Národnej jednoty* stotožňované s juhoslovanskými, čo znamená, že sa *Národná jednota* stala uskutočňovateľom myšlienky juhoslovanskej národnej jednoty. V oblasti zahraničnej politiky sa zamerala na podporu Malej dohody, spoluprácu s Československom a za zachovanie Československa v čase a po Mníchovskom diktáte v rokoch 1938 – 1939. Zahraničnopolitické články mali negatívny postoj voči „Slovenskému štátu“, ktorý vznikol v marci 1939, „takže v máji 1939 [slovenské] úrady zakázali jej export na Slovensko“. V hospodárskej oblasti prevládali témy: činnosť peňažných ústavov, činnosť Slovenského roľníckeho združenia (najmä pestovanie chmeľu), činnosť Národohospodárskeho odboru Matice slovenskej v Juhoslávii na čele s Ing. Pavlom Vrbovským.⁴⁵ V hospodárskych otázkach sa *Ná-*

40 SIRÁCKY, Andrej. História *Národnej jednoty*. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 3 – 4, s. 175.

41 *Národná jednota*, roky 1920 – 1933.

42 SIRÁCKY, Andrej. História *Národnej jednoty*. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 3 – 4, s. 176.

43 *Národná jednota*, roč. 10, 3. 1. 1929, č. 2, s. 2 a *Národná jednota*, roč. 12, 28. 10. 1931, č. 86, s. 14.

44 JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva. In Stanislav Bajaník (eds.). *Dr. Janko Bulík vlastenec, demokrat a martýr*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 61-68.

45 Pavel Vrbovský, inžinier, národohospodársky pracovník, publicista. Bol najaktívnejším propagátorom pestovania chmeľu a v priebehu 30. rokov 20. storočia, takmer až do okupácie Juhoslávie v roku 1941 ponavštevoval takmer všetky slovenské osady v Báčke, Banáte a Srieme a prednášal o pestovaní chmeľu a jeho chorobách.

rodná jednota orientovala najmä na bohatších a stredných roľníkov. Otázka chudoby sa na stránky *Národnej jednoty* dostávala len sporadicky, začiatkom 20. rokov 20. storočia v súvisi s pozemkovou reformou a poľnohospodárskymi robotníkmi, a potom počas veľkej hospodárskej krízy. *Národná jednota* po celý čas svojho trvania prinášala správy o činnosti a vzniku nových slovenských spolkov, čítární a spevokolov, o rôznych oslavách, divadelných predstaveniach. Veľkú pozornosť venovala aktuálnym školským otázkam, ako napríklad zabezpečenie vyučovania v materinskom slovenskom jazyku na ľudových školách a na gymnáziu v Petrovci. „*Od založenia Matice slovenskej v Juhoslávii bol v nej výrazný prítomný slovenský (československý) komponent, čo vyplývalo nielen z jej stanov, ale aj z celkového úsilia byť dcérou Matice slovenskej v Martine.*“ Posledné číslo *Národnej jednoty* vyšlo 5. apríla 1941, deň pred útokom nacistického Nemecka a jeho spojencov na Juhosláviu.⁴⁶ Počas druhej svetovej vojny neboli podmienky na vydávanie slovenského politického týždenníka. Po vojne bola *Národná jednota* nahradená týždenníkom *Hlas ľudu*, ktorého obsah podliehal ideológii vládnucej komunistickej strany.

Početnej národne uvedomelej slovenskej inteligencii a menšine v Juhoslávii nestačili iba politicko-spoločenské noviny *Národná jednota*. Pre svoje potreby začali vydávať aj špecializované časopisy: cirkevné, matičné, humoristické, mládežnícke a detské.

Časopisy Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v.

Po prvej svetovej vojne, najmä po založení samostatnej Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Juhoslávii, „*nastal rozmach cirkevnej slovenskej tlače*“.⁴⁷ V rokoch 1920 – 1941 vydávala Slovenská evanjelická cirkev a. v. v Kysáči cirkevný časopis *Nádej* v redakcii kysáčskeho evanjelického farára Pavla Turčana.⁴⁸ Zo začiatku vychádzal ako dvojmesačník a potom od roku 1922 ako mesačník.⁴⁹ Jednotlivé čísla obsahovali niekoľko krátkych článkov duchovného a výchovného charakteru, nejakú zaujímavosť, rubriku Zprávy (z domova a zo zahraničia) a na poslednej strane bola jedna alebo dve reklamy. Čísla dvojmesačníka mali 12 strán a mesačníka osem strán.⁵⁰ Podľa historičky Ľubice Bartalskej koncom roka 1924 vychádzal v Erdevíku aj časopis *Priekopník*,⁵¹ orgán slovenských evanjelických duchovných v redakcii erdevického

46 SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002, s. 253-262.

47 BARTALSKÁ, Ľubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Knihá '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 154.

48 Pavel Turčan – evanjelický farár v Kysáči v rokoch 1918 – 1962.

49 *Nádej*, 1921 – 1936, 1940.

50 ORMIS, V. Ján. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Kníhtlačiareň, účastinná spoločnosť, 1935, s. 77.

51 BARTALSKÁ, Ľubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Knihá '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 154.

Ladislav Zgúth (1889 – 1972), evanjelický farár v Erdevíku, redaktor *Evanjelického hlásnika*, tajomník Slovenského čitateľského spolku v Juhoslávii.

Zdroj: VEREŠ, A. (eds.). *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augšpurského vyznania v Kráľ. Juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Petrovec: Nákladom vlastným, 1930, s. 28

Ferdinand Klátik (1895 – 1944), osvetový a hospodársky pracovník a učiteľ v Starej Pazove. Založil viacero tamojších spolkov. Redaktor slovenského detského časopisu *Zornička*.

Zdroj: LILGE, Karol. *Stará Pazova, monografia. Myjava : Nákladom a tlačou D. Pažického na Myjave*, 1932, s. 95

farára Ladislava Zgútha.⁵² Nič podrobnejšie o tomto časopise, ani jeho výskyt v knižniciach sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť.

V rokoch 1926 – 1941 vydávala slovenská evanjelická cirkev a. v. v Juhoslávii mesačník *Evanjelický hlásnik*, najprv s podtitulom *Nábožensko-osvetový mesačník pre kráľovstvo SHS* a od roku 1929 s podtitulom *Cirkevno-školský mesačník v Kráľ. Juhoslovanskom*. Prvým hlavným redaktorom bol farár L. Zgúth, ktorý pri vydávaní časopisu spolupracoval s ďalšími evanjelickými farármi a učiteľmi. Boli to napr. evanjelickí farári z Hložian Ján Dedinský⁵³ a z Kovačice Ján Čaplovič,⁵⁴ učiteľia Karol Lilge,⁵⁵ Štefan Kvas, Andrej Gabríny, Ferdo Klátik.⁵⁶ Od konca roku 1929 mal *Evanjelický hlásnik* dvoch hlavných redaktorov

52 Ladislav Zgúth (1889, Mošovce – 1972, Martin), evanjelický farár v Erdevíku, organizátor života Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Juhoslávii, publicista. Publikoval články, úvahy, kázne i vlastné básne, písal o otázkach spisovnej slovenčiny v Juhoslávii. Predseda Slovenskej národnej strany v Srijeme, člen výboru Slovákov v Dunajskej bánovine, tajomník Slovenského čitateľského spolku v Juhoslávii.

53 Ján Dedinský (1868 – 1928) – hložiansky farár v rokoch 1897 – 1928.

54 Ján Čaplovič (1904 – 1976) – evanjelický farár v Kovačici v rokoch 1925 – 1933. Potom odišiel na Slovensko, kde bol redaktorom niekoľkých novín. Počas druhej svetovej vojny bol exile vo Francúzsku a vo Veľkej Británii. Po návrate na Slovensko bol znova redaktorom viacerých novín a prednosta Slovenského odboru Úradu predsedníctva vlády. V rokoch 1948 – 1951 bol riaditeľom Univerzitnej knižnice v Bratislave. Jeho otec Ján Čaplovič bol pred ním tiež evanjelický farár v Kovačici. V rokoch 1907 – 1910 bol suspendovaný pre odpor proti zavedeniu maďarských bohoslužieb (Kovačický súdny proces). Jeho syn Dušan Čaplovič bol slovenský politik.

55 Karol Lilge (1888, Mošovce – 1953, Beška), bývalý československý legionár, staropazovský učiteľ a katechéta, vlastivedný a osvetový pracovník, prekladateľ z chorvátskej literatúry. Autor knižnej monografie *Stará Pazova*, ktorá vyšla v roku 1932 v Myjave.

56 Ferdinand Klátik (1895 – 1944, Stará Pazova), osvetový a hospodársky pracovník a učiteľ v Starej Pazove. Založil viacero tamojších spolkov. Režiroval viacero divadelných predstavení. Redaktor slovenského detského časopisu *Zornička*.

farára L. Zgútha a učiteľa K. Lilgeho. L. Zgúth mal na starosti články týkajúce sa cirkevného života a K. Lilge články týkajúce sa školstva a osvety. Obsahová stránka hlásnika bola pestrá. Na začiatku jednotlivých čísel boli rôzne kresťanské duchovné úvahy alebo príbehy od rôznych autorov. Jednotlivé čísla obsahovali články, ktoré sa venovali slovenskému školstvu v Juhoslávii, slovenským národným, cirkevným a aktuálnym celospoločenským témam. Na záver každého čísla boli pravidelné rubriky *Nedeľná besiedka* (úvaha), *Rozhľady* (správy zo sveta), *Dopis* (z významnej udalosti slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii) a *Zprávy* (z farností Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Juhoslávii).⁵⁷ Fotografie v časopise boli zriedkavé a ak nejaké boli, tak to boli väčšinou príležitostné fotografie významných osobností cirkevného života. *Evanjelický hlásnik* bol rozsahom väčší a rozmanitejší ako *Nádej*. Jednotlivé čísla mali 12 až 20 strán. *Evanjelický hlásnik* mal viac prispievateľov a podporovateľov ako *Nádej*. Cirkevné slovenské časopisy boli tlačené v kníhtlačiarňi v Petrovci.

Humoristicko-satirické časopisy

V petrovskej kníhtlačiarňi boli tlačené aj humoristicko-satirické časopisy *Frčka* a *Hévis*. Časopis *Frčka* vychádzal v Petrovci v rokoch 1920 – 1923 a vydávali ho Peter Pribiš a Pavel Kukučka. Vychádzal ako dvojmesačník na ôsmich stranách.⁵⁸ V skutočnosti vychádzal občasne. Obsahová štruktúra kopírovala politické noviny *Národnú jednotu* v satirickom duchu. Na svojich stranách zosmiešňoval „politických nepriateľov“ SNS. „*Neodpustil však nikomu, kto by sa bol prehrešil proti záujmom a práci Slovákov. Bol stredom veľkej pozornosti ale aj strašiakom a nie bez účinku.*“⁵⁹

Humoristický a satirický časopis *Hévis* vychádzal v roku 1926 v redakcii Michala Labátha, ale vyšli len dve čísla.⁶⁰ Názov časopisu *Hévis* bol vybraný podľa pomenovania údajnej petrovskej nočnej mátohy.⁶¹ Obe čísla mali po osem strán. Časopis *Hévis* tiež kopíroval štruktúru vtedajších spoločensko-politických novín *Dolnozem-*

Karol Lilge (1888 – 1953), staropazovský učiteľ a katechéta, vlastivedný a osvetový pracovník. Autor knižnej monografie *Stará Pazova*, ktorá vyšla v roku 1932 v Myjave.

Zdroj: VEREŠ, A. (eds.). *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augšpurského vyznania v Kráľ. Juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Petrovec: Nákladom vlastným, 1930, s. 24

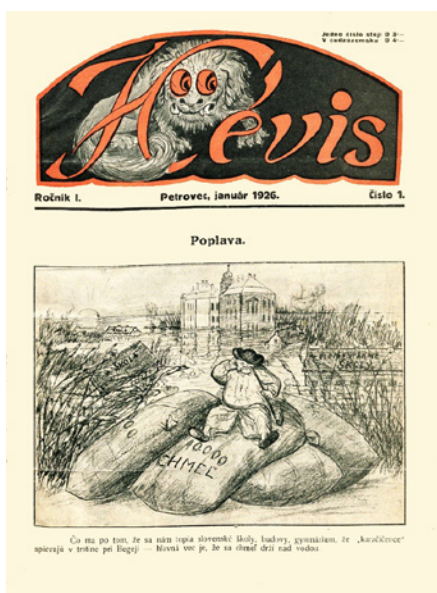
57 *Evanjelický hlásnik*, 1926 – 1932.

58 BARTALSKÁ, Ľubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Kniha '90*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 154.

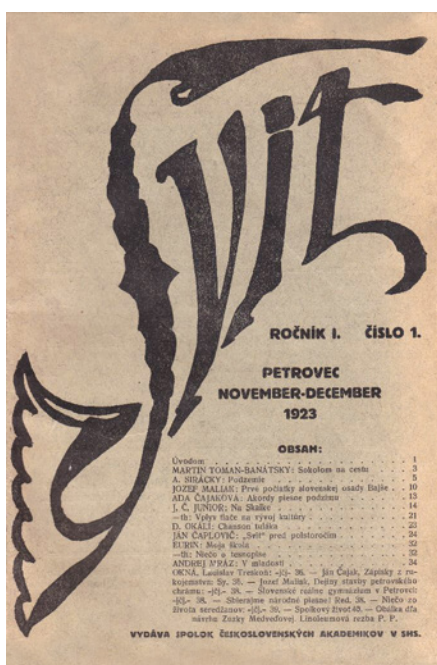
59 LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec: Kníhtlačiareň, úč. spol, 1932, s. 95.

60 *Hévis*, roč. 1., 1926, č. 1, s. 2.

61 LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec: Kníhtlačiareň, úč. spol, 1932, s. 95.

Titulná strana humoristického časopisu Hévis

Prvé číslo študentského časopisu Svit

ský Slováč a Národná jednota v humoristickom a satirickom duchu. Obsahoval humoristické príbehy, vtipy zamerané na rôzne oblasti spoločenského života, fiktívne telegramy od známych a neznámych osobností, obrázky zosmiešňujúce tienisté stránky povahy dolnozemskej Slovákov, fiktívne správy, hádanky, dopisy a oznamy. Všetko bolo písané v slovenskom nárečí, ktorým hovorili Slováci v Petrovci.

Študentské časopisy

Najviac slovenských škôl bolo v južnej Báčke, kde žilo najviac Slovákov. Najväčšou slovenskou obcou bol Petrovec, v roku 1919 v ňom založili gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským. V Petrovci a na okolí pôsobila väčšia skupina slovenských inteligentov, študentov a absolventov slovenského petrovského gymnázia, ktorí sa snažili rozvíjať národné povedomie slovenskej mládeže. Národne uvedomelí študenti slovenského gymnázia v Petrovci, ale aj tí, ktorí navštevovali neslovenské gymnáziá využili možnosť organizovať sa a nakoniec sa podujali vydávať študentské časopisy. Ako píše historička Bartalská: „K vzniku časopisov ich podnietila aj možnosť zakladania žiackych a študentských spolkov.“ Aj napriek tomu, že vychádzali iba v krátkom časovom období, zohrali študentské časopisy významnú úlohu v živote slovenskej študujúcej inteligencie v Juhoslávii. Krátke trvanie mali z viacerých príčin, a to z finančných dôvodov a v dôsledku toho, že články v nich boli často písané v ľavičiarском socialistickom až komunistickom duchu. Preto úradné orgány niektoré z nich zastavili. V rokoch 1920 – 1921 vychádzal študentský časopis *Napred*.⁶² Petrovskí gymnazisti začali v roku 1923 vydávať študentský časopis *Snahy*, ale vyšlo iba prvé a zároveň aj posledné číslo.

62 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Knihňa '90*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 155.

V rámci Československého zväzu v Juhoslávii bol v roku 1923 v Petrovci založený *Spolok československých akademikov v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov*. Hoci členovia spolku pochádzali z celej Vojvodiny a dosť početní boli aj Česi z Daruvarska (Chorvátsko), najaktívnejší boli bývalí slovenskí študenti petrovského gymnázia.⁶³ Spolok československých akademikov vydával v rokoch 1923 – 1924 časopis *Svit*. Časopis plánovali vydávať šesťkrát do roka.⁶⁴ *Svit* mal za úlohu: informovať cudzinu o živote českej a slovenskej menšiny v Juhoslávii a vykonávať výchovnú a vzdelávaciu prácu medzi Slovákami a Čechmi v Juhoslávii.⁶⁵ Zodpovedným redaktorom prvých dvoch čísel bol I. Grúnik a ďalší redaktori Ján Čajak mladší⁶⁶ a A. Sirácky. Tretie a štvrté číslo redigoval len J. Čajak ml. Piate číslo redigoval K. Lilge a jeho spolupracovníci boli F. Klátik a Otto Sobotka.⁶⁷ Potom ako bol K. Lilge zvolený za druhého tajomníka Československého zväzu v kráľovstve SHS a nemal toľko času redigovať časopis, tak šieste číslo, aj keď bolo plánované, už nevyšlo.⁶⁸ Časopis vychádzal v rokoch 1923 – 1924.⁶⁹ Podľa slovenského literárneho historika Jána Ormisa časopis *Svit* prestal vychádzať, lebo „jeho redaktori sa príliš často menili a rozdielnej hodnoty obsah od rozličných autorov, študentov i neštudentov, nevedel pripútať čitateľstvo“.⁷⁰ Obsahová stránka jednotlivých čísel bola závislá od toho, kto redigoval časopis. Prvé dve čísla mali výlučne literárny charakter a zamerané boli na domácu slovenskú tvorbu. V treťom čísle sa okrem domácej slovenskej tvorby objavila aj tvorba srbských autorov. V čísle bola snaha zachytiť kultúrne dianie Slovákov a Čechov v Juhoslávii. Štvrté číslo bolo po obsahovej stránke akoby syntézou predošlých čísel. Zamerané bolo na slovenskú a českú literárnu tvorbu v Juhoslávii. Obsah čísla mal okrem československého už aj juhoslovanský charakter. Piate číslo malo prevažne kultúrno-spoločenské zameranie. Na rozdiel do predošlých čísel sa na posledných stranách objavila reklama. V porovnaní s predošlými študentskými časopismi nemal *Svit* ľavičiarsky charakter. Prejavom toho je aj esej redaktora a katechéta K. Lilgeho *Socializmus a jeho názory na náboženstvo a školu*, ktorá bola publikovaná na pokračovanie až v troch číslach.

63 Sjazd československých študentov v kráľ. SHS. In *Národná jednota*, roč. 4, 1923, č. 33, s. 2.

64 *Svit*, roč. 1, 1923, č. 1, druhá strana obálky.

65 FILIP, Michal. K otázke zániku časopisu *Svit*. In Ján Kmeť (eds.). *Výročie časopisu Svit*. Nový Sad : OBZOR, 1975, s. 196.

66 Ján Čajak ml. (1897, Selenča – 1982, Bratislava), slovenský prozaik, novinár a redaktor. Syn spisovateľa, učiteľa a národného dejateľa Jána Čajaka. Jeho najznámejšie diela sú *Zuzka Turanová*, *V zajatí na Holičskom hrade* a sfilmovaný satirický román *Zypa Cupák*.

67 *Svit*, roč. 1, 1923 – 1924, č. 1–5.

Otto Sobotka (1902 – 1993), štátny úradník, redaktor časopisu *Jugoslávští Čechoslováci* a autor publikácie *Drobnou prací*.

68 FILIP, Michal. K otázke zániku časopisu *Svit*. In Ján Kmeť (eds.) *Výročie časopisu Svit*. Nový Sad : OBZOR, 1975, s. 196–197.

69 *Svit*, roč. 1, 1923, č. 1 a *Svit*, roč. 1, 1924, č. 5.

70 ORMIS, V. Ján. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Kníhtlačiareň účastinná spoločnosť, 1935, s. 75.

Detské časopisy

Kníhtlačiareň v Petrovci v rokoch 1919 – 1941 tlačila aj detské slovenské časopisy. V marci 1925 začal vychádzať detský časopis *Zornička*. Podľa F. Klátika ho vydával Československý zväz v Kráľovstve SHS. Časopis vydávali za veľkých finančných obetí. Cieľom bolo, aby sa jeho čítanie rozšírilo do tých obcí, kde nebola slovenská škola, teda vyučovanie v slovenskom jazyku. Ich očakávanie sa nesplnilo. Čítanie časopisu sa rozšírilo prevažne v obciach, kde to vôbec nebolo potrebné, teda tam, kde bola slovenská škola, slovenský učiteľ a žiaci sa učili po slovensky. Tam, kde nebola slovenská škola a kde sa deti neučili po slovensky, tak sa jeho čítanie nerozšírilo.⁷¹ Prvé štyri čísla boli tlačene v tlačiarni Makarije, a. s., v Zemune. Od septembra 1925 bol časopis tlačný v Kníhtlačiarňi, úč. spol., v Petrovci. Prvé štyri čísla redigovali Slovák F. Klátik a Čech Otto Sobotka. Príspevky boli aj slovenské, aj české, čo nebol veľký problém, keďže bohoslužobným jazykom slovenských evanjelikov bola biblická čeština. Náboženské knihy slovenských evanjelikov ako *Tranoscus*, *Funerál* alebo *Biblia* boli v češtine. Keď sa časopis začal tlačiť v Petrovci Otta Sobotku vystriedala Anna Hyšková. Posledné dve čísla už redigoval Ferdo Klátik sám. Sídlo redakcie bolo v Starej Pazove. Časopis vychádzal na začiatku mesiaca počas školského roka.⁷² Vydanie časopisu *Zornička* bolo už v roku 1926 stratové⁷³ a v dôsledku toho, že jeho vydávanie nesplnilo pôvodný cieľ, tak bolo jeho vydávanie zastavené. Posledné číslo vyšlo v marci 1927. I napriek tomu, že Slováci a Česi, ktorí vydávali podobný detský časopis, boli v Juhoslávii v postavení menšiny a že jeho financovanie museli hradiť z vlastných členských príspevkov, tak mal časopis vysokú úroveň. Obsahoval ilustrácie a fotografie, rozprávky, príbehy, básne – piesne, noty, poučné texty, hádanky, zaujímavosti.

Obálka detského časopisu *Zornička*

V Kníhtlačiarňi v Petrovci bol tlačný aj časopis *Naše slniečko*, ktorý bol založený v roku 1939 a redigovali ho petrovská učiteľka Adela Petrovičová⁷⁴ a výtvarníčka Oľga Garayová.⁷⁵

71 KLÁTIK, Ferdo. Z nášho života. In *Naše zahraničí*, roč. 7, 1926, č. 2, s. 58.

72 *Zornička*, roky 1925 – 1927.

73 -Y-. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1927*, roč. 8, 1926, s. 166.

74 Adela Čajaková-Petrovičová (1901, B. Petrovec – 1976, Bratislava), dcéra spisovateľa Jána Čajaka a sestra Ján Čajaka ml. Spisovateľka a redaktorka.

75 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Knihy '90*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 155.

Oľga Garayová-Babylonová (1905 – 1988), výtvarníčka, autorka obrazov, skíc a ilustrácií.

Časopis Matice slovenskej v Juhoslávii *Náš život*

Najvýznamnejšou kultúrou ustanovitzňou Slovákov v Juhoslávii sa stala Matica slovenská, ktorú založili 14. – 15. augusta 1932 na zhromaždení v Petrovci. V rámci Matice slovenskej založili niekoľko odborov. Medzi nimi bol aj literárny, ktorého hlavnou úlohou sa stalo vydávanie matičného časopisu. O jeho vydávaní sa rozhodlo začiatkom roka 1933 a dostal pomenovanie *Náš život*. Redaktorom časopisu sa stal Ján Čajak a „členmy redakčného krúžku Karol Lilge, dr. A. Sirácky, Michal Topoľský⁷⁶ a ing. Pavel Vrbovský“ a na jeho vydávaní sa podieľali ďalší spolupracovníci. Časopis sa neobmedzoval iba na literatúru, ale sa venoval aj iným otázkam verejného života.⁷⁷ Prvé číslo vyšlo v máji 1933.⁷⁸ Vychádzal štyri razy do roka, zo začiatku na 48 stranách, od roku 1936 na 62 stranách a od roku 1940 opäť na 48 stranách. Vychádzal v rokoch 1933 – 1940. Aj keď bol jeho vydávaním poverený literárny odbor, nebol to čisto literárny časopis, ba literárna zložka tvorila iba časť jeho obsahu. Obsah bol rozdelený na básne, beletriu, články, poznámky, kritiku a matičné správy. Rubrika Básne obsahovala básne slovenských autorov z Juhoslávie a z Československa. Beletria obsahovala prevažne prózu a divadelné hry slovenských autorov z Juhoslávie. Články boli rôzneho zamerania, napríklad z oblasti kultúry, literatúry, jazyka, národopisu, histórie, hospodárstva, náboženstva, výchovy, prípadne obsahovali rôzne spomienky a úvahy. Hlavným obsahom matičných správ boli výročné správy Matice slovenskej.⁷⁹ Po obsadení Vojvodiny Nemeckom a Maďarskom v apríli 1941 bola Matica slovenská zakázaná, a tak prestal vychádzať aj *Nový život*.

3. Vydávanie kníh a edícií

Okrem vydávania novín a časopisov, vydávala kníhtlačiareň aj knihy slovenských autorov z Juhoslávie. V roku 1923 vydala knihu J. Čajaka *Zápisky z rukojemstva a Veniec slovenských národných piesní*, v roku 1924 knihu J. Čajaka *Rečňovanky*, v roku 1925 prácu Jozefa Maliaka *Fruška gora*⁸⁰ a v roku 1928 knihu S. Vrbovského *Ochrana chmeľu*. Ďalej to boli *Biblické histórie* od Pavla Čobrdu, *Malý katechizmus* od Samuela Štarkeho.⁸¹ „V dôsledku slabého predaja vydaných kníh musela odstúpiť od vydávania literatúry tohto druhu.“⁸² K obnoveniu vydávania kníh pristúpila kníhtlačiareň v 30. rokoch.

76 Michal Topoľský (1906, Petrovec – 1990, Bratislava), profesor petrovskeho gymnázia. Potom emigroval na Slovensko. Bol slovenský filozof a univerzitný profesor. V akademických rokoch 1959/60 a 1962/63 bol rektorom Univerzity Komenského v Bratislave.

77 VRBACKÝ, Andrej. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár 1934*, roč. 15, 1933, s. 148.

78 Zpráva literárneho odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 109-110.

79 *Náš život*, roky 1933 – 1940.

80 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Knihy '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 155.

81 ORMIS, V. Ján. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Kníhtlačiareň, účastinná spoločnosť, 1935, s. 74.

82 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Knihy '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 155.

Naši redaktori.

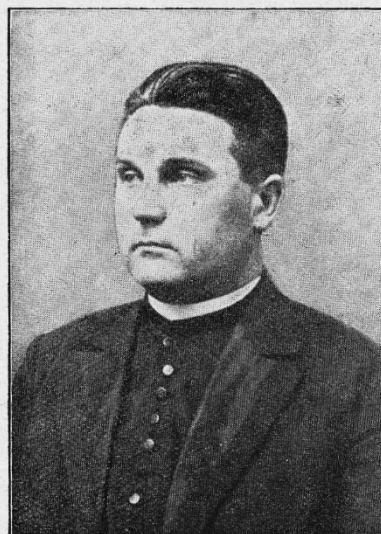
Sámuel Šiška
redaktor slov. politického týždenníka
„Národná Jednota“.

Ferdo Klátik
redaktor detského mesačníka
„Zornička“.

Jarka Dittrich
redaktor českého týždenníka
„Jugoslávští Čechoslováci“.

Pavel Turčan
redaktor ev. a. v. smeru mesačníka
„Nádej“.

V roku 1930 vydala kníhtlačiareň knihu zostavenú biskupom Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Juhoslávii Adamom Verešom *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augšpurského vyznania v kráľovstve juhoslovanskom v slove a obrazoch*.⁸³ Potom pokračovala vo vydávaní edícií kníh. Najprv to bola edícia *Kníhznica Národnej jednoty*, v ktorej vyšli nasledovné diela:

1. *Našej starej vlasti*, doplnený a rozšírený výtlačok 86. čísla *Národnej jednoty* 1931, venovaný 13. výročiu založenia Československa. Vyšiel v roku 1931 (128 s.);
2. Andrej Labáth: *Naša politika od prevratu dodnes*, ktorej obsahom bol prehľad národnej a politickej činnosti Slovákov v Juhoslávii v rokoch 1918 – 1932. Vyšla v roku 1932 (104 s.);
3. *Najkrajšie poviedky*, výber z rôznych zbierok a ilustrovala ich akademická maliarka Zuzka Medvedová. Vyšiel v roku 1932 (80 s.);
4. VHV. *Pazovské čítanie* bola kniha noviel ilustrovaná akademickou maliarkou Zuzkou Medvedovou z Petrovca. Vyšla v roku 1932 (80 s.);
5. Andrej Sirácky: *Za svetlom a života*, obsahom boli články a úvahy. Vyšla v roku 1932 (80 s.);
6. Albert Martiš: *Hriechy mladosti a iné rozprávky*. Vyšla v roku 1933 (80 s.);
7. VHV.⁸⁴ *Divé husi*, spoločenská revue v troch oddeleniach s predohrou a dohrou. Vyšla v roku 1933 (68 s.);
- 8 – 9. Andrej Labáth: *Národné hospodárstvo*, kniha obsahovala stručný výklad národohospodárskych zásad. Bola to prvá kniha venovaná národohospodárskej problematike napísaná v slovenčine. Vyšla v roku 1933 (176 s.).⁸⁵
10. George Goodchild: *Dobrodružstvo v africkej púšti*. Román vyšiel v roku 1934 (231 s.).⁸⁶
11. Ján V. Ormis : *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*, kniha o kultúrnych snahách Slovákov vo Vojvodine od ich príchodu na Dolnú zem až do 30. rokov 20. storočia. Vyšla v roku 1935 (84 s.).⁸⁷
12. Hans Regina Nack: *Vila smrti, detektívny román*. Vyšiel v roku 1935 (178 s.);
13. Maurice Leblanc: *Dráma na zámku*. Vyšla v roku 1936;⁸⁸

83 ORMIS, V. Ján. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Kníhtlačiareň, účastinná spoločnosť, 1935, s. 74-75.

84 VHV alebo Vladimír Hurban Vladimírov – pseudonym básnika a dramatika, staropazovského evanjelického farára Vladimíra Hurbana (1884 – 1950). Jeho otec Vladimír Hurban (1850 – 1914) bol tiež farárom v Starej Pazove a synom štúrovca Jozefa Miloslava Hurbana a bratom Svetozára Hurbana Vajanského.

85 LABÁTH, Andrej. *Národné hospodárstvo*. Petrovec : Vydala a tlačila Kníhtlačiareň, úč. spol., 1933, Kníhznica Národnej jednoty.

86 HRONEC, Víťazoslav. *Bibliografia slovenskej knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor. 1918 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999, s. 38.

87 ORMIS, Ján, V. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Kníhtlačiareň, úč. spol., 1935, 84 s.

88 HRONEC, Víťazoslav. *Bibliografia slovenskej knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor. 1918 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999, s. 83 a 187.

Peňové písnenc v hotovom

Bratislava
Knihovna Komenského univerzity

OSR
JUGOSLÁVIA

Národná Jednota

Ročník XIII. Petrovec, v sobotu 20. augusta 1932 číslo 60

Oena 1— dňa.

Veľkolepý priebeh tohoročných národných slávností

Založenie Matice slovenskej v Južoslávii

Rekordná návšteva sokolských cvičieb a divadla — 300 cvičiacich detí — Výstavy a porady Slovenské gymnázium ostáva osemtriedne

Tohoročné národné slávnosti v Petrovci zostanú každému povedomé Slovákovi v pamäti na veľmi dlhú dobu. Dávno neboli ony tak srdečné, tak slávnostné, tak radostné a povznášajúce. Ani také hospodárske časy, ktoré teraz prežívame, nemohly nám skaziť radosť; naopak, to, čo sme na slávnostiach videli a zažili, je nám zárukou, že i dnešné ťažkosti prekonáme a že sa nemáme čo obávať o našu budúcnosť. Na slávnostiach, z príležitosti založenia Matice náš národ prejavil spontánne a nenútené takú jednomyšľanosť a túhu po svojskom národnom živote, že všetky pochybnosti sa odrazu rozplynuli a skeptikovia sa odmičali. Národ náš je vo svojich životných, národne-kultúrnych otázkach jednotný a každý, kto to nevidí, alebo snáď sa rášťa harmoniu, sám sa odsudzuje k nečinnosti a v snažuje sa z národného celku. V dňoch radosti niečo miesta pre odpadlíkov a pochybovávčov.

Menovite dve významné udalosti tohoročných slávností musíme pristopovať na prvé miesto: rekordnú zvesť ponechania úplného osemtriedneho slovenského gymnázia v Petrovci a nie menej radostné založenie Matice slovenskej v Južoslávii. To ste mali vidieť tie tváre,

Dr. Ján Bulík, predseda Matice slovenskej v Južoslávii

počul ten aplauz a volanie na slávu J. V. Kráľu Alexandrovi, keď bol predčítaný úkaz o vrátení nášho úplného gymnázia! Thieskanu a volaniu na slávu J. V. Kráľovi nebolo konca kraja. Takýto spontánny prejav radosti lásky možný je len tam, kde

je vypostavená povedomé láska ku svojci, ku kultúre. Podobne radostné a vznešené bolo založenie Matice slovenskej, ktorá vedľa gymnázia má by najväčšou oporou našej národnej kultúry.

Reč dr. Bulika

Zahŕňajúcia reč predsedu prípravného výboru Matice dr. Jána Bulika:

Vážené shromaždenie!
S hlbokým pohnutím otváram zakladajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej v Južoslávii. Keď pozrem na tieto zástupy ľudu, sáladajúce sa zo všetkých vrstiev nášho národa, tak mi srdce plesá radosťou, lebo z toho vidím, že to, čo sme si predstávali, prýti z duše všetkých vás, že sme ubahli vašu vôľu, že tvoríme niečo, čo my, južoslávskí Slováci, všetci bez rozdielu, uznávame za potrebné a nutné. Dokazuje to i ten ohromný počet zo všetkých našich slovenských obcí prítlačivších sa členov. Za tento krátky čas priblížilo sa asi 500 členov, z toho vyše 130 zakladajúcich. Určite vieme, že sa tento počet v najkratšom čase ešte hodne zväčší, prípadne i zdvojnásobí. V tejto veľkej biede je to úspech ohromný, nečakaný. To je dôkaz, že je náš pohyb nie lokálny, že Matice nebude ani petrovská, ani novosádká, ani pozovská, a neviem kto, a hoci kde bude jej sídlo, bude ona slúžiť všetkým nám, bude patriť všetkým južoslávskym Slovákom.

Moja radosť je tým väčšia, že v tejto, pre nás skutočne historickej chvíli, môžeme medzi nami vitaf i mnohých vzácných hostí, predstaviteľov včrnosti a kultúrnych organizácií, ktorí sa prišli radovať s nami radujúcimi sa. Srdečne vitam a pozdravujem všetkých prítomných členov a hostí.

Pre ako by sme pokračovali v práci, patrilo by sa, aby sme sa pri tejto príležitosti, ako dobrí občania tohoto štátu v prvom rade rozpomätali na hlavu nášho štátu J. V. kráľa Alexandra, a preto navrhujem, aby sme ho pozdravili telegramom.

Ako dobrí Slováci však pamätáme i na hlavu ČSR, prezidenta a preto navrhujem poslat i jemu telegram.

I keď som už privítal všetkých našich hostí, preca musím zvlášť vyzdvihnúť niektorých našich vzácných hostí. Sú to v prvom rade zástupca ministra osvety p. dra Kojica, šéf umelckého oddelenia ministerstva osvety pán Milan Dimović a zástupca bána Dunajského bânstva p. náčelník osvetového oddelenia p. dr. Milan Sekulič.

Gospodot! Neobčino se radujemo, što Vas u ovome važnom momentu mažemo pozdraviti ovde kao predstavnik naših najviših državnih vlasti, Južoslavenki Slovaci žele današnjim danom postaviti temelje svoga kulturnog ognjišta, osnovati svoju Maticu, koja bi po primeru ostalih slovenskih Matice, na jednoj strani gašila i unapređivala vlastitu slovačku kulturu, a na drugoj strani održavala bratske veze sa ostalim Slovacima u prvom redu sa bratskim južoslavenkim narodom, preko njegovih kulturnih organizacija.

Maša hošćemo da živimo svojim vlastitim kulturnim životom, maša idemo svojim vlastitim nacionalnim putem, uveravamo Vas, da svagda idemo za istim idealom, za istim ciljem kao i Vi, južoslavenki.

Iz toga što ste nam svojom prisutnošću zaključujemo da naše najviše državne vlasti pravilno obvažuju naša nastojanja sa Maticom, pa Vas stoga, gospodo, kao predstavnik tih vlasti pozdravljamo sa dobrom nam došli.

Ja sam nedavno u Pragu, na kongresu Čeha i Slovaka, koji žive izvan granice Čehoslovačke Republike, u tuc južoslavenkih Slovaka i Čeha svačeno izjavio, da se mi ne očeđamo manjinom u običnom smislu reči, nego da smatramo Južoslávii svojim rodnom državom, a kojom

Zakladajúce valné shromaždenie Matice slov. v Južoslávii

1500—2000 ľudí počítajúca návšteva — Pozdravné telegramy J. V. kráľu Alexandrovi a prezidentovi Masarykovi — Slávnostný reč dr. Bulika — Pozdravy hostí, čítanie telegramov a príspevy

Slávnosti sa úradne začínajú už v nedeľu, ačpráve už v sobotu boli porady. 14. augusta sviatol veľmi krásny deň, podobný nánde, ktorá sa rozliada medzi nás po oba tieto zriedkave krásne, keď aj trochu teplé dni. Hostia sa schádzali už v sobotu, agálny predseda prípravného výboru Matice p. dr. Bulík prišiel tiež v sobotu, aby sa zúčastnil predprá. V sobotu prišiel i delegát Matice slovenskej z Turč. Sv. Martina, tajomník p. Rudolf Kľačko. Všetšina hostí, najmä úradných, pričádzala však v nedeľu.

O 10 h. predpoludním (v nedeľu) hlavná ulica bola už plná národa, a domoch vialy zástavy a pred obecným domom postavená bola slávohrána. Ľud vo väčšom počte naplnil ulicu hlavne po skončení bohoslužieb. Asi o 1/11 zahrnely výstrely z mažiarov a prišli naši vzácní hostia na autoch, doprevádzaní jazdcami.

Pred obecným domom predsedá slávn. výboru p. dr. J. Šuster krátko privítal hostí, v prvom rade zástupcu

min. osvety p. M. Dimovića, šefa umel. oddelenia ministerstva a zástupcu bána p. náčelníka osv. oddelenia dr. M. Sekulića. Ztadedo sa išlo, v sprílove veľkých más ľudových, do gymnázia na zakladajúce valné shromaždenie Matice slovenskej. Na zelenom travniku, medzi dvoma kridlami budovy postavená bola zelenou dekorovaná tribuna, na ktorej zaujali miesto úradní hostia, predstavitelia rôznych ustanovizní a spolkov, ako i prípravný výbor. Veľké hľy národa — 1500 — až 2000 ľudí — boli roztrátené pred tribunou, za ňou, s oboch strán a dokonca i v chodbách gymn. budovy.

Shromaždenie zahájil o 11 hod. mohutným a plným hlasom predseda dr. J. Bulík. Pred denným poriadkom sdellil prítomným radostnú zvesť, že J. V. kráľ Alexander podpísal úkaz, ktorým sa naše gymnázium ponecháva osemtriednym. Oduševnený, dlhotrvajúci potlesk zaznel na jeho slová a ešte oduševnenejšie sa volalo na slávu J. V. Kráľovi. Predseda dr. Bulík pozdravil prí-

tomných a potom navrhol, aby bolo zvolené predsedníctvo ad hoc. Zvolení boli jednohlasne: za predsedu: dr. Bulík, za zapisovateľov: K. Lige, dr. Širácký a M. Topofský. Zo shromaždenia poslané boli dva pozdravné telegramy: J. V. Kráľovi a prez. Masarykovi.

Njegovom Velikanstvu kraju Aleksandru I.

*Beograd
Južoslavenki Slovaci skupljeni prilikom osnivanja svoje Matice, kao verni podanici pozdravljaju svog Uzišivenog Vladara.*

Pretsednik skupštine dr. Bulik

Prezident Masaryk

*Praha
V deň zohládania Matice slovenskej v Južoslávii Južoslavenki Slovaci pozdravujú prezidenta bratskej državy.*

Predseda shromaždenia dr. Bulik

Edícia *Lacná knižnica* bola venovaná deťom. V rokoch 1931 – 1933 vyšlo deväť zväzkov kníh, najmä rozprávok.⁸⁹ Boli to:

1. Lev Nikolajevič Tolstoj: *Nevyspytateľné sú cesty Pánove*;
2. – 3. Hans Christian Andersen: *O Malenke. – Matka. Sedmokráska*;
4. Lev Nikolajevič Tolstoj: *Učenie Sokratovo*;
5. – 6. Lev Nikolajevič Tolstoj: *Sokrat jeho učenie a smrť*;
7. Božena Němcová– Johann a Wilhelm Grimm: *Černokňažník. – Zlatá niť*;
8. *Sneženka*;
9. *Tajnosti Afriky*;
10. – 11. Michal Topoľský: *Ako rástol a premýšľal Tomáš G. Masaryk*;
12. – 13. Martin Kukučín: *Tiene a svetlo*;
14. Ján Čajak: *Malí ubehlíci*;
15. – 16. Lev Nikolajevič Tolstoj: *Či mnoho zeme človek potrebuje*.⁹⁰

V románovej prílohe Národnej jednoty vychádzali preklady svetových autorov. Po založení Matice slovenskej vyšli tri zväzky populárnej knižnice.⁹¹

Kníhtlačiareň v Petrovci vydávala aj učebnice pre potreby ľudových škôl, v ktorých sa vyučovalo po slovensky. Išlo prevažne o slovenské čítanky. Prvá učebnica bola vytlačená v roku 1919 a bola to *Čítanka pre II. – IV. triedu slovenských ľudových škôl* od učiteľa Štefana Kvasa. Autorom ďalších ôsmich čítaniek, dvoch abecedárov a jednej cvičebnice pre žiakov prvých štyroch ročníkov pre ľudové školy, ktoré vyšli v rokoch 1928 až 1936, bol F. Klátik.⁹² Služby petrovskej kníhtlačiarne využíval aj Československý sväz v Kráľovstve SHS. Okrem už spomenutých publikácií vydal v roku 1925 *Almanach Československého sväzu v Kráľovstve SHS*⁹³ a v roku 1926 *Sborník Československého sväzu v Kráľovstve SHS*, ktoré zostavil K. Lilge. V Petrovci sa tlačili aj rôzne tlačoviny pre potreby slovenských hospodárskych podnikov, kultúrnych spolkov, pre potreby cirkvi a škôl.⁹⁴

Na vydávaní kníh sa podieľali aj iní vydavatelia. Napríklad kovačický cirkevný zbor vydal dejiny kovačického evanjelického zboru, ktoré spracoval farár Ján Čaplovič. Petrovský evanjelický cirkevný zbor vydal knihu J. Maliaka *Dejiny stavby petrovskeho chrámu*. Slovenská pospolitá čítareň v Starej Pazove vydala brožúrku *Naša budúcnosť* a operetu od VHV *Pekná nová maľovaná kolíska*. J. Maliak vydal vlastným

89 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Kniha '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 155.

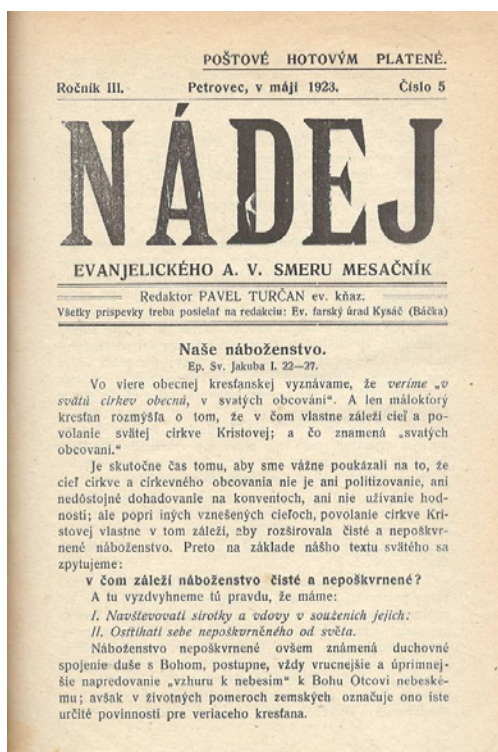
90 HRONEC, Víťazoslav. *Bibliografia slovenskej knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor. 1918 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999, s. 188.

91 BARTALSKÁ, Lubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In Miroslava Domová (eds.). *Kniha '90*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 155.

92 HRONEC, Víťazoslav. *Bibliografie slovenskej knižnej tvorby v Juhošlávii v rokoch 1918 – 1977*. Nový Sad : Obzor, 1993, s. 79, 169, 137, 127, 163-168, 170.

93 LILGE, Karol. *Almanach Československého sväzu v Kráľovstve SHS*. Petrovec : Československý sväz v Kráľovstve SHS, 1926, 160 s.

94 LILGE, Karol. *Sborník Československého sväzu v Kráľovstve SHS*. Petrovec : Československý sväz v Kráľovstve SHS, 1926, 200 s.

Titulná strana časopisu Nádej

Titulná strana časopisu Evanjelický hlásnik

nákladom svoje dielo *Daniel Kolényi a jeho doba* a dramatickú rozprávku *Ludovít Štúr* od VHV. Samuel Mendšan vydal *Tri aktovky* od VHV.⁹⁵

Vydavateľská činnosť Slovákov vo Vojvodine bola v období medzi svetovými vojnami v Juhoslávii pozoruhodná a na vysokej úrovni. Svojou kvalitou dosahovala úroveň vydávania tlačí na Slovensku. Ani v jednej krajine, kde sa Slováci ocitli po rozpade Rakúsko-Uhorska ako menšina, nedosiahli takú úroveň. Jestvovalo viacero predpokladov prečo to tak bolo. Slováci v Juhoslávii boli národne uvedomelí. Pred rokom 1918 mali svoje vlastné cirkevné školstvo. Viacerí evanjelickí farári a učiteľia pochádzali z územia dnešného Slovenska. Aj keď Slováci vo Vojvodine neobývali súvislé územie, tak boli sústredení vo väčších obciach, ktoré neboli od seba veľmi vzdialené. V Juhoslávii nebol taký národný útlak ako v Uhorsku. Slováci vo Vojvodine využili spojenectvo Juhoslávie a Československa v Malej dohode. Čo sa týka počtu vydaných slovenských kníh a časopisov, tak Vojvodina (Srbsko) patrila a patrí hneď za materskú krajinu Slovensko.

Slováci vo Vojvodine vydávali hlavne takú tlač, ktorú potrebovali pre vlastné potreby. Strediskom kníhtlačiarstva a vydavateľskej činnosti Slovákov bola najväčšia slovenská obec v Báčke Petrovec, v susedstve ktorej boli ďalšie obce s väčšinovým alebo menšinovým slovenským osídlením. V kníhtlačiarňi v Petrovci boli vydáva-

95 ORMIS, V. Ján. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Kníhtlačiareň, účastinná spoločnosť, 1935, s. 74.

né všetky slovenské noviny a časopisy v Juhoslávii. Niektoré periodiká vychádzali takmer celé medzivojnové obdobie a niektoré iba krátko. Najdlhšie obdobie vychádzali periodiká všeobecného charakteru ako napríklad *Národný kalendár* (1920 – 1944), spoločensko-politické noviny *Národná jednota* (1920 – 1941) a potom periodiká, ktoré súviseli s vierovyznaním väčšiny Slovákov *Nádej* (1920 – 1941) a *Evanjelický hlásnik* (1926 – 1941). Väčšina špecializovaných časopisov vychádzala pomerne krátko a nepravidelne, ako napríklad študentské, detské, humoristické.

Bolo to obdobie, keď ešte slovenská inteligencia vyrástla alebo získala svoje vzdelanie v slovenskom prostredí na Hornej zemi. Príkladom je prvý riaditeľ kníhtlačiarne v Petrovci Andrej Labáth, spisovateľ Ján Čajak alebo evanjelický farár a redaktor Ladislav Zgúth. Na druhej strane viacerí slovenskí redaktori v tomto období vo Vojvodine získali svoje prvé redaktorské, literárne alebo politické skúsenosti a našli uplatnenie po druhej svetovej vojne na Slovensku. Bolo to však ovplyvnené aj politickou prispôsobivosťou novému komunistickému režimu. Príkladom sú Andrej Sirácky, Ján Čaplovič, Michal Topoľský.

Niektoré ciele vydavateľskej činnosti, do ktorej sa zapojili viacerí zapálení slovenskí inteligenti tej doby sa však nepodarilo splniť. Napríklad, aby sa čítanie slovenskej tlače rozšírilo do tých obcí, kde nebola slovenská škola, teda vyučovanie v slovenskom jazyku. Cieľom bolo posilniť národné povedomie Slovákov v národne zmiešaných obciach. Čítanie slovenskej literatúry sa rozšírilo prevažne v obciach s dominujúcim slovenským obyvateľstvom, kde bolo silné národné povedomie, kde bola slovenská škola, slovenský učiteľ a žiaci sa učili po slovensky. Aj napriek tomu, že sa to slovenským aktivistom úplne nepodarilo si slovenská tlač našla svoje cesty k mnohým čitateľom cez čítacie krúžky a prostredníctvom Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Juhoslávii. Bolo to v čase, keď obce ešte tvorili relatívne uzavreté celky, zmiešané manželstvá boli výnimočné, nejestvovala masová kultúra a elektronické komunikačné prostriedky.

SLOVENSKÁ ROĽNÍCKA BANKA, KRÁTKA EPIZÓDA V DEJINÁCH KOŠICKÉHO BANKOVNÍCTVA

Patrik DERFIŇÁK

Abstract: *Slovenská roľnícka banka (slovak peasant bank), a short episode in the history of košice banks.* The contribution is dedicated to the creation and short existence of Slovak peasant bank in Kosice. It operated in the years 1919-1922 as the first Slovak financial institution in Košice. They founded it primarily with an orientation towards capital around the Agrarian party, as a help to the peasants in the anticipated land reform and parceling of the land thus acquired. Considering the economic and political development in Slovakia, the original intentions of the founders turned out to be not quite realistic. Slovak peasant bank therefore, despite relatively rapid growth and good economic results in its management, became part of the intentions of Slovak politicians striving to build a large Slovak bank capable of competing with Czech financial institutions. That is why in 1922 it became part of Tatra banka with headquarters in Bratislava.

Key words: Slovak peasant bank. Košice. Slovak financial institutions. Economic and political development in Slovakia. Peasants.

Peňažná sústava a finančný trh v rôznych častiach Československej republiky (ČSR) vykazoval v období po skončení prvej svetovej vojny značné rozdiely. V českej časti existovali a dlhodobo pôsobili veľké obchodné banky, špecializované finančné ústavy a početná sieť ľudových peňažných ústavov. Na Slovensku bola situácia iná. Existovalo tu množstvo väčšinou kapitálovo pomerne slabých akciových bánk, spopritelní i ústavov založených na družstevnom základe. Podobným spôsobom zabezpečené, aj keď z hľadiska kapitálu ešte viac poddimenzované, boli finančné potreby na Podkarpatskej Rusi. Obdobie od vzniku republiky, prakticky až do roku 1921 bolo charakterizované rýchlym rozmachom českých, v menšej miere aj národnostne slovenských ústavov. Tie sa v čo najväčšej miere usilovali na jednej strane využiť oslabenie rakúskej a maďarskej konkurencie. Na druhej strane sa veľmi intenzívne zapojili do postupne sa rozvíjajúceho zakladateľského povojnového ruchu a pokrývania finančných potrieb nového štátu.¹

Po menovej reforme uskutočnenej v roku 1919, ktorá mala za cieľ oddeliť financie novej ČSR od zvyšku monarchie, konsolidovať a upevniť novú československú korunu, existoval vo všeobecnosti ešte prebytok voľných finančných prostriedkov. Záujem o nové úvery bol minimálny. Niektoré banky dokonca odmietali prijímať ďalšie vklady klientov, keďže zverené prostriedky nemali ako zhodnocovať. Na východe Slovenska však situácia nebola taká priaznivá, keďže veľká časť územia,

---

1 FALTUS, Jozef. *Povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923 v Československu.* (Priemysel a peňažníctvo) Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966, s. 156.

vrátane Košíc a Prešova bola nejaký čas obsadená maďarskou Červenou armádou. V Prešove došlo dokonca v júni roku 1919 k vyhláseniu Slovenskej republiky rád.² Tunajšie finančné ústavy vrátane najstaršej Košickej sporiteľne preto volili opatrný postup. Svoju obchodnú činnosť opäť obnovovali až po definitívnej konsolidácii pomerov. Vzhľadom na to, že priemysel i obchod v tomto období stagnovali, veľkú časť voľných prostriedkov finančné ústavy investovali do štátnych cenných papierov. Následná povojnová konjunktúra prebiehajúca v rôznych častiach republiky s rôznou intenzitou počas rokov 1919 – 1921, však situáciu úplne zmenila. Začali vznikať nové spoločnosti, ktorých cieľom bolo pokrývať nedostatok tovarov a celkovo nahradiť škody, ktoré spôsobila vojna. Najväčší záujem o podnikanie a požiadavky na nové úvery sa v rámci Slovenska objavoval najmä v odvetviach potravinárskeho, stavebného, drevárskeho, chemického či kovospracujúceho priemyslu.³

V tejto počas prvých povojnových mesiacov pomerne komplikovanej situácii došlo v máji roku 1919 v rámci Košíc k založeniu nového finančného ústavu. V Košiciach a ich okolí pracovalo množstvo starších akciových bánk i úverných družstiev. Po skončení prvej svetovej vojny navyše do Košíc, ako dôležitého hospodárskeho i politického centra východného Slovenska, začali prenikať české i slovenské banky a otvárať tu svoje filiálky. Zdalo by sa teda, že vznik nového ústavu ani nebol potrebný, resp. že v silnej konkurencii už existujúcich finančných inštitúcií nemal ani zásadnejšie opodstatnenie. Opak bol však pravdou. Už od úvodnej idey bol celý projekt vzniku nového ústavu dobre premyslený a mal svoje opodstatnenie nielen po stránke hospodárskej, ale čo bolo dôležité, i politickej. Z pohľadu ekonomického sa zakladatelia chceli zamerať najmä na široké vrstvy roľníckeho obyvateľstva. Nešlo im však iba o tradičnú podporu sporivosti, ľudovýchovnú činnosť a poskytovanie drobných vidieckych úverov málo solventným klientom. Na to by úplne stačilo založenie vidieckeho úverného družstva, resp. viacerých takýchto inštitúcií. Zakladatelia novej „roľníckej“ banky si kládli podstatne vyššie ciele. Usilovali sa využiť a financovať predpokladanú parceláciu veľkých statkov patriacich šľachte a cirkvi, a následný predaj takto získanej pôdy roľníkom. Za cieľ si kládli *„napomáhať nášmu roľníctvu tak pri zdokonaľovaní zemedelárskej výroby, ako aj našim gazdom poskytovať výhodný úver, aby si mohli nakúpiť toľko zeme, koľko potrebujú, lebo zbytočné rozsiahle veľkostatky budú sa rozpredávať“*⁴

Ani to ale nebol pre zakladateľov ústavu konečný cieľ. Okrem deklarovanej ambície financovať parcelácie veľkostatkov sa plánovali zamerať aj na podporu ďalšieho podnikania, najmä rozvoja spracovateľského priemyslu, ktorý by priamo

-
- 2 ŠVORC, Peter a kol. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012. s. 65-94.
  - 3 Podnikateľský ruch na Slovensku. In *Slovenský peňažník*, roč. 7, 1920, č. 15, s. 8. Konkrétne išlo o zvýšenie kapitálu takmer o 100 miliónov korún, z 54 720 000 K na 154 050 000 K, z čoho 50 % sa nachádzalo v tom čase v „slovenských rukách“. Najviac až 227 nových podnikov vzniklo v rámci potravinárskeho priemyslu, nasledovali stavebný (120), drevársky (94), chemický (60) a kovospracujúci (59) priemysel. V rámci novozakladaných podnikov boli v menšej miere ďalej zastúpené napríklad textilný (32) či papierenský (23) priemysel.
  - 4 Roľnícka banka v Košiciach. In *Slovenský Východ*, roč. 1, 1919, č. 102, s. 2.

nadväzoval na poľnohospodársku výrobu. Tu zakladatelia vychádzali jednak zo skúseností, ktoré už v tomto smere mali, jednak z reálnej situácie, ktorá pri vzniku ČSR existovala. Zabezpečenie dostatku aspoň základných potravín, v čase všeobecného povojnového nedostatku, bol jeden z kľúčových problémov väčšiny štátov strednej Európy. I preto za Košice, ako miesto vzniku novej roľníckej banky, hovorilo viacero významných faktorov. Ako uviedla miestna dobová tlač: „*I my – československý štát – sme čiastočne na dovoz plodín odkázani, lebo je veľkou otázkou, či by sme mohli sami seba užiť.* Budeme rôzne prírodniny potrebovať, na prvom mieste však maďarskú a rumunskú múku.“⁵ Dobré dopravné napojenie mesta najmä prostredníctvom Košicko-bohumínskej železničnej trate, ale tiež tradičné, dlhodobo budované obchodné väzby na oblasti spojené s poľnohospodárskou produkciou smerujúcou z východných regiónov, robili z Košíc prirodzené centrum, v ktorom: „*Všetky prírodniny, najrozličnejšie suroviny ďalekého východu sa tu v Košiciach zhromaždia, aby sa ďalej do vnútra dostali a tam spracovali. I početné suroviny nášho východného Slovenska nájdú tu svoje prvé skladište, aby boli čiastočne už tu spracované a čiastočne vnútornému priemyslu k dispozícii postavené.*“⁶

Nemenej dôležitou okolnosťou, ktorá viedla zakladateľov k založeniu samostatnej banky, bola však aj politická stránka celej záležitosti. Východné Slovensko sa iba postupne integrovalo do nového štátu. Mnohí pracovníci štátnej i miestnej správy, lekári, učitelia, kňazi, statkári či podnikatelia, spočiatku s nedôverou hľadeli na prvé kroky československej vlády. Boje s maďarskou Červenou armádou a celkovo nestabilná situácia neistotu obyvateľov iba zvyšovali. Na financovanie potrieb nového štátu, ale i jeho zamestnancov a celkové upevnenie novej vlády bolo potrebné vytvoriť spoľahlivé inštitúcie, medzi ktoré patrili aj banky. Starších finančných ústavov na území východného Slovenska existovalo síce viac ako dosť. Ich možnosti však často boli obmedzené menovou reformou, prípadne odsunom hotovosti i cenových papierov do budapeštianskych centrál. Ani správne orgány týchto bánk či sporeiteľní za nejasnej politickej a vojenskej situácie neboli vždy ochotní spolupracovať s novými československými orgánmi.

Košice, ako najväčšie mesto východného Slovenska, sa tak celkom prirodzene stali miestom, kde došlo k vytvoreniu prvej akciovej banky so slovenskou správou. Napriek tomu, že v čase zverejnenia tohto zámeru už niekoľko mesiacov existovalo Československo, ktoré vojensky i politicky obsadzovalo východné Slovensko, založenie čisto slovenského finančného ústavu sa tu v tomto období stále považovalo za priekopnícky čin. Sporadicky sa už síce aj predtým do tohto priestoru pokúšali preniknúť národnostne slovenské finančné ústavy. Napríklad martinská Tatra banka sa už koncom roku 1909 pokúsila otvoriť pobočku v Prešove.⁷ Jej pracovníci však rýchlo zistili, že podnikanie je pre nich kvôli nedôvere miestneho obyvateľstva a najmä nepriaznivému postojú miestnych úradov veľmi komplikované.⁸

5 Budúcnosť Košíc v československej republike II. In *Slovenský Východ*, roč. 1, 1919, č. 4, s. 2.

6 Budúcnosť Košíc v československej republike II. In *Slovenský Východ*, roč. 1, 1919, č. 4, s. 2.

7 HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPres, 2007, s. 58-59.

8 ŠTEFLOVÁ, Lucia. Kultúrno-osvetová činnosť manželov Gregorovcov v prvej polovici 20. storočia s dôrazom na východné Slovensko. In *Spoločnosť a kultúra východného Sloven-*

Novozakladaná košická banka tak mala plniť aj úlohy spojené s upevňovaním národného povedomia, pričom tento kapitál bolo v budúcnosti možné využiť pri parlamentných voľbách v prospech slovenských či československých politických subjektov, najmä však Agrárnej strany. Na praktickú realizáciu uvedených zámerov, najmä získanie si dôvery konzervatívneho vidieckeho obyvateľstva, ale i rozbehnutie bankovej činnosti v silne konkurenčnom prostredí Košíc, bolo v prvom rade potrebné nájsť schopného človeka. Tou dôležitou postavou, ktorá zohrala významnú úlohu pri vzniku Slovenskej roľníckej banky v Košiciach, sa stal Rudolf kúseného bankového úradníka, ktorý ešte pred prvou svetovou vojnou pôsobil vo viacerých finančných ústavoch.⁹ Do Košíc prišiel začiatkom roku 1919 z Námestova, kde pôsobil ako hlavný účtovník tamjšej Ludovej banky. Napriek istej príprave a podpore členov miestnej novej československej správy však samotný proces vzniku banky nebol bez problémov. Vznikala totiž práve v čase, keď sa nová republika presnejšie jej východná časť stala cieľom útoku jednotiek maďarskej Červenej armády. V priebehu mája roku 1919 sa mali upisovať akcie nového finančného ústavu s tým, že 31. mája 1919 úpis oficiálne ukončia a zakladatelia zvolajú prvé ustanovujúce valné zhromaždenie. Práve v tomto čase sa ale odohrávali udalosti, ktoré na jednej strane viedli až k vyhláseniu Slovenskej republiky rád v Prešove, na strane druhej však ešte viac skomplikovali hospodárske pomery v tejto časti Slovenska. Z dôvodu „vojenských udalostí na slovenskom východe“ pristúpili zakladatelia k dodatočnému predĺženiu termínov. Záujemcovia mohli účastiny novej banky upisovať až do 30. augusta 1919, pričom zakladajúce valné zhromaždenie sa následne malo uskutočniť v polovici septembra. Predĺženie termínov bolo logickým dôsledkom celkovej politickej situácie i skutočnosti, že ako uviedla miestna tlač: „Sbierateľ našich účastín p. Rudolf Gábriš je nateraz v činnnej vojenskej službe vzdialený z Košíc, preto až do jeho návratu splátky na účastiny sa posielajú peňažným ústavom v našom prospekte z 1. mája.“¹⁰

Vzhľadom na pomerne zložitú situáciu je zaujímavé, že sa nakoniec v podstate podľa plánu podarilo realizovať všetky plánované aktivity. Úspešne prebehol úpis akcií i ustanovujúce valné zhromaždenie. Vďaka tomu bolo možné v polovici októbra 1919 začať s obchodnou činnosťou v priestoroch na vtedajšej Moldavskej okružnej ceste č. 19. Slovenská roľnícka banka, úč. spol., v Košiciach začala podnikáť v troch základných oblastiach, ktoré mali na starosti osobitné oddelenia. V prvom rade to bolo bankové oddelenie, ktorého pracovníci sa venovali prijímaniu vkladov, poskytovaniu úverov a realizácii všetkých bežných bankových obchodov. V období stále trvajúceho povojnového nedostatku malo dôležitú úlohu tovarové oddelenie. Jeho pracovníci sa venovali sprostredkovaniu nákupu a predaja rôznych tovarov nielen na vlastný účet, ale tiež v rámci komisionálneho predaja. Tretie, „assekurač-

ska (knižná kultúra, udalosti a osobnosti). Ed. Franková Libuša – Domenová Marcela. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 124-131.

- 9 Rudolf Gábriš (1. decembra 1889, Nové Mesto nad Váhom – 5. septembra 1969, Piešťany) svoju bankovú kariéru začínal ako úradník Ludovej banky v Novom Meste nad Váhom (1907 – 1911), následne pracoval ako pokladník Úvernej banky v Piešťanoch (1911 – 1912). V rokoch 1912 – 1919 sa stal hlavným účtovníkom Ludovej banky v Námestove.
- 10 Oznámenie. In *Slovenský Východ*, roč. 1, 1919, č. 126, s. 4.

né“ oddelenie novej banky sa venovalo poisťovacej činnosti, keď okrem poistení „každého druhu“ sa špecializovalo na poistenia proti požiarom.¹¹ V záujme zefektívnenia výnosov z poisťovacej činnosti banka prevzala ako oficiálny sprostredkovateľ zastupovanie Roľníckej vzájomnej poisťovne.¹²

Pozícia nového ústavu, napriek všetkým východiskovým úvahám a ambicióznym plánom, nebola jednoduchá. V Košiciach dlhodobo panovalo silne konkurenčné prostredie, keď miestne banky a úverné družstvá súťažili o klientov či zaujímavé podnikateľské príležitosti. Po skončení prvej svetovej vojny začali do priestoru východného Slovenska a najmä do jeho centra prenikať prostredníctvom fúzií so staršími ústavmi alebo prostredníctvom budovania samostatných pobočiek aj viaceré kapitálovo silné české banky. Napríklad tesne pred začatím obchodnej aktivity Slovenskej roľníckej banky otvorila v Košiciach svoju pobočku pražská Agrárna banka. V Košiciach, kde stále bol mimoriadne silný maďarizačný faktor, to začínajúca a čisto slovenská banka pri budovaní klientskej základne mala pomerne komplikované. Osobitným problémom, ktorý sa najmä vzhľadom na budúcich zákazníkov banky z vidieckych oblastí reálne ukazoval, bola podpora zakladania miestnych úverných družstiev. Tie mali zabezpečovať potreby roľníkov priamo v regióne. Napriek tomu, že išlo o konkurenciu, vedenie ústavu tento proces podporovalo. Očakávalo totiž, že v budúcnosti by sa košická Slovenská roľnícka banka mohla stať akousi finančnou centrálou pre takto založené vidiecke úverné družstvá.

Napriek zložitým východiskovým podmienkam už po prvých mesiacoch existencie bolo možné konštatovať, že nová banka dosiahla uspokojujúce výsledky a „*žive zasahuje do hospodárskeho života slovenského východu*“.¹³ V závere roku 1919 už vykázala banka obrat 19 miliónov korún, najmä vďaka tovarovým obchodom realizovaným s Maďarskom a Rumunskom. Pôvodné predpoklady zakladateľov sa začali postupne realizovať. Pritom banka okrem vlastného skladu pri železničnej stanici už v tom čase mala aj ďalší osobitný priestor, v rámci ktorého realizovala obchody s tokajským vínom. Vzhľadom na zásobovacie povojnové ťažkosti v oblasti potravín, uhlia, textilu i ďalších komodít, bolo možné všetky získané tovary výhodne speňažiť, resp. sprostredkovať za províziu ich komisionársky predaj. Vedenie banky mohlo konštatovať: „...*v túto dobu nielen, že sa kryly značné výdaje organizačné, ale i čistého zisku sa docielilo. Dnes opatruje Slovenská roľnícka banka okruhu 1 000 000 K kapitálu na vkladoch a bežných účtoch. Mnohosľubné styky nadviazala táto banka v obchode dovozu a vývozu do Maďarska a Rumunska a bude venovať tomuto smeru dôležitú pozornosť, aby sa takto uplatnil i náš slovenský kapitál v zahraničnom obchode.*“¹⁴

Napriek silnej konkurencii košických bánk i úverných družstiev sa podarilo veľmi rýchlo nielen naštartovať činnosť Slovenskej roľníckej banky, ale ju aj postupne rozvíjať. Kým v období pred prvou svetovou vojnou finančné ústavy spravidla dlho pripravovali rozširovanie svojej obchodnej činnosti a zriadenie filiállok, v povojnových pomeroch bola situácia iná. Najmä slovenské a české banky sa usilovali rýchlo

11 Oznámenie. In *Slovenský Východ*, roč. 1, 1919, č. 195, s. 4.

12 Išlo o poisťovací ústav založený už v roku 1869 so sídlom v Prahe, pričom hlavná filiálka pre Slovensko sa nachádzala v tom čase v Nitre.

13 Slovenská roľnícka banka v Košiciach. In *Slovenský peňažník*, roč. 7, 1920, č. 3, s. 7.

14 Slovenská roľnícka banka v Košiciach. In *Slovenský peňažník*, roč. 7, 1920, č. 3, s. 7.

rozšíriť svoju pobočkovú sieť, často na úkor pôvodných drobných maďarských či židovských ústavov. Postavenie týchto väčšinou malých akciových bánk bolo po prvej svetovej vojny a rozpade monarchie oslabené. Ich finančné zdroje uložené v uhorských vojnových rentách neprinášali úroky a v nových pomeroch sa spočiatku nevedeli dobre uplatniť. Túto ich nepriaznivú situáciu sa usilovala využiť konkurencia. Ani košická Slovenská roľnícka banka v tomto smere nebola výnimkou. Rýchlo a vcelku úspešne sa jej podarilo vybudovať sieť pobočiek, pričom prvú zriadila už v apríli 1920 v Michalovciach. To bola aj vhodná príležitosť bilancovať prvý polrok svojej obchodnej činnosti. Vďaka pomerne vysokému objemu vkladov až 4 556 978,74 Kč, ktoré sa jej pracovníkom podarilo získať v podobe úložiek na vkladné knižky a bežné účty, tak celkový majetok ústavu dosiahol 6 284 928,03 Kč. Z týchto prostriedkov prevažnú časť vedenie dočasne uložilo na účty v „prvotriednych“ bankách. Do pôžičiek klientom smerovalo 1 001 120,52 Kč a do nákupu cenných papierov 176 500 Kč. Obchodné oddelenie pracovalo s tovarom v hodnote 620 920,79 Kč. Za pol roka pôsobenia aj napriek veľmi opatrnému podnikaniu vykázala banka hrubý zisk 201 514,69 Kč.¹⁵

Priaznivá situácia a možnosti ďalšieho rastu viedli vedenie banky k rozhodnutiu zvýšiť základný kapitál a novo získané prostriedky využiť nielen na upevnenie účtovnej bilancie, ale aj na ďalšie budovanie pobočkovej siete. Usilovalo sa pritom prenikať najmä do oblastí, kde ešte nebola silná konkurencia iných českých a slovenských finančných ústavov, resp. kde prichádzali ako vôbec prvá slovenská banka.

Aj to bol dôvod, prečo novú, v poradí druhú emisiu akcií rozdelili na niekoľko blokov. Prvú veľkú časť, celkovo 15 000 akcií v nominálnej hodnote po 200 Kč, rozdelili na dve časti. Prvých 7 500 akcií ponúkli pôvodným akcionárom v cene po 225 Kč. Podmienkou bolo, že starí akcionári mohli upísať iba toľko nových akcií, koľko vlastnili tých starých. Vďaka tomu si najväčší akcionári mohli v prípade záujmu zachovať nad bankou kontrolu. Cenné papiere, na ktoré by si pôvodní akcionári neuplatnili svoje predkupné právo, mali byť spolu s druhou časťou, teda ďalšími 7 500 akciami ponúknuté novým záujemcom vo verejnom úpise, no už v cene po 250 Kč. Upisovanie týchto dvoch blokov cenných papierov malo prebiehať v termíne od 1. augusta do 1. októbra 1920. K 1. októbru 1920 mali byť upísané akcie aj plne splatené. Týmto postupom sa mali získané prostriedky hneď využiť pri podnikaní. Na rýchle splatenie upísaných cenných papierov mala akcionárov motivovať najmä výhodná cena, za ktorú ich ponúkali. Nárok na dividendu im totiž vznikol až od 1. januára 1921. Vďaka takto získaným novým prostriedkom malo byť zabezpečené zvýšenie základného kapitálu Slovenskej roľníckej banky na 4,5 milióna korún. Zostávajúcich 7 500 akcií, vďaka ktorým mal akciový kapitál dosiahnuť hodnotu plánovaných 6 miliónov korún, mala „na základe splnomocnenia správna rada banky umiestniť dľa svojho dobrozdania“.¹⁶ Tento posledný balík akcií mal poslúžiť napríklad na výmenu za akcie afilovaných ústavov, s ktorými aktuálne prebiehali rokovania. Správa ich ale tiež mohla výhodne umiestniť vo vhodnej chvíli na finančnom trhu, pokiaľ by cena akcií Slovenskej roľníckej banky v Košiciach výraznejšie stúpala.

15 Zo slovenských peňažných ústavov. In *Slovenský peňažník*, roč. 7, 1920, č. 8, s. 5-6.

16 Vyzvanie. In *Slovenský peňažník*, roč. 7, 1920, č. 16, s. 11.

Aj v tomto prípade by rozdiel medzi nominálnou a reálnou cenou týchto cenných papierov, vložený do rezervného fondu spoločnosti, ďalej prispel k posilneniu spoločnosti.

Umiestňovanie nových akcií neprebiehala celkom podľa predstáv správnej rady. Dôvodom bola jednak skutočnosť, že išlo o novú začínajúcu banku, jednak takmer všetky slovenské banky rýchlo zvyšovali svoj základný kapitál. No aj bez ohľadu na výsledok upisovania nových akcií, od začiatku septembra 1920 začala pracovať v poradí druhá filiálka Slovenskej roľníckej banky v Humennom. Tá mala mať dôležité miesto v ďalších plánoch vedenia ústavu. Išlo o väčšie sídlo, kde bolo možné nielen získavať nové vklady od obyvateľstva, ale súčasne tu bol tiež značný dopyt po nových úveroch, ktoré miestne ústavy po prvej svetovej vojne nedokázali v dostatočnej miere uspokojiť.¹⁷ Pritom najmä získané vklady sa ako mimoriadne dôležitý ukazovateľ dostali do centra pozornosti všetkých slovenských ústavov. O tom, že ich nebolo jednoduché získať a vzhľadom na silnú konkurenciu medzi bankami ani dlhodobo udržať, svedčí viacero príkladov konkurenčného boja, zvyšovanie úrokových sadziieb či príležitostne využívaný národnostný alebo politický faktor.

Vedenie Slovenskej roľníckej banky mohlo v závere roku 1920 prvýkrát bilančovať svoju obchodnú činnosť. Pre akcionárov bol najzaujímavejší dosiahnutý čistý zisk 292 598,12 Kč a návrh vedenia na vyplatenie 7,5 % dividendy, teda 15 Kč na každú akciu prvej emisie.¹⁸ Pokiaľ sa pozrieme na výsledky bližšie, je potrebné oceniť veľmi opatrnú obchodnú činnosť, ktorú banka realizovala. Takmer polovicu svojho majetku, predstavujúceho koncom roku 1920 až 4 859 426,59 Kč držala banka v hotovosti (1 708 030,74 Kč), resp. na účtoch v iných bankách (2 642 873,62 Kč) či krátkodobých denných papieroch (508 522,23 Kč). Ďalšiu veľkú položku tvorili poskytnuté úvery prostredníctvom zmeniek (1 383 295,83 Kč), bežných účtov (903 350,13 Kč), lombardu (738 250 Kč), komunálnych úverov (290 050 Kč) a pod. Významnú položku v rámci majetku ústavu predstavovala tiež hodnota tovarov, nachádzajúcich sa v skladoch patriacich banke (1 207 340,25 Kč). Naproti tomu iba malú časť majetku tvorili cenné papiere (167 500 Kč) a zariadenie (154 081,70 Kč).¹⁹

---

17 Slovenská roľnícka banka v Košiciach. In *Slovenský peňažník*, roč. 7, 1920, č. 17, s. 13. V Humennom existovali staršie miestne banky. Už v roku 1873 tu vznikol Hornozemplínsky úverný a sporivý ústav, ú. s. Ten ale musel v roku 1887 ukončiť svoju činnosť likvidáciou. Od roku 1903 tu začala podnikáť Humenská obchodná a priemyselná banka, ú. s., a v roku 1914 tu vznikla tiež Hospodárska banka, ú. s. Ich výsledky, aj vzhľadom na udalosti počas prvej svetovej vojny, boli rôzne. Humenská obchodná a priemyselná banka však bola likvidovaná v polovici 20. rokov 20. storočia s tým, že jej boli odpustené dane za roky 1921 – 1923 a ďalšie záväzky voči štátu v celkovej výške približne pol milióna korún. Vďaka tomu vkladatelia a veritelia tejto banky mohli dostať späť aspoň 35 % prostriedkov, ktoré do nej uložili. Bližšie: FALTUS, Jozef. Povoľnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923 v Československu. (Priemysel a peňažníctvo) Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. s. 254-255.

18 Slovenská roľnícka banka, úč. spol. v Košiciach. In *Slovenský peňažník*, roč. 8, 1921, č. 3, s. 6.

19 Slovenská roľnícka banka, úč. spol. v Košiciach. In *Slovenský peňažník*, roč. 8, 1921, č. 3, s. 6.

Na prvý pohľad je trochu prekvapujúci vysoký podiel prostriedkov, ktoré „dostatočne nezarábali“. Pri bližšej analýze zdrojov banky je ale tento stav celkom pochopiteľný. Okrem splateného akciového kapitálu 1,5 milióna korún, totiž stále, i napriek stanovému termínu, neboli ešte splatené všetky akcie druhej emisie (1 705 097,80 Kč). Vzhľadom na túto skutočnosť i v podstate iba jeden rok pôsobenia, banka nevykazovala zatiaľ žiadne rezervné fondy, ktoré by v prípade potreby mohla použiť. Spoliehať sa bolo možné iba na vkladateľov. Tí na uloženie svojich úspor v tomto období preferovali vkladné knižky (4 513 899,70 Kč) a bežné účty (1 896 414,27 Kč), resp. iné krátkodobé úložky (131 578,24 Kč). Tieto prostriedky si však mohli vkladatelia zase veľmi rýchlo vybrať. Navyše vedenie banky stále riešilo aj náklady spojené so založením ústavu, resp. na zriadenie a prevádzku svojich už dvoch filiállok. Preto, aj keď banka možno zatiaľ „nezarábala“ tak ako by mohla, vedenie volilo radšej opatrný postup pri podnikaní, keďže straty si jednoducho nemohlo dovoliť.

Podrobnú bilanciu podnikania počas prvého roku obchodnej činnosti predložili akcionárom riaditeľ Rudolf Gábriš, pokladník Július Waniek a účtovník Štefan Doránsky. Správna rada vedená predsedom dr. Milanom Hodžom ju spolu so správou dozorného výboru predstavila akcionárom.²⁰ Tí s uspokojením na prvom riadnom valnom zhromaždení 13. februára 1921 prijali správu a schválili rozdelenie čistého zisku, ktorý ústav vykázal. Z 292 598,72 Kč smerovalo 112 500 Kč, ako 7,5-percentná dividenda, akcionárom. Do rezervného fondu smerovalo prvých 100 000 Kč a do penzijnej základiny zamestnancov 30 838,92 Kč. Na dobročinné ciele, ktoré malo neskôr špecifikovať vedenie ústavu schválili 15 000 Kč. Tantiémy pre správnu radu a dozorný výbor si vyžiadali 34 259, 80 Kč.

Úspešné prvé valné zhromaždenie, dostatok prostriedkov i viaceré príležitosti, ktoré sa začiatkom roku 1921 objavili, viedli vedenie Slovenskej roľníckej banky k ďalšiemu rozširovaniu činnosti. Ako osobitne zaujímavý sa v tomto smere javil prienik do severných regiónov východného Slovenska. Jedným zo spôsobov, ako bolo možné pri tom postupovať bolo nadviazanie spolupráce s miestnymi bankami. Vďaka tomu tak napríklad na svojom riadnom valnom zhromaždení 17. marca 1921 akcionári Gazdovskej banky, úč. spol., v Bardejove už mohli schváliť priamo spojenie svojho ústavu so Slovenskou roľníckou bankou. Spojenie sa podľa uzavretej dohody malo uskutočniť tak, že Gazdovská banka vydá 600 nových účastín, ktoré kúpi preberajúci ústav. Slovenská roľnícka banka mala následne do správy novej firmy s názvom „Gazdovská banka, affilovaný ústav Slovenskej roľníckej banky“, vyslať troch nových členov. Ich úlohou bolo dozerať na činnosť tejto fakticky novej pobočky ústavu v priestore horného Šariša a koordinovať ich už spoločné obchodné aktivity.²¹ Napriek tomu, že išlo o menší ústav, z hľadiska vedenia Slovenskej roľ-

20 Členmi správnej rady Slovenskej roľníckej banky, úč. spol., v Košiciach boli: predseda dr. Milan Hodža, podpredseda Anton Klenovský, členovia Cyril Kresák, Mikuláš Vrchovína, Ján Cablk, Juraj Grigel, Lajo Vanovič, Michal Šimala, dr. Ján Zátarecký, Jozef Diľa. Dozorný výbor tvorili: Roman Kubica, Andrej Thomesz a Július Kustra.

21 Gazdovská banka v Bardijove. In *Slovenský peňažník*, roč. 8, 1921, č. 6, s. 6-7. Gazdovská banka, ú. s., v Bardejove vznikla pod názvom Gazdasági Kereskedelmi és Iparbank, r. t., Bártfa, ako posledná z trojice bardejovských finančných ústavov až v roku 1905. Množstvom získaných vkladov i kapitálovou silou zaostávala za staršími miestnymi banka-

níckej banky išlo o dôležitý prienik do prevažne poľnohospodárskeho regiónu, kde dovtedy absentovalo výraznejšie zastúpenie slovenských finančných ústavov.²²

Vedenie Slovenskej roľníckej banky sa svoju činnosť usilovalo rozšíriť aj do ďalších oblastí východného Slovenska. Ako v poradí už tretiu založilo v máji roku 1921 filiálku v Kežmarku. Rýchly rast sa nemal zastaviť ani v nasledujúcich mesiacoch. Napriek značným najmä personálnym nákladom mali ešte v priebehu roku 1921 vzniknúť ďalšie tri filiálky. Konkrétne malo ísť o mestecká Vranov, Stropkov a Moldava, teda o regióny, kde sa bolo možné sústrediť na služby obyvateľstvu, venujúce mu sa prevažne poľnohospodárskej činnosti.²³ Pri rozhodnutí sústrediť sa na tieto lokality zohrávala dôležitú úlohu tiež absencia českých a slovenských bánk, a tiež možnosť prevziať v niektorých prípadoch aj staršie miestne finančné ústavy, ich klientov a obchodnú činnosť.

Uvedené plány sa vedeniu banky darilo celkovo úspešne plniť. Už začiatkom septembra 1921 tak bolo možné ohlásiť otvorenie ďalšej novej pobočky. Ústavu sa podarilo získať ju v Moldave, keď došlo k afilovaniu tamojšej Občianskej banky.²⁴ Krátko na to bola otvorená aj nová pobočka vo Vranove, ktorej solídnosť v očiach verejnosti zvyšovala skutočnosť, že sídlila vo vlastnej bankovej budove.²⁵

Nielen rastúci počet filiálok a zvyšujúca sa obchodná bilancia, ale tiež dividendová politika nového ústavu vyvolávala pozornosť. V rámci slovenských finančných ústavov síce z hľadiska percentuálneho výnosu nemohla za rok 1920 súťažiť so známymi a silnejšími bankami, ako napríklad so Slovenskou bankou (14 %), Tatra bankou (12 %) či Trnavskou ľudovou bankou (12 %). Vzhľadom na cenu svojich akcií a iba ročnú existenciu však dosiahla porovnateľné výsledky s mnohými staršími slovenskými ústavmi, ako napríklad Hospodárskou bankou v Bratislave (8 %), Úvernou bankou v Banskej Bystrici (9 %) či Všeobecnou bankou v Lučenci (8 %).²⁶

---

mi, Bardejovskou sporiteľňou (1869) a Bardejovskou úvernou bankou (1894). Jej vedenie i preto videlo v spojení s košickou Slovenskou roľníckou bankou možnosti na ďalšie pôsobenie. Bližšie: *Dejiny Bardejova*. Zostavili Andrej Kokuľa – Andrej Lukáč – Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 265-266.

- 22 V priebehu rokov 1921 a 1922 táto bardejovská banka pôsobila síce ako kapitálovo spojený, no stále samostatný ústav. Zanikla až v roku 1923, keď ju Tatra banka spolu s väčšou Bardejovskou prvou úvernou bankou spojila a vytvorila z nich svoju filiálku. Bližšie: HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AE-Press, 2007, s. 156.
- 23 Slovenská roľnícka banka úč. spol. v Košiciach. In *Slovenský peňažník*, roč. 8, 1921, č. 12, s. 4.
- 24 Vznikol v roku 1911, pôvodne ako Meštianska sporiteľňa, ú. s., so základným kapitálom 100 000 K. Bližšie: HORVÁTH, Štefan – VALACHOVIČ, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Alfa, vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978, s. 149, resp. GAUCSÍK, István. Válság és újraszervezés. Abaúj-Torna vármegyeye pénztintézet hálózata és annak átalakulása Csehszlovákiában. In *Régiókn története I. 1918 : Vég és kezdet*. Szerkesztette: Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger : Eszterházy Károly Egyetem, 2019, s. 86.
- 25 Slovenská roľnícka banka v Košiciach. In *Slovenský peňažník*, roč. 8, 1921, č. 17, s. 6.
- 26 Bližšie: Dividendy slovenských peňažných ústavov za rok 1920. In *Slovenský peňažník*, roč. 8, 1921, č. 17, s. 6.

O úspešnej činnosti Slovenskej roľníckej banky v Košiciach pritom svedčí nielen výplata prvej dividendy či rozširujúca sa sieť filiálok, ale aj rýchlo stúpajúci objem získaných vkladov. Tie, ako to zachytáva tabuľka č. 1, v období od decembra 1920 do septembra 1921 stúpili takmer päťnásobne.

Tabuľka č. 1. Vývoj vkladov v Slovenskej roľníckej banke, úč. spol., v Košiciach v mesiacoch január – november 1921.

mesiac	výška vkladov	mesiac	výška vkladov
Január 1921	5 153 117,02 Kč	Júl 1921	18 008 879,12 Kč
Február 1921	4 909 143,80 Kč*	August 1921	18 785 417,15 Kč
Marec 1921	5 334 063,14 Kč	September 1921	19 573 981,82 Kč
Apríl 1921	12 493 278,50 Kč	Október 1921	16 639 137,65 Kč**
Máj 1921	14 628 977,71 Kč	November 1921	17 613 222,00 Kč
Jún 1921	15 765 098,93 Kč		

* Vo februári 1921 boli do štatistiky vykázané iba vklady na vkladné knižky.

** V októbri a novembri 1921 boli evidované vklady bez afilovaných ústavov v Bardejove a Moldave.

(Zdroj: Slovenský peňažník 1921).

Celkom prirodzenou snahou vedúcich predstaviteľov slovenskej politiky a finančných kruhov sa stalo vytvorenie veľkého multinacionálneho finančného ústavu. Neboli úspešní v prípade Slovenskej všeobecnej úvernej banky, ktorá vznikla z filiálok Maďarskej všeobecnej úvernej banky za účasti Českej eskontnej banky a Americko-slovenskej banky. So sťažnosťami na vznik tohto, v tom čase tretieho najväčšieho finančného ústavu na Slovensku, vystúpili napríklad Milan Hodža či Vladimír Makovický. Ako sa ukázalo márne. Snaha predstaviteľov slovenskej politickej scény a financií sa preto presunula smerom k ďalšej rýchlejšej koncentrácii prevažne slovenských bánk. Jedným z dlhodobu budovaných centier slovenského finančníctva bola martinská a neskôr po prvej svetovej vojne a presunutí centrál už bratislavská Tatra banka. Práve predstavitelia tohto ústavu mali na jeseň v roku 1921 pripravené dohody o fúzii s ďalšími až desiatimi peňažnými ústavmi. Cieľom bolo nielen vytvorenie nových pobočiek a rozšírenie vplyvu banky, ale aj možnosť takýmto spôsobom výrazne zvýšiť základný kapitál ústavu na 50 miliónov korún.²⁷ V tom istom období sa však náhle objavili ďalšie nové možnosti, ktoré by umožnili ešte rýchlejšie zvýšiť akciový kapitál a tým aj silu ústavu. Ak by sa ich podarilo využiť, mohol základný kapitál dosiahnuť úroveň 70 či dokonca 100 miliónov korún. Tým by sa Tatra banka stala najväčším slovenským peňažným ústavom. Ako taká by následne mohla úspešne súťažiť aj s viacerými českými bankami prenikajúcimi za výhodnými obchodmi na územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

Nový plán, ako z ústavu urobiť v československých pomeroch veľkobanku, predložil dr. Milan Hodža. Spočíval v spojení Tatra banky, Slovenskej roľníckej ban-

27 HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPress, 2007, s. 149.

ky v Košiciach a Americko-slovenskej banky. Kým kapitál Slovenskej roľníckej banky dosahoval 6 miliónov korún, tak základný kapitál Americko-slovenskej banky činil 25 miliónov, navyše v správnych radách oboch ústavov zasadali predstavitelia agrárneho kapitálu a ľudia známi z politického života. Takýmto spôsobom by bolo možné rýchlo dosiahnuť stanovené ciele. Samotný dr. Milan Hodža svoj plán vysvetlil v liste adresovanom vedeniu Americko-slovenskej banky takto: „*Uznesená je fúzia naša s Tatrou na ten spôsob, že z oboch utvorí sa s príbráním našej Roľníckej banky... ústav s hojnými rezervami a vkladmi.*“²⁸

Počas októbra a novembra 1921 vypracovali zástupcovia všetkých troch zaangažovaných bánk rôzne varianty vzájomného kapitálového spojenia s tým, že postupne sa mali pripájať aj ďalšie menšie akciové banky a sporiteľne. Výsledkom mal byť ústav, ktorý by naďalej fungoval pod názvom Tatra banka, no jeho kapitál by sa zvýšil na 70, prípadne ďalšími fúziami a navýšením kapitálu až na 100 miliónov korún. V decembri 1921 však zástupcovia Americko-slovenskej banky z tohto rozbehnutého procesu vystúpili. Uvedomili si, že prípadnou fúziou by v novej Tatra banke získali výrazne menšinový podiel, ich vplyv v rámci československej finančnej sféry by tak výrazne klesol.²⁹

Z pôvodného plánu dr. Milana Hodžu sa tak v úplnom závere roku 1921 mohla uskutočniť iba menšia časť. Po ústupe Americko-slovenskej banky boli postupne uzavreté zmluvy s ôsmimi finančnými ústavmi. Spomedzi nich Slovenská roľnícka banka v Košiciach patrila k tým významnejším. Jej akcionári zastúpení dr. Milanom Hodžom a dr. Jánom Sekáčom fúziu oficiálne schválili, pričom obaja menovaní sa stali členmi správnej rady Tatra banky. Riaditeľ fúziou zanikajúcej Slovenskej roľníckej banky Rudolf Gábriš zostal vedúcim novej košickej pobočky Tatra banky, ktorá vznikla z pôvodného ústavu. Zostal mu titul riaditeľa, pričom košická pobočka v nasledujúcich rokoch, až do reorganizácie v roku 1926, spolu s bratislavskou a martinskou tvorila jedno z troch centier obchodnej správy. Košická pobočka spravovala celkovo osem filiálok a tri exozitúry. Dôležitosť Slovenskej roľníckej banky bola o to väčšia, že spolu s ňou Tatra banka získala aj Občiansku banku, úč. spol., v Moldave nad Bodvou, ktorá bola jej afilovaným ústavom.³⁰ Vďaka týmto a ďalším postupne realizovaným spojeniam získala Tatra banka nový kapitál vo výške 15,5 milióna korún. Ešte pred týmito akvizíciami zvýšilo jej vedenie kapitál na 50 miliónov korún. Ani to však nestačilo na dosiahnutie pozície najväčšej slovenskej banky a predstihnutie najväčšieho konkurenta v rámci Slovenska, Slovenskej banky, ú. s.,

28 Archív Národnej banky Slovenska. Fond Americko-slovenská banka kr. 1. List dr. M. Hodžu riaditeľovi Americko-slovenskej banky v Bratislave zo dňa 25. 10. 1921.

29 HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, 2007, s. 150.

30 Súčasťou celého tohto procesu bolo aj spojenie s vedením Meštianskej banky v Trenčíne, Všeobecnej banky v Lučenci, s Breznianskou bankou v Brezne, Nitrianskou úvernou bankou v Nitre a Pomocnou pokladnicou, úverným družstvom, v Senici. Bližšie: Slovenský národný archív Bratislava. Fond Tatra banka 1884 – 1950. kr. 192. Slovenská roľnícka banka Košice, fúzia.

v Bratislave.³¹ Celú akciu premeny Tatra banky na slovenskú veľkobanku uzavrelo posledné rýchle zvýšenie základného kapitálu zo 65,5 na 75 miliónov korún. Kombinácia všetkých týchto krokov bola vďaka politickej podpore na slovenské pomery mimoriadne rýchla.³² Získanie ďalšieho kapitálu vydaním nových akcií, prípadne spojením s niektorým z väčších ústavov sa v nasledujúcich rokoch ukázalo ako ne-reálne, keďže už v závere roku 1921 sa začali prejavovať prvé dôsledky povojnovej hospodárskej krízy.³³

Natíska sa otázka, prečo dr. Milan Hodža takýmto spôsobom vlastne obetoval Slovenskú roľnícku banku v Košiciach. Finančný ústav, ktorý nielenže pomáhal zakladať, ale bol aj predsedom jeho správnej rady. Navyše bol vlastne praktickým výsledkom pokusu o realizáciu Hodžovej myšlienky založiť slovenskú banku postavenú na predovšetkým agrárnom kapitále. Odpoveď je pomerne jednoduchá. V tomto prípade ako pragmatický politik uprednostnil vyšší, národný záujem. Zohľadnil tiež nepochybne skutočnosť, že myšlienka, s ktorou zakladali Slovenskú roľnícku banku v roku 1919, bola o dva roky neskôr už oveľa menej zaujímavá. V prvom rade počas tohto obdobia pozemková reforma, ktorá mala postupne vytvoriť silnú strednú vrstvu slovenských roľníkov, stagnovala. Banka teda nemala dostatok možností angažovať sa v poskytovaní úverov na nákup parcelovanej pôdy, techniky či osív. Ako sa ďalej ukázalo, v prípade takýchto pôžičiek išlo o dlhodobé úvery, ktoré mali byť poskytované s čo najnižším úrokom. Klasické obchodné banky, medzi ktoré sa zaradila aj košická Slovenská roľnícka banka, nemali veľký záujem poskytovať

31 Slovenská banka, ú. s., v Bratislave vznikla premenou z pôvodnej Úvernej banky, ú. s., so sídlom v Ružomberku. Vďaka pomerne opatrnému podnikaniu, napojeniu na českú Živnostenskú banku sa rýchlo zaradila medzi najväčšie slovenské banky, keď jej akciový kapitál stúpol vydaním nových akcií i fúziami s menšími finančnými ústavmi na 70 miliónov korún. Bližšie: CHUDJAK, František. Podnikateľské aktivity Slovenskej banky v rokoch 1919 – 1929. In *Historický časopis*, roč. 56, 2008, č. 1, s. 43-80, resp. DERFIŇÁK, Patrik. Slovenská banka rokoch 1921 – 1923. In *Acta Historica Neosoliensia* : ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2003, s. 40-48.

32 Otáznou zostával reálny prínos týchto fúzií. Napriek tomu, že formálne narastal základný kapitál nového ústavu, preberané staršie banky so sebou často prinášali okrem kvalitných klientov aj množstvo problematických či dokonca nedobytných pohľadávok. Slovenská roľnícka banka v Košiciach patrila k tým kvalitným a staršími problémami nezaťaženým ústavom. Iné banky však v spojení s väčšími ústavmi často videli najmä záchranu pred úplnou likvidáciou. Napríklad v roku 1923 dochádzalo „kvôli povojnovým hospodárskym pomerom“ k spojeniu Tatra banky s Bártfai Első Hitelintézet (predtým Bardejovská sporiteľňa, ú. s.). Vzájomná výmena akcií prebiehala tak, že napriek rovnakej nominálnej hodnote týchto cenných papierov, boli potrebné tri akcie bardejovského ústavu, aby ich akcionár dostal jednu akciu Tatra banky. A bártfai Hitelintézet fuzionált a Tátrabankkal. In *Prágai Magyar Hirlap*, 2, 1923, č. 274, s. 6.

33 Ako z obchodného hľadiska nie celkom správne a pre kapitálovú primeranosť Tatra banky výrazne oslabujúce bolo prevzatie neupísaných a v podstate nezaplatených akcií konzorciom, tvoreným členmi správy banky a rôznymi spriaznenými osobami. Výška týchto nedostatočne krytých akcií predstavovala pomerne veľkú časť celkového kapitálu, podľa niektorých zdrojov až 30 – 35 miliónov korún. Bližšie HOLEC, Roman – HAL-LON, Ludovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, 2007, s. 150.

takéto úvery. Okrem iného aj preto, že od druhej polovice roku 1919 sa situácia na finančnom trhu v republike obrátila a pôvodný prebytok voľných finančných prostriedkov sa zmenil na ich výrazný nedostatok. Dôvodom bolo celkové povojnové oživenie hospodárskeho života, vďaka ktorému mohli banky podstatne výhodnejšie investovať do krátkodobých pôžičiek pre obchodníkov a výrobcov.

Slovenská roľnícka banka tak napriek názvu a pôvodným ambíciám nemala počas rokov 1919 – 1921 veľa možností pôsobiť medzi slovenským roľníctvom. Tu sa navyše prejavil aj ďalší aspekt politickej aktivity dr. Milana Hodžu, ktorým bola podpora družstevného podnikania. Najmä medzi vidieckym obyvateľstvom vznikajúce úverné družstvá sa stali do veľkej miery konkurenciou pre obchodné banky. O tom, že naozaj reálnou svedčí tiež neskorší vznik roľníckych vzájomných pokladníc, ako veľmi úspešného projektu pod gesciou Agrárnej strany. Malý záujem obchodných bánk a celkovo nedostatok dlhodobých a nízko úročených pôžičiek potrebných na nákup poľnohospodárskej pôdy, ale i na výstavbu potrebnej infraštruktúry, do značnej miery vyriešil nástup špecializovaných finančných ústavov, ako napríklad Hypotéčna banka česká či Zemská banka.³⁴

Slovenská roľnícka banka, úč. spol., v Košiciach tak aj z týchto dôvodov stratila pre samotného dr. Milana Hodžu i ďalších stúpenecov jeho politickej línie význam. I keď počas krátkeho pôsobenia dokázala svoju životaschopnosť a dosiahla zaujímavé výsledky, prednosť dostala myšlienka vytvorenia veľkej slovenskej banky, ktorá by zohrávala významnejšiu úlohu v slovenskom i československom finančníctve. Žiaľ, ako ukázala povojnová hospodárska kríza v rokoch 1922 – 1923, Tatra banka túto ideu nebola schopná realizovať. Jej akcie, ktoré získali akcionári Slovenskej roľníckej banky výmenou za svoje cenné papiere, nepriniesli očakávané dividendy. V období povojnovej hospodárskej krízy klesal aj ich kurz, dokonca pod nominálnu hodnotu.³⁵ I napriek tomu, že banka vykazovala formálne zisk, v rokoch 1922 – 23 vyplatila 6-percentné dividendy, v roku 1924 ešte 5-percentné, no v nasledujúci rok už iba 3-percentné dividendy. To už ale Tatra banka, podobne ako v tom čase mnohé iné finančné ústavy, musela čerpať pomoc od štátu, aby aspoň zmiernila postupne vznikajúce likvidačné straty.³⁶ To jej zabránilo nielen dosahovať reálny zisk, ale i vyplácať majiteľom akcií akýkoľvek výnos.

Slovenská roľnícka banka, úč. spol., v Košiciach dokumentuje, že prenikanie slovenského kapitálu do povojnových Košíc nebolo jednoduché. A i keď sa vedeniu vcelku úspešne podarilo nový ústav etablovať v tomto silne konkurenčnom prostre-

34 BARTLOVÁ, Alena. Slovák Dr. Milan Hodža na čele ministerstva poľnohospodárstva. In Pekník Miroslav a kol. *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : VEDA, 2002, s. 205.

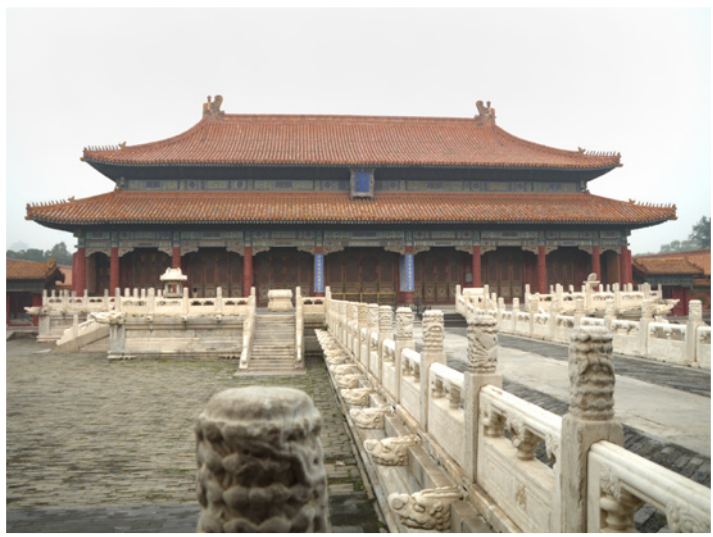
35 HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, 2007, s. 157.

36 Tatra banka po povojnovej hospodárskej kríze v rokoch 1921 – 1923 vykázala nekruté straty v objeme viac ako 150 miliónov korún. Na ich pokrytie odsúhlasili ústavu prideľovanie štátnych dlhopisov v objeme 89 767 700 Kč, no s viacerými podmienkami. Okrem iného s tým, že vedenie banky zruší najmenej osem zo svojich vtedajších 44 pobočiek. Bližšie: FALTUS, Jozef. *Povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923 v Československu*. (Priemysel a peňažníctvo). Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. s. 266-267.

dí, ukázalo sa, akým spôsobom boli aj tieto nové spoločnosti závislé od politického prostredia, prepojení a vôle politikov. Východné Slovensko prišlo o nový, dynamicky sa rozvíjajúci finančný ústav, len v malej miere zaťažený problematickými úvermi či uhorskými vojnovými cennými papiermi. Samotní akcionári v konečnom dôsledku na spojení s Tatra bankou v krátkodobom i dlhodobom horizonte prerobili.

MATERIÁL

Čína. Zakázané mesto. Foto: Igor Jurčišin

- ◀ *Archeologické múzeum v prírode Liptovská Mara – Havránok (národná kultúrna pamiatka vyhlásená od roku 1991) vzniklo s cieľom zachrániť to, čo sa podarilo objaviť archeológom počas výstavby rovnomennej vodnej nádrže na Liptove. Foto: Nadežda Jurčišinová*

JONÁŠ ZÁBORSKÝ V ZBIERKACH KRAJSKÉHO MÚZEA V PREŠOVE

Erik ONDRIA

Abstract: *Jonáš Záborský in the collections of the Regional museum in Prešov.* Jonáš Záborský in the collections of the Regional Museum in Prešov. The personality, activities and work of Jonáš Záborský have been dealt with in the past by a number of authors from various disciplines. Some museums have also been interested in scientific research and acquisition activities related to this Slovak national leader and his life, or in objects related to him. During the second half of the 20th century, the Regional Museum in Prešov, formerly the Museum of the Slovak Republic, also had the field of literary history as part of its scientific research and acquisition priorities. The personality of Jonáš Záborský thus fell within the sphere of interest of the Prešov museum staff. The paper focuses on the analysis and presentation of selected collection objects of the Regional Museum in Prešov with reference to the person of Jonáš Záborský and his activities in eastern Slovakia.

Key words: Jonáš Záborský. Župčany. Literary history. Collection items. Regional Museum in Prešov.

V roku 2022 sme si pripomenuli 210. výročie narodenia kňaza, spisovateľa a národného buditeľa Jonáša Záborského. Jeho osobnosť priťahovala už počas jeho života pozornosť širokého spektra záujemcov z radov príbuzných, jednotlivcov, učiteľov, spolupracovníkov, kritikov, kolegov, národných buditeľov, farníkov, úradníkov či príslušníkov vtedajšej svetskej, ale aj cirkevnej vrchnosti a spoločnosti. Od jeho smrti v roku 1876 sa záujem o jeho osobu sústredil predovšetkým u bádateľov pôsobiacich v rozličných vedných disciplínach a odboroch. K interdisciplinárnemu prístupu objektívneho poznávania, analyzovania a prezentovania osobnosti Jonáša Záborského prispelo už viacero autorov z histórie, literárnej vedy a literárnej histórie, lingvistiky, novinárstva, dejín cirkví, práva, archívnicstva, filozofie či etiky. Nemenej zaujímavý je pohľad muzeológie a kultúrneho dedičstva, ktorému sa v tomto príspevku budem venovať. Aj napriek faktu, že pôjde prakticky o sondu do zbierok jedného múzea, a tým len o čiastkový materiálový výstup z pohľadu múzejníctva a kultúrneho dedičstva, resp. zbierkových predmetov po Jonášovi Záborskom, pokúsím sa predstaviť vybranú činnosť a pôsobenie Záborského prostredníctvom konkrétnych zbierkových predmetov, ktoré sa zachovali v Krajskom múzeu (KM) v Prešove.¹

Literárna história predstavovala popri dejinách robotníckeho hnutia, Slovenskej republiky rád, národopisu a prírodných vied prioritnú oblasť akvizičného a vedeccko-výskumného zamerania múzea v Prešove. V rámci spomenutých výskumných

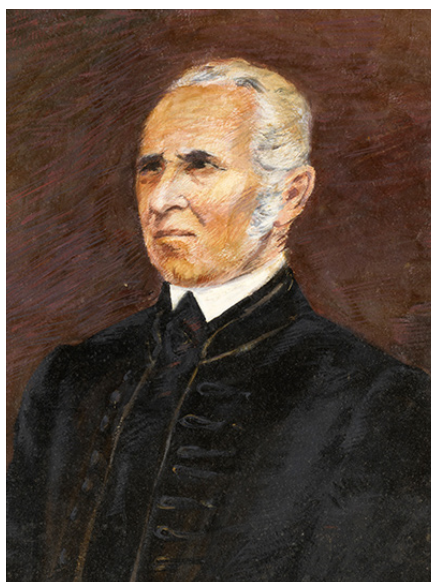
---

1 V texte používam na označenie Krajského múzea v Prešove zjednodušené termíny „prešovské múzeum“ či „múzeum“.

oblastí plnilo prešovské múzeum aj funkciu oblastného ústavu. Múzeum tak bolo už počiatkom 60. rokov 20. storočia vyprofilované ako kultúrna inštitúcia s presne stanovenými špecifikami v rámci vedeckého výskumu a pracovnej činnosti, ktorej dokumentačná funkcia zachytávala konkrétne ohraničené oblasti v rámci jednotlivých historických regiónov, nachádzajúcich sa najmä na východe Slovenska. Oblasť východného Slovenska v období od najstarších čias po súčasnosť bola rovnako určená aj pre akvizičnú a výskumnú činnosť múzea v Prešove a dokumentovanie predmetov v oblasti literárnej histórie.²

Aj napriek faktu, že sa s cieľavedomou zberateľskou činnosťou v múzeu v Prešove začalo prakticky od jeho založenia v roku 1945, rozsiahlejšiu a organizovanejšiu činnosť v tomto smere evidujeme až v priebehu 50. rokov 20. storočia, jednak po rozšírení zamestnaneckej základne múzea, no najmä po ukončení adaptačných prác na novom sídle múzea, budove Rákociho paláca. Pamiatky z literárnej histórie boli spočiatku organizované radom osobností, v ktorom boli zastúpení externí odborní spolupracovníci múzea, keďže samostatní odborní pracovníci na úseku literárnej histórie boli v múzeu zamestnávaní až od polovice 60. rokov 20. storočia. Predmety z literárnej histórie, najskôr evidované v rámci oddelenia dejín feudalizmu, boli od roku 1971 vyčlenené do samostatnej zbierky s názvom *Literárna história*.³

Už samotné zameranie zberateľskej a výskumnej činnosti späté so životom a osobnosťou Jonáša Záborského bolo v prešovskom múzeu pomerne logickým vyústením, nakoľko Záborský prežil na východe Slovenska podstatnú časť svojho života, z toho 23 rokov v Župčanoch neďaleko od Prešova. V roku 1967 bolo v oddelení dejín feudalizmu evidovaných vyše 1 200 predmetov z literárnej histórie. Už v tomto období boli materiály o Jonášovi Záborskom najpočetnejšou skupinou.⁴ Ak

Portrét Jonáša Záborského od maliara Mikuláša Dica, zdroj: zbierka Umeleckej histórie Krajského múzea v Prešove, U209 – Dic, M.: Jonáš Záborský

- 2 PAŽUR, Štefan. Vznik a vývoj Múzea Slovenskej republiky rád. In *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 24-25; SNINČÁK, Jozef. Oddelenie dejín feudalizmu. In *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 50.
- 3 Archív Krajského múzea v Prešove, Dokumentačné oddelenie, Zbierka Literárnej histórie, Kniha prírastkov literárnej histórie 1, 226 s.; *Kniha prírastkov literárnej histórie 2*, 14 s.
- 4 Spomenutých 1 200 exponátov bolo spracovaných na 796 kartotečných lístkoch. Išlo najmä o knihy, rukopisy, fotokópie z proveniencie predovšetkým východoslovenských autorov a tlačiarní. Popri J. Záborskom boli cennými exponátmi zastúpení aj autori a osobnosti ako A. Pavlovič, A. Duchnovič, J. Ruby, J. Andraščík, J. Fedák, J. Konček či J. Tomášik-Dumín. SNINČÁK, Jozef. Oddelenie dejín feudalizmu. In *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 54-55.

Pohľad na výstavu o Jonášovi Záborskom situovanú v Krajskom múzeu v Prešove, 1957;
zdroj: Krajské múzeum v Prešove

vizícii a výskumu zbierkových predmetov a materiálov z radov literárnej histórie sa v múzeu v Prešove venovala zvýšená pozornosť. Aj práve preto predstavovala najmä v 60. a 70. rokoch 20. storočia literárna história zrejme jeden z najvýraznejšie sa rozširujúcich odborných úsekov múzea, ako počtom nadobudnutých predmetov, tak aj v rovine vedeckých výskumov či prezentačných aktivít.

Pracovníci a externí spolupracovníci múzea v Prešove nadobúdali predmety literárnej histórie všetkými dostupnými spôsobmi. Časť z nich bola múzeu darovaná, časť bola kúpená od súkromných osôb alebo z antikvariátov, menší celok bol nadobudnutý tzv. zberom, no množstvo predmetov bolo nadobudnutých aj výskumom. Práve v súvislosti s nadobúdaním predmetov výskumom narazili pracovníci múzea v súvislosti (nielen) s Jonášom Záborským na roztrieštenosť materiálov v rozličných inštitúciách: „Pri spracovávaní literárnej minulosti východného Slovenska najväčšou ťažkosťou je, že literárne materiály o spisovateľoch východného Slovenska sú roztratené po celej republike, v súkromných i štátnych archívoch. Tak napríklad pozostalosť Jonáša Záborského nachádza sa na ôsmich miestach (v Národnom múzeu v Prahe, Literárnom archíve MS v Martine, Slovenskom národnom múzeu v Martine, v býv. Eparchiálnej knižnici (v Prešove, pozn. E. O.), Kolegiálnej knižnici v Prešove, Štátnej vedeckej knižnici v Prešove, vo vlastivednom múzeu (súčasnom Krajskom múzeu v Prešove, pozn. E. O.) a v súkromnom archíve).“⁵ Z tohto dôvodu plánovali pri sústreďovaní dokumentov, rukopisov

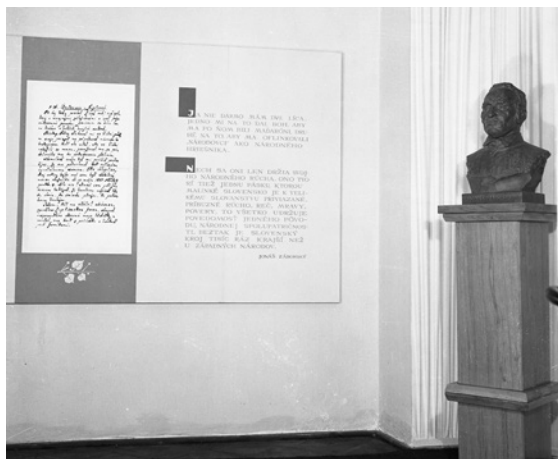
5 SEDLÁK, Imrich. Z literárnych zaujímavostí. In *Nové obzory*, 1960, č. 2, s. 167-168; Dokumenty a materiály k Jonášovi Záborskom je dnes možné nájsť, ako to prezentoval aj historik Peter Zubko, napríklad v Arcibiskupskom archíve v Košiciach (Archivum archiepiscopale Cassoviense) či okrajovo aj na fare v Župčanoch a pod. ZUBKO, Peter. *Kňaz nie každodenný. Jonáš Záborský v službe Košickej diecезy*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, s. 9.

a ďalších materiálov literárnej histórie pôvodom z východného Slovenska, zriadil v prešovskom múzeu inštitúciu literárneho archívu. Ten by tak slúžil kultúrnym účelom, no najmä pre potreby vedeckého bádania, v snahe podrobnejšie a odbornejšie spracovať jednotlivé úseky literárnej minulosti východného Slovenska.

Ambiciózny plán v podobe vytvorenia literárneho archívu, ktorý by dokumentoval literárne dejiny východného Slovenska si vyžadoval (popri vhodných depozitných priestoroch na uloženie značného množstva dokumentov) najmä ďalších odborníkov, ktorí by tento materiál našli, získali, spracovali a odborne popísali. Aj napriek skutočnosti, že oficiálne v prešovskom múzeu literárny archív nikdy nevznikol, evidujeme v zbierke *Literárna história* množstvo materiálov a dokumentov, po Jonášovi Záborskom nevynímajúc, ktoré sú výsledkom výskumnej činnosti niekdajších pracovníkov múzea.

Jonáš Záborský sa stal vôbec prvou významnou osobnosťou, na ktorú bol v oblasti literárnej histórie v múzeu v Prešove orientovaný vedecký výskum a s ním súvisiaca akvizičná a výstavná činnosť. Práve Záborského pozostalosť, ktorá obsahovala zachránený rukopisný, obrazový a knižný materiál, sa stala základom vznikajúcej zbierky literárnej histórie.⁶ Z nadobudnutého materiálu a ukončeného výskumu k Jonášovi Záborskému tak začali postupne vznikať prvé výstavy, ktoré boli venované tejto osobnosti literárneho života na východnom Slovensku. Prvou z výstav venovaných „župčianskemu samotárovi“, ako ho v názve svojej knihy označil Viliam Jariabek, bola výstava s názvom *Život a dielo Jonáša Záborského*, ktorá bola inštalovaná v stĺpovej sieni v budove Rákociho paláca v roku 1957.⁷ Na výstave, ktorú pripravili Jozef Hlinka a Imrich Sedlák, mohli návštevníci vidieť pôvodné materiály o živote a diele Jonáša Záborského, vzácne rukopisy z Matice slovenskej v Martine a Národného musea v Prahe, ako aj fotokópie jeho tvorby, pôvodné vydania jeho diel, literatúru o jeho osobe či umelecké diela.⁸ Materiály a dokumenty pre túto výstavu boli pôvodne pripravené pre otvorenie pamätnej izby Jonáša Záborského v kaštieli po rodine Puľských v Župčanoch, čo sa však v 50. rokoch 20. storočia nezrealizovalo.⁹

-
- 6 BILÝ, Marián. Úsek literárnej histórie Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove a budovanie jeho zbierkového fondu. In *Nové obzory*, 1979, č. 21, s. 417.
  - 7 Niektoré zdroje uvádzajú rok 1956 ako rok konania výstavy. KONČEK, Emil. Krajské múzeum v Prešove. In *Nové obzory*, 1959, č. 1, s. 154.
  - 8 SNINČÁK, Jozef. Oddelenie dejín feudalizmu. In *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 56-57.
  - 9 Súhlas na zriadenie Pamätnej izby Jonáša Záborského v Župčanoch dalo Povereníctvo školstva a kultúry ČSR 21. novembra 1956. Jej otvoreniu však predchádzala cieľavedomá a systematická dokumentácia Záborského tvorby, pozostalosti a diela, ako aj ďalších osobností a udalostí literárneho života, predovšetkým z prostredia Šariša, sústreďovanie literatúry, výtvarných diel, múzejných artefaktov a pod. Prvý pokus o otvorenie Pamätnej izby Jonáša Záborského v Župčanoch prebehol už počas roku 1956. Pamätná izba mala byť otvorená pri 80. výročí úmrtia Záborského. Pre nehody, nedoriešenie potrebných administratívno-právnych záležitostí a nepochopení miestnych občanov však tento pokus stroskotal. SEDLÁK, Imrich. *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 42; BILÝ, Marián. Úsek literárnej histórie Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove a budovanie jej zbierkového fondu. In *Nové Obzory*, 1979, č. 21, s. 417.

Vstupná miestnosť Pamätnej izby Jonáša Záborského v Župčanoch, 1966; zdroj: Krajské múzeum v Prešove

Kralická biblia Jonáša Záborského; zdroj: zbierka Literárnej histórie Krajského múzea v Prešove, LH4856 - Rodinná Kralická biblia Jonáša Záborského, Biblia sacra

dície východného Slovenska.¹¹ Otázky na vytvorenie podobného múzea dostávala poštou aj vtedajšia redakcia *Nových obzorov*, ročenky Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove. Redakcia potvrdila plány na vytvorenie literárneho múzea pre východné Slovensko, ktoré pôvodne zamýšľali zriadiť na druhom poschodí prešovského ko-

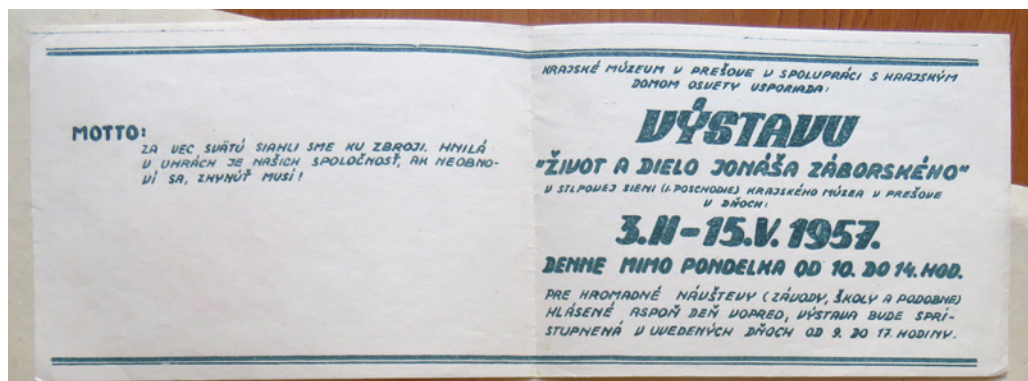
Myšlienku vytvorenia pamätnej izby Jonáša Záborského v Župčanoch sa podarilo oživiť o 10 rokov neskôr. Dňa 30. januára 1966 bola pri príležitosti 90. výročia Záborského úmrtia slávnostne otvorená Pamätná izba Jonáša Záborského v Župčanoch. V tejto pamätnej izbe sa v 11 vitrínach nachádzali tak originálne predmety, ako aj kópie, ktoré predstavovali životnú cestu a činnosť Jonáša Záborského. Návštevníci sa tak mohli oboznámiť s pôvodom, mladosťou a štúdiami Záborského, dokumentmi k jeho pôsobeniu na východnom Slovensku (s dominantným zastúpením dokumentov k jeho pôsobeniu a činnosti v Župčanoch), ukážkami jeho autorskej činnosti (próza, dramatická tvorba, poézia, teologická a historická tvorba) či materiálmi o jeho kontaktoch s ostatnými národnými buditeľmi a osobnosťami v 19. storočí. Pamätná izba bola doplnená o samostatný výstavný celok v podobe imitovanej pracovne Jonáša Záborského, s vystavenou časťou jeho osobnej knižnice.¹⁰

V plánoch rozvoja literárneho múzejníctva na Slovensku v druhej polovici 60. rokov 20. storočia bolo vybudovanie Literárneho múzea Jonáša Záborského v Prešove, ktoré sa malo zameriavať na literárne tra-

10 ONDRIA, Erik. Pamätná izba Jonáša Záborského a múzejná expozícia Literárnych tradícií východného Slovenska v Župčanoch. In *Župčany v premenách času*. Župčany : Obecný úrad v Župčanoch, 2018, s. 173-174.

11 SEDLÁK, Imrich. Literárne tradície a naše múzeá. In *Nové obzory*, 1963, č. 5, s. 320; SNINČÁK, Jozef. Výstava o literárnom živote východného Slovenska v Múzeu SRR v Prešove. In *Nové obzory*, 1963, č. 5, s. 351.

légia už v roku 1967. V rámci pracovnej činnosti na najbližšie obdobie bolo v tomto smere nutné vypratať druhé poschodie kolégia a za pomoci kolegov z príbuzných odborných inštitúcií vykonať dodatkové výskumy v jednotlivých obdobiach literárnej histórie.¹² Múzeum literárnych tradícií v Prešove nebolo v druhej polovici 60. rokov 20. storočia zriadené. Aj napriek tomu bol v roku 1969 pripravený Návrh ideového libreta pre stálu literárnu expozíciu v prešovskom múzeu.¹³

Pozvánka na výstavu o J. Záborskom v roku 1957; zdroj: Krajské múzeum v Prešove

Snaha pracovníkov múzea o vytvorenie stálej literárnej expozície priniesla ovoce v januári 1976, keď bola po prerobení, rozšírení o ďalšie priestory, prevedení dodatočných výskumov a akvizičnej činnosti, a tak po praktickom prepracovaní pôvodnej pamätnej izby Jonáša Záborského, sprístupnená *Expozícia literárnych tradícií východného Slovenska v Župčanoch*. V ôsmich miestnostiach ponúkala návštevníkom prierez literárnou históriou východného Slovenska (bola zasadená do celonárodného kontextu) od najstarších čias až po socialistickú literatúru.¹⁴ Jonáš Záborský mal v rámci jednotlivých expozičných celkov samostatné postavenie a bola mu venovaná najväčšia výstavná miestnosť. V tejto súvislosti išlo o prepracovanejší a modernejší model expozície oproti pôvodnej pamätnej izbe. Popri jeho dobovo zariadenej pracovni, ukázkach z autorskej tvorby či prezentácii literárneho odkazu spisovateľa si mohli návštevníci prezrieť samostatný celok pamiatok na počesť Záborského. Modernými edukačnými a dojmovými prvkami boli nesporne premietacie zariadenie a ozvučenie celej miestnosti, prostredníctvom ktorého boli návštevníkom prehrávané zvukové nahrávky ukážok z tvorby J. Záborského, ale aj básne P. O. Hviezdoslava.¹⁵ Táto expozícia fungovala v obci Župčany do roku 2003.

-
- 12 Bude na východnom Slovensku múzeum literárnych tradícií? In *Nové obzory*, 1964, č. 6, s. 346.
- 13 Archív Krajského múzea v Prešove, Libretá, scenáre, výstavy, reínštalácie – Literárna história (LH = 13a 1, 13a 3, 13a 5, 13a 6), šk. 082-158-915, Návrh ideového libreta pre stálu literárnu expozíciu v Múzeu SRR v Prešove.
- 14 SEDLÁK, Imrich a kol. *Literárne tradície východného Slovenska: sprievodca po expozícii Múzea Slovenskej republiky rád v Župčanoch*. Bratislava : Osvetový ústav, 1976, s. 7-9.
- 15 JAROŠČÁKOVÁ, Kveta. Expozícia literárnych tradícií východného Slovenska skutočnosťou. In *Literárnemuzejný letopis*, 1977, č. 10, s. 118-119.

g. Smluva prítomná, aby mala neopozbitelnú
 silnosť, pošto sa ku potvrdeniu osvietenému biskupovi
 v Košic, a sice dvojne, v jednakom zneniu a s jed,
 nakon zaväzujúcou mocou. Jedno písmo bude sa preo
 chovávať v cirkevnej, druhé vo valdekejšej l'ádicko.

Dáno v Župčanoch dňa 24 júnia 1874

Jonáš Záborský
 župčiansky plebán v. r.
 Štefan Lúčovský
 Organista a Učiteľ Župčan

Menom celej obce župčianskej podpíšeme prísom,
 ni smluvu my: Andrej Štefánik s kanceliarom v. r.
 Ondrej Zlatohlavý mladší v. r.
 Andrej Pašpa prisajný v. r.
 Jozef Germasík prisajný v. r.

Posledná strana zmluvy k cintorínu v Župčanoch, zdroj: zbierka Literárnej histórie Krajského múzea
 v Prešove, LH 107 – Rukopis Jonáša Záborského pod názvom: Smluva strany cintíra

Posledným z prezentačných počínov uvedených v KM v Prešove, ktorý sa okrajo-
 venoval osobnosti Jonáša Záborského, bola výstava z roku 2022 s názvom *Z truh-
 lice do vitríny* s podtitulom *Cesta zbierkových predmetov do múzea na príklade akvizície zo
 Župčian*. Jej kurátormi boli autor tohto príspevku a Zuzana Andrejová, etnologička
 KM v Prešove. Aj napriek skutočnosti, že výstava prioritne prezentovala proces mú-
 zejnej činnosti na príklade akvizíickej činnosti v múzeu z jedinej obce (Župčany),
 jej súčasťou bol výstavný segment venovaný Jonášovi Záborskému. Návštevníci tu
 mohli vidieť jeho bustu od F. Štefunku, portrét od M. Dica, ako aj dobové ukážky
 jeho diel, korešpondencie či písomnosti a fotografie, ktoré dokumentovali jeho čin-
 nosť a odkaz na východnom Slovensku.

Sústavná vedecko-výskumná a akvizíčná činnosť v literárnej histórii priamo
 spätá s Jonášom Záborským, ktorú vykonávali pracovníci prešovského múzea sa
 teda odzrkadlila na prezentačnej činnosti múzea v podobe výstav, ale aj publikačnej

činnosti.¹⁶ Do dnešnej doby sa v múzeu zachovalo 155 zbierkových predmetov, ktoré majú priamy alebo nepriamy súvis s Jonášom Záborským. Pre potreby ich prehľadnejšieho priblíženia, resp. analýzy niektorých z nich ich rozdelím na tri kategórie. Do prvej z nich zaradzujem originálne predmety, pri ktorých možno Záborského označiť za ich priameho pôvodcu, ktorým budem v texte venovať zvýšenú pozornosť. V druhej kategórii ide o predmety, ktoré možno zaradiť medzi jeho autorskú literatúru (vydávanú aj po jeho smrti), ale aj práce o jeho dielach a nakoniec v tretej skupine budú predstavené sekundárne predmety, ktoré majú s jeho osobou najmenšiu spojitosť, resp. možno ich všeobecne označiť aj za dokumenty venujúce sa jeho odkazu či jeho popularizácii.

Predtým ako priblížim jednotlivé kategórie predmetov je potrebné predstaviť jeden zbierkový predmet, ktorý svojou podstatou a historickým pozadím vybočuje zo všetkých troch skupín, resp. ich svojím spôsobom prevyšuje. Kralická Biblia Jonáša Záborského¹⁷ totiž predstavuje zbierkový predmet, ktorý je spomedzi všetkých predmetov evidovaných v zbierkovom fonde KM v Prešove preukázateľne jediným, ktorý sa nachádzal v súkromnom vlastníctve tohto spisovateľa a kňaza, resp. jeho rodiny, a ktorý navyše Záborský nesporne, aj vzhľadom na svoje poslanie kňaza, často používal. Práve preto mu budem venovať zvýšenú pozornosť. Väzbu Biblie tvoria hovädzou kožou potiahnuté drevené dosky. Na koži je technikou slepotlače aplikovaná drobná kvetinová výzdoba. Knižná väzba tejto Biblie je opatrená dvojitým mosadzným kovaním, zopínajúcim knihu pomocou dvoch kožených spôn, ukončených mosadznými zapínacími prackami.¹⁸

Táto Biblia bola vydaná v Bratislave (niekedy je v literatúre označovaná aj ako bratislavská či prešporská) v roku 1787 kníhtlačiarňou Františka Augustína Patzka. Záborského evanjelická Biblia odkazuje na jeho pôvodné vierovyznanie, resp. pôvodné vierovyznanie jeho rodiny. Kniha primárne vychádzala z Hallskej Biblie a je vydaná v biblickej češtine a písaná novogotickou fraktúrou. Úvodné vyobrazenie na frontospise je od medirytca Marcusa Weinmanna,¹⁹ s jeho podpisom (M: Weinmann Sc. Posony), ktorý je doplnený o citát z Kralickej Biblie z evanjelia podľa Jána:

-
- 16 Z publikačnej činnosti pracovníkov a spolupracovníkov múzea z tohto obdobia o Jonášovi Záborskom pozri: HLINKA, Jozef. Výstava „Život a dielo Jonáša Záborského“ v Krajskom múzeu v Prešove. In *Múzeum*, roč. 4, 1957, s. 447-448; LAZAR, Ervín. Jonáš Záborský v Prešove. In *Prešovský vysokoškôľák*, roč. 2, 1957, č. 1, s. 4; SEDLÁK, Imrich. Jonáš Záborský – významný spisovateľ východného Slovenska. In *Nový život*, roč. 6, 1957, č. 6, s. 3; SNINČÁK, Jozef. Pamätná izba Jonáša Záborského v Župčanoch pri Prešove. In *Múzeum*, roč. 11, 1966, č. 2, s. 43-45; SEDLÁK, Imrich a kol. *Literárne tradície východného Slovenska: sprievodca po expozícii Múzea Slovenskej republiky rád v Župčanoch*. Bratislava : Osvetový ústav, 1976, 78 s.
- 17 Zbierkový fond Krajského múzea v Prešove (ZF KMPO), zbierka Literárnej histórie (z LH), LH4856 – Rodinná Kralická Biblia Jonáša Záborského, Biblia sacra.
- 18 Zaujímavá je záložka, ktorá bola v knihe umiestnená. Išlo o list menšieho formátu s rukopisom Jonáša Záborského s odkazom na evanjelium podľa Matúša z Kralickej Biblie: „Bratia a sestry Ježišove.“ Mat 13:55-56. KAČMARÍKOVÁ, Viera. Aké tajomstvo uchováva stará Biblia. In *Príbehy zastaveného času*, Prešov : Krajské múzeum v Prešove, s. 26.
- 19 VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha : Libri, 2006, s. 1016.

Busta Jonáša Záborského od Fraňa Štefunka v zbierkovom fonde Krajského múzea v Prešove (LH1568 – Busta Jonáša Záborského), foto: Zuzana Andrejová

„Ptejte se na Písma.“ (Jan 5:39). Vyobrazenie predstavuje v hornej časti Ježiša Krista na piedestáli s prorokom Mojžišom po jeho pravici a veľkňazom Áronom po ľavici. V dolnej časti vyobrazenia sa nachádzajú evanjelisti Matúš, Marek, Lukáš a Ján, doplnení o ich atribúty (bytosť s tvárou človeka, lev, býk a orol). Na titulnom liste je červeno-čiernymi písmenami uvedený názov knihy *Biblia Sacra, to gest Biblj Swatá, a neb wssecka Swatá pisma, Starého y Nowého zákona, Ge wssj pilnostj opěť přehlednuta, podlé starých wydánj bratrských w nowě wydána*.²⁰ Starý zákon má v tejto Biblii 1 136 strán, Nový zákon 316 strán a kniha obsahuje dodatočné registre, zoznamy obsiahnutých kníh či vybrané modlitby.

Po stopách Záborského spisov a jeho Biblie sa v histórii vydalo ešte pred pracovníkmi prešovského múzea niekoľko slovenských osobností. Na počiatku druhého decénia 20. storočia bol do Župčian vyslaný Andrejom Halašom Jozef Gregor Tajovský, ktorý v tomto období pracoval v Prešove.

Ten mal pozbierať Záborského rukopisy na miestnej fare a zakresliť ju spolu so Záborského hrobom a kostolom v obci. Tajovského na fare uvítal najskôr vrčiaci pes, no tento spisovateľ spolu so svojou ženou „boli náchylní za Záborského rukopisy i do nohy si dať zahryznúť“.²¹ Na fare sa však podľa vtedajšieho farára nachádzali len cirkevné matriky, do ktorých Záborský zapisoval údaje a štyri – päť kníh, ktoré ostali z jeho knižnice. Žiadne z jeho veľkých spisov a „nikde nijakej stopy, nikde nijakého obrazu Záborského“.²² Keďže Tajovský hľadali na fare v Župčanoch rukopisy Záborského tvorby, zrejme nepotrebovali vidieť zvyšné knihy z niekdajšej Záborského knižnice, kde sa s najväčšou pravdepodobnosťou nachádzala aj Záborského Biblia. Dedukujem to na základe faktu, že približne o 10 rokov neskôr po Tajovských prišiel na faru do Župčian prvý školský inšpektor na Šariši, Pavel Gallo, ktorý mal rovnako záujem vidieť Záborského pozostalosť: „Farár, pravda, rozhovor viedol po maďarsky, a keď som sa vypytoval, či sa nenachádza nejaká literárna stopa a pozostatky po Záborskom, priniesol a ukázal mi rodinnú Bibliu Záborského,

20 Aj na titulnom liste je malá medirytina od Marcusa Weinmanna s baníckym výjavom z 18. storočia, ktorý je opäť doplnený citátom z Kralickej Biblie z evanjelia podľa Jána: „Ptejte se na Písma.“ (Jan 5:39).

21 TAJOVSKÝ, Jozef Gregor. Za rukopismi Záborského. In *Maco Mlieč a iné*. Martin : Matica slovenská, 2004, s. 107.

22 TAJOVSKÝ, Jozef Gregor. Za rukopismi Záborského. In *Maco Mlieč a iné*. Martin : Matica slovenská, 2004, s. 107.

Fara v Župčanoch od Juraja Daňa, zdroj: zbierka Umeleckej histórie Krajského múzea v Prešove, U91 – Daňo, J.: Pôsobisko Záborského

do ktorej podľa obyčají Záborský zapísal svoje i rodinné dáta. Chcel som ju vyžiadať pre Slovenské národné múzeum, no farár mi ju nechcel dať s odvolaním sa na biskupský úrad... Aby vec nezapadla, upozornil som popri inom aj rímskokatolícky biskupský úrad v Košiciach, tiež príležitostne univ. profesora Dr. Alberta Pražáka, ktorý usilovne stopoval slovenské literárne hodnoty a po mojom upozornení išiel do Župčian, či sa nenájde po Záborskom aj niečo iné. Nevieam, či sa podarilo aspoň Bibliu pre múzeum zachrániť...²³

Bibliu sa v konečnom dôsledku podarilo zachrániť pre prešovské múzeum a bola nadobudnutá kúpou za 1 500 Kčs v roku 1975. Gallom spomínaný záznam na predsádke knihy, ktorý do nej vpísali Záborskí, zvýšil z múzejného pohľadu kultúrno-spoločenskú hodnotu tohto zbierkového predmetu. Ide o výpočet najdôležitejších rodinných životných udalostí. Záznam napísaný v Biblii Jonáša Záborského spomínajú v preklade už autori, ktorý sa tomuto národnému buditeľovi venovali v skoršom období.²⁴ Po dôslednom prepise a analýze celého textu však kvôli istým nezrovnalostiam v transkripcii tohto záznamu uvádzame celý text prepisu s poznámkami.²⁵ Prvých päť riadkov tohto zápisu zaznamenal Jozef Záborský, otec Jonáša:

23 GALLO, Pavel. *Pamäti*. Bratislava : SAPAC, 2004, s. 107-108.

24 LAZAR, Ervín. *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korespondencia*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 17-18; JARIABEK, Viliam. *Jonáš Záborský – župčiansky samotár. Život a dielo v dokumentoch*. Martin : Osveta, 1981, s. 188-189.

25 Za pomoc s prepisom a analýzou textu napísaného na predsádke Kralickej Biblie Jonáša Záborského, ako aj za pomoc s analýzou textových častí písomností z fary v Župčanoch ďakujem Mgr. Márii Kaletovej, PhD.

*Biblia Josephy Zaborszy. M(anu) p(ropria)*²⁶
*Karolus Zaborszky est natus anno 1807*²⁷
*Jonas Zaborszky est natus anno 181[2]*²⁸
Anna Zaborszky est nata anno 1819.
*Anna Zaborszki decessit seu moriit an(n)o D(omi)ni 1827.*²⁹

Zvyšný rukopis patrí Jonášovi Záborskému, ktorý tu uviedol svoje základné životopisné údaje:

Jonas Záborszky natus 1812 die 3. Febr(uarii) ex Josepho Záborszky et Anna Tomcsányi, levantibus Joan(n)e Thomka et Maria Öerdög !:consortite Simeonis Lehoczky:!
Josephus Záborszky obiit in Domino die 16 Julii 1843
Zaděkoval sem w Rankovcach 6. Febr. a do Košich přišel 16ho 1842. Pomazaní kněžské sem pri-gal 9 Nov. 1843.
Uvodní kázeň v Pazdišovcach sem držel dne 4 Jan. 1835.
Odešel sem z Košic dne 7 a přišel sem do Vídně dne 13 Sept. 1850
*Odešel sem z Vídně 17 Febr. 1853, přišel na faru do Župčan 13 Marca 1853. Resignatio 26 Febr.*³⁰
Examen Synodale dne 20 Sept. 1853
Inštallován sem byl v Župčanoch 15 Aug. 1854
Matka Anna Tomčani zomrela 12 Aug. 1862
*Brat Karol + 15 janu. 1875. Deti jeho: Ernest, Ján*³¹*a Karol !:býva v Horňom Kalniku:!, Anna,*³²*Zu-sanna, Terezia.*³³

26 V zápise priezviska chýba písmeno K.

27 Viliam Jariabek udáva vo svojej knihe rok 1801, podľa matriky narodených sa však Karol Záborský narodil 27. novembra 1807. Hornie Jaseno ev. a. v. matriky narodených 1803 – 1847, 1 – 268, s. 11. Dostupné na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9RQD-GSY?cc=1554443 & personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKH3L-27F> cit. 19. 10. 2022.

28 Posledné číslo roka narodenia Jonáša je zle čitateľné, dátum jeho narodenia je však všeobecne známy – 3. február 1812. Hornie Jaseno ev. a. v. matriky narodených 1803 – 1847, 1 – 268, s. 27. Dostupné na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9RQD-G7H?cc=1554443 & personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKH3L-VSG> cit. 19. 10. 2022.

29 Viliam Jariabek prepisuje v knihe rok 1824, správne má byť 1827. JARIABEK, Viliam. *Jonáš Záborský – župčiansky samotár. Život a dielo v dokumentoch.* Martin : Osveta, 1981, s. 188-189.

30 *Resignatio* Viliam Jariabek vynechal.

31 Meno Ján je v origináli jasne napísané a následne preškrtnuté, Viliam Jariabek ho vo svojom prepise neuvádza.

32 Annu Viliam Jariabek v knihe neuvádza.

33 Jariabek urobil vo svojom prepise z dvoch osôb jednu.

Záborského vlastnou rukou je navyše na ľavej predsádke napísaný citát, ktorý vyjadroval jeho vzťah k Biblii, v ktorej nachádzal všetky odpovede v živote: „*Pre svoju vo Knihe tej shláduje vieru dôkazy každý i hľadané každý dôkazy nájde tuto.*“

Do prvej kategórie zbierkových predmetov, kde možno Záborského označiť za autora originálu či pôvodcu, možno zaradiť úradné knihy pochádzajúce z farskej administratívy v obci Župčany. Prvou z nich je *Účtovná kniha farského kostola v Župčanoch a filiálneho kostola v Malom Šariši od 1. novembra 1839 do roku 1892 (Liber Rationum Parochialis Ecclesiae Zsebfalu nec non Filialis Ecclesiae Kis-Sáros a 1.mo Novembris 1839 usque annum 1892)*.³⁴ Táto účtovná kniha, vedená spočiatku v latinčine, od roku 1868 výlučne v maďarčine, bola písaná Jonášom Záborským v rokoch 1853 – 1874. Záborský do nej zapisoval rozličné výdavky spojené s vedením fary v Župčanoch. Išlo predovšetkým o výdavky za bohoslužobné predmety či pomôcky – oleje do lampášov, vosk, víno, hostie; ďalej výdavky na údržbu kostola ako bola oprava strechy, okien, na opravu krypty Sárossyovcov, a extraordinares, teda výnimočné výdavky.

Podrobnejšie je finančný stav fary v Župčanoch, jej vývoj a hospodárenie uvedené vo *Farskom denníku kostola v Župčanoch od roku 1856/7 (Diarium Parochialis Ecclesiae Zsebfalu ab anno 1856/7)*.³⁵ Tento denník zaviedol sám Jonáš Záborský a uvádzal doň okrem príjmov a výdavkov Župčian aj samostatné zápisy pre Malý Šariš. Denník vedený od roku 1856 uvádza počiatočný stav farskej pokladnice v Župčanoch a za každým ukončeným kalendárnym rokom bola urobená finančná bilancia hospodárenia. Tento denník viedol Záborský spočiatku v latinčine, ktorá bola od 70. rokov 19. storočia kombinovaná so zápsmi v maďarčine a od roku 1876 boli zápisy už vedené výlučne v maďarskom jazyku. Zápisy v slovenčine sa v denníku do roku 1876 objavujú výnimočne. Od roku 1875 už denník nevedol Jonáš Záborský. Zápisy sú vedené do roku 1900 s presahom do rokov 1905, resp. 1909, keďže sa v jeho závere nachádzajú zoznamy birmovancov z uvedených rokov so zápisom ich mena, priezviska, bydliska, birmovného mena a mena birmovného rodiča.

Zápisy sú v tomto denníku vedené vo forme príjmov a výdajov. Výdaje sú v niektorých prípadoch rovnaké ako v *Účtovnej knihe farského kostola v Župčanoch a filiálneho kostola v Malom Šariši od 1. novembra 1839 do roku 1892*, teda ide o výdavky za bohoslužobné predmety či pomôcky, ako boli oleje do lampášov, vosk a víno, ďalej výdavky na nákup šindľov, údržbu kostola ako napr. oprava strechy a okien, nákup farby a štetcov na bielenie kostola, ktoré boli doplnené o výdavky za služby organistovi, zvonárovi, murárovi pri oprave kostola, cigánom za železné náradie či výdavky na oleje a látku (bavlnu) pre chorých. Na druhej strane príjmy zahrňovali financie za zvonenie, pohreby, milodary zo „zvončeka“ na sviatky, ďalej dane od osôb, z pozemkov, resp. dary a fundácie (za náhrobok) a pod.

Do tejto kategórie písomností zaradzujeme aj *Súpis intimátov od roku 1841 zo Župčian (Protocollum Intimatorum ab anno 1841 Zsebfál.)*.³⁶ V tejto knihe môžeme nájsť oznámenia cirkevnej vrchnosti nižším inštanciam, teda listy, ktoré prišli na faru a boli prepísané kňazmi do tohto protokolu. Rukopis Jonáša Záborského nachádzame na stranách 87 až 156 v tejto knihe. Medzi zápsmi možno nájsť odpisy biskupských

34 ZF KMPO, z LH, LH4854 – Účtovné záznamy župčianskej fary za r. 1839 – 1892.

35 ZF KMPO, z LH, LH4853 – Pokladničný denník J. Záborského za r. 1857 – 1875.

36 ZF KMPO, z LH, LH4852 – Protokol administrat.-práv. nariadení župčianskej fary.

Perokresba fary v Župčanoch kde pôsobil Jonáš Záborský,
zdroj: zbierka Literárnej histórie Krajského múzea v Prešove,
LH5111 – fotografia perokresby fary v Župčanoch

po jeho príchode na faru do Župčian v 50. rokoch 19. storočia, ktorý vo svojej publikácii analyzoval Peter Zubko.³⁷

Dokument významnej povahy predovšetkým z pohľadu dejín obce Župčany, v ktorom Jonáš Záborský figuruje a o ktorý sa výrazne pričínil, predstavuje tzv. *Smluvu strany cintíra*.³⁸ Otázka pochovávania bola v obci v 19. storočí riešená hneď niekoľkokrát. V Župčanoch sa pochovávalo predovšetkým v okolí kostola a to od jeho postavenia v stredoveku (okrajovo na vedľajších, dočasne zriadených cintorínoch). Tieto kapacity však už boli vyčerpané. Popri otázke kapacít a rozlohy cintorínov v Župčanoch a Malom Šariši vyvstával ešte jeden etický problém. Pochovávanie v území, na ktorom sa zvyšné cintoríny nachádzali sprevádzali problémy v podobe vyrážania spodnej vody v daždivých obdobiach cez rok. Prakticky od 50. rokov 19. storočia sa snažil Záborský tieto problémy riešiť aj cez cirkevnú vrchnosť, najmä prostredníctvom výmeny pozemkov a založenia nového cintorína.³⁹

Zmluva o využívaní nového cintorína v Župčanoch, spoločného pre všetky vierovyznania, spolu s prístupovou cestou, bola napísaná vlastnou rukou Jonáša Záborského. Ide o trojstrannú dohodu medzi vtedajším „župčanským plebánom“ Jonášom Záborským, učiteľom a organistom Štefanom Sárossym a zástupcami obce Župčany (Andrej Mihók – starší richtár, Ondrej Zlatohlavý – mladší richtár

37 Ako vo svojej monografii uviedol Peter Zubko: „Jonáš Záborský pri svojom príchode zapísal, že na fare sa nachádzali protokolárne knihy: dve s odpismi intimátov a biskupských obežníkov, tri matričné knihy (z toho dve staršie), tri knihy účtov (z toho dve staršie)... Účtovné knihy boli tri, knihy intimátov dve: (1) z rokov 1801 – 1840 a (2) vedená od roku 1840...“ ZUBKO, Peter. *Kňaz nie každodenný. Jonáš Záborský v službe Košickej diecézy*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, s. 112.

38 ZF KMPO, z LH, LH 107 – Rukopis Jonáša Záborského pod názvom: *Smluva strany cintíra*.

39 ZUBKO, Peter. *Kňaz nie každodenný. Jonáš Záborský v službe Košickej diecézy*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, s. 51-52.

a dvaja prisažní – Andrej Podlipa a Juro Germuška). V tejto zmluve sa pre potreby funkčného využívania nového cintorína zamieňajú vhodnejšie pozemky vo vlastníctve župčianskeho farára a organistu, za pozemky vo vlastníctve obce, na ktorých stál starý cintorín. Zmluva, napísaná s úvodným vysvetlením situácie a deviatimi bodmi podmienok a sankcií, bola signovaná 24. júna 1874 v Župčanoch a podľa bodu 9 mala byť jej kópia zaslaná na potvrdenie aj biskupovi do Košíc.

Na Žiadosti malošarišských občanov⁴⁰ pre polepšenie finančnej a životnej situácie učiteľa a organistu v Malom Šariši, figuruje Jonáš Záborský ako osoba dosvedčujúca platnosť a záväznosť napísaného textu. Žiadosť, obojstranne napísaná v šarišskom dialekte na jednom listovom hárku v dňoch 20. – 27. apríla 1873 (20. apríla napísanie žiadosti v Prešove, 27. apríla jej verifikovanie Záborským), obsahuje na svojej poslednej strane osvedčenie napísané Jonášom Záborským potvrdzujúce platnosť uvedenej žiadosti a dosvedčujúce „krížikové“ podpisy menovaných žiadateľov.⁴¹ Nový cintorín v Župčanoch (súčasný) bol založený v roku 1876 po Záborského smrti.⁴² Jonáš Záborský bol poslednou osobou pochovanou na starom pohrebnom mieste pri kostole Nanebovzatia Panny Márie v Župčanoch.

Výskum v literárnej vede je neodmysliteľne spätý so štúdiom korešpondencie autorov literatúry a ich dopisovateľov. Ako poznamenal Ervín Lazar: „Korešpondencia je veľmi dôležitým prameňom pre poznanie spisovateľovej osobnosti a jeho diela.“⁴³ Túto skutočnosť si odborní pracovníci v múzeu dobre uvedomovali, nakoľko sa tu dochovalo hneď niekoľko desiatok listov medzi Jonášom Záborským a jeho dopisovateľmi. V zbierke *Literárna história* sa v súvislosti so Záborským nachádzajú ako kópie dokumentov jeho osobnej korešpondencie, ktoré boli získané výskumom a zaevidované do zbierky *Literárna história*, tak aj originály. Nakoľko patrí osobná korešpondencia medzi významné historické pramene a zároveň cenné a pomerne žiadané zbierkové predmety, zaradil som ju do prvej kategórie predmetov.

Kópie listov Jonáša Záborského určené Martinovi Hattalovi⁴⁴ sa do múzea dostali v roku 1973.⁴⁵ Pracovníci múzea získali tieto kópie z Literárneho archívu Národného

40 ZF KMPO, z LH, LH61 – Žiadosť malošarišských občanov: Polepšeni pláci učiteľskej.

41 Záborský vystupoval ako verifikátor pravosti listín a ich obsahu ako vzdelaná osoba a lokálna autorita pri podobných a majetkovoprávnych počinoch v Župčanoch, Malom Šariši či okolí. Ako spomínajú pamätníci zo Župčian na jeho osobu, ktorých výpoveď zachytil Jozef Gregor Tajovský vo svojej spomienkovej črte: „Vlastná ich ruka to písala. Na moj dušu, je pravda pravdivá. A čo oni napísali, to mohlo ísť pred pánov do Prešova.“ TAJOVSKÝ, Jozef Gregor. Za rukopismi Záborského. In *Maco Mlieč a iné*. Martin : Matica slovenská, 2004, s. 109.

42 ZUBKO, Peter. *Kňaz nie každodenný. Jonáš Záborský v službe Košickej diecézy*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, s. 52.

43 LAZAR, Ervín. *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 219.

44 ZF KMPO, z LH, LH2502 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 22. 7. 1869; LH2503 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 9. 7. 1869; LH2504 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 22. 2. 1869; LH2505 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 28. 2. 1868; LH2506 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 30. 7. 1867; LH2507 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 27. 5. 1867; LH2508 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 2. 3. 1866; LH2509 –

musea v Prahe. Listy Jonáša Záborského Martinovi Hattalovi sa týkali predovšetkým rozličnej problematiky súvisiacej s publikačnou činnosťou Jonáša Záborského (vydávanie kníh, prijatie či odmietnutie textu, reakcie recenzentov), názorov na práce iných národovcov či ich osobnosť a konanie, vzťahov a spormi medzi jednotlivými národovcami a Záborským (A. I. Dobriansky, A. Duchnovič, G. Fejérpataky-Belopotocký, P. J. Šafárik, J. K. Viktorin a pod.). Obsahovali zmienky o situácii, v ktorej sa nachádzala Matica slovenská, vzťahoch s vyššími cirkevnými predstaviteľmi či o situácii v redakciách jednotlivých časopisov, do ktorých Záborský prispieval. Sú v nich zaznamenané tiež výmeny kníh a finančné transakcie, ktoré sa na tieto knihy viažu a v neposlednom rade tiež zdravotný stav Záborského či informácie o jeho záвете a poručenie prác a zostatkových financií Matici českej.

Cennými zbierkovými predmetmi sú originály listov, ktoré sa do múzea v Prešove dostali od Ervína Lazara, medzi Jonášom Záborským a Adamom Hlovíkom, Antonom Ľudovítom Munyayom, cirkevnými nadriadenými a inými osobami.⁴⁶ Predmetom týchto listov napísaných ešte v 40. rokoch 19. storočia sú predovšetkým otázky týkajúce sa Záborského pôsobenia v Rankovciach. Text listov je zameraný na jeho činnosť v cirkevnej správe tejto evanjelickej farnosti, problematiku jeho prestupu z evanjelickej viery na katolícku, kde je Záborský v texte niektorých listov prítomný výlučne ako tretia osoba (nie ako autor listu či jeho adresát) a nachádzajú sa tu prirodzene aj informácie o vzťahoch s jednotlivými dopisovateľmi (predovšetkým s giraltovským farárom Adamom Hlovíkom). Takmer pri všetkých evidova-

---

List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 26. 3. 1866; LH2510 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 31. 1. 1866; LH2511 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 3. 1. 1866; LH2512 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 9. 12. 1865; LH1213 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 14. 1. 1865; LH2514 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 29. 4. 1867; LH2515 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 12. 11. 1865; LH2516 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 5. 5. 1860; LH2517 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 7. 6. 1860; LH2518 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 8. 12. 1864; LH2519 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 8. 5. 1865; LH2520 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 23. 6. 1865; LH2521 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 25. 9. 1865; LH2522 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 23. 10. 1865; LH2539 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 12. 11. 1874; LH2540 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 1. 12. 1873; LH2541 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 30. 11. 1870; LH2542 – List J. Záborského M. Hattalovi nap. v Župčanoch 1. 10. 1869.

- 45 Niektoré z týchto listov publikoval Ervín Lazar vo svojej monografii: LAZAR, Ervín. *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 236-251; Časti z niektorých listov okrajovo publikoval vo svojej knihe aj Viliam Jariabek, porovnaj: JARIABEK, Viliam. *Jonáš Záborský – župčiansky samotár. Život a dielo v dokumentoch*. Martin : Osveta, 1981, s. 127, 135, 150, 185.
- 46 ZF KMPO, z LH, LH5993 – Latinský rukopisný list od J. Záborského A. Ľ. Munyayovi; LH5994 – Latinský rukopisný list od J. Záborského A. Hlovíkovi; LH5995 – Rukopisný list J. Záborského A. Hlovíkovi; LH5996 – Latinský rukopis. list so slov. dodatkom od ev. sen. A. Hlovíka; LH6001 – Rukopisný list od M. Š. Ferjenčíka adresovaný pravdepodobne J. Záborskému; LH6008 – Rukopisné listy J. Záborského (11 kusov + 5 rukopisných listov).

ných listoch Jonáša Záborského v zbierke *Literárna história* ide o dokumenty, kde Záborský figuruje ako odosielateľ listu, nie jeho adresát.

Druhou kategóriou zbierkových predmetov k osobnosti Jonáša Záborského v KM v Prešove sú, prirodzene, predmety a publikácie literárneho charakteru. Ich obsahovému zameraniu či literárnokritickému hodnoteniu sa v texte venovať nebudem, jednak kvôli skutočnosti, že to nie je podstatou tohto príspevku, a tiež kvôli faktu, že sa tejto problematike venovali iní autori.⁴⁷ Najcennejšie tituly v tejto kategórii predstavujú predovšetkým knihy, ktoré boli vydané ešte za Záborského života, resp. knihy vydané po jeho smrti ešte v 19. storočí. K týmto publikáciám patrí zbierka kázní *Múdrosť života ve chrámových řečech* z roku 1853,⁴⁸ dráma *Lžedimitrijady. Búrky lžedimitrijovské v Rusku* z roku 1866,⁴⁹ z prozaickej tvorby *Dva dni v Chujave* z roku 1873⁵⁰ a z poézie *Básne dramatické* z roku 1895.⁵¹

Pomerne výrazne zastúpenou skupinou literárnej činnosti Jonáša Záborského v zbierke *Literárna história* predstavujú jeho dramatické práce. Popri rozličných výberoch z jeho diela⁵² sú v zbierke zastúpené predovšetkým rozličné vydania *Najdúcha*,⁵³ resp. pracovný scenár hry Jonáša Záborského *Bitka pri Rozhanovciach*⁵⁴ a prepracované vydanie *Alžbety Bátoryčky*,⁵⁵ určené na javiskovú realizáciu. Mimoriadne zaujímavý knižný exponát z dramatickej tvorby Jonáša Záborského predstavuje svojím ojedinelým vydaním faksimile *Bitky u Rozhanoviec*.⁵⁶ Táto 124-stranová kniha viazaná v doskách potiahnutých béžovou koženkou o rozmeroch 19 x 21 cm bola vydaná pri príležitosti otvorenia Pamätnej izby Jonáša Záborského v Župčanoch

47 K obsahovej kritike, rozboru literatúry a literárnej problematike Záborského diel bližšie: LAZAR, Ervín. *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, 366 s.; MRÁZ, Andrej. Postavenie Jonáša Záborského vo vývine slovenskej literatúry. In *Nové obzory*, 1962, č. 4, s. 191-207; ČEPAN, Oskár. Záborského dielo ako „Plané žehry“ a „Nebezpečný kontraband“. In *Nové obzory*, 1976, č. 18, s. 217-225; RAKÚS, Stanislav a kol. *Biografické štúdie VIII. Zborník referátov z vedeckej konferencie o Jonášovi Záborskom usporiadanej v Martine 22. – 23. 1. 1976*. Martin : Matica slovenská, 1978, 282 s.; JURČO, Ján. Ludovýchovný charakter novely Jonáša Záborského *Dva dni v Chujave*. In *Nové obzory*, 1979, č. 21, s. 191-207; LEHUTA, Emil. *Dramatik Jonáš Záborský*. Bratislava : Národné divadelné centrum, 1998, 323 s.

48 ZF KMPO, z LH, LH4395 – Pôvodné vydanie I. zväzku diela J. Záborského: *Múdrosť života*.

49 ZF KMPO, z LH, LH94 – *Búrky lžedimitrijovské v Rusku*.

50 ZF KMPO, z LH, LH88 – Kniha: Jonáš Záborský – *Dva dni v Chujave*.

51 ZF KMPO, z LH, LH92 – J. Záborský, *Básne dramatické*.

52 ZF KMPO, z LH, LH90 – Kniha: Výber z diela III, autor Jonáš Záborský (1954); LH1563 – Kniha: Výber z diela IV, autor Jonáš Záborský (1954).

53 ZF KMPO, z LH, LH97 – Brožované vydanie divadelnej hry Jonáša Záborského *Najdúch* (1940); LH102 - Brožované vydanie divadelnej hry Jonáša Záborského *Najdúch* (1952); LH1565 – J. Záborský: *Najdúch*.

54 ZF KMPO, z LH, LH1697 – Pracovný scenár hry Jonáša Záborského *Bitka pri Rozhanovciach* (nedat.).

55 ZF KMPO, z LH, LH1564 – Cyklostylované brožované vydanie dramatickej práce J. Záborského *Alžbeta Bátoryčka* (1958).

56 ZF KMPO, z LH, LH1692 – Faksimile dramatického diela Jonáša Záborského *Bitka pri Rozhanovciach* (1966).

v roku 1966. Publikácia obsahuje venovanie vydavateľa (Matica slovenská v Martine) a podpisy jej správcu Juraja Pašku a vedúceho LA MS Michala Kocáka. Medzi jeho publikácie zaradzujem v tejto kategórii aj jeho autobiografie a životopisy. V zbierke *Literárna história* sú evidované knihy *Rodine v Zábore*⁵⁷ z roku 1924 a *Nákres životopisný*.⁵⁸

Z prózy Jonáša Záborského sú v zbierke *Literárna história* evidované prvé dva diely výberu z jeho prozaickej literárnej činnosti,⁵⁹ ako aj novšie súborné vydania jeho prác.⁶⁰ Jeho prozaická tvorba je v zbierke zastúpená hneď niekoľkými vydaniaми Záborského zrejme najznámejšej knihy *Dva dni v Chujave*.⁶¹ Výpočet prozaických prác Jonáša Záborského v zbierke *Literárna história* uzatvárajú jeho diela *Kulifaj*⁶² a *Faustiáda*.⁶³ V zbierke sa okrem už spomenutých *Básní dramatických* nenachádzajú ďalšie práce zo Záborského vydaní poézie.⁶⁴

Ako je možné z uvedeného prehľadu evidovaných zbierkových predmetov z literárnej činnosti Jonáša Záborského vidieť, v KM v Prešove sa nenachádzajú všetky Záborského vydané práce (všetky diela básnickej, prozaickej a dramatickej tvorby). Popri istej snahe vytvoriť v múzeu v počiatkoch formovania a presadzovania jeho akvizičnej činnosti „literárny archív“, teda databázu literárnych, literárnohistorických prác, dokumentov a pod. však k tomuto kroku nedošlo. Pre múzejné výstupy v podobe expozičnej, výstavnej a ďalšej prezentačnej činnosti, postačilo zhromažďovať fotografické reprodukcie jednotlivých prác či ich celkov. Navyše, nie vždy bolo možné získať originál dokumentu či konkrétnej práce. Práve preto sú v zbierke vo veľkej miere evidované aj fotografické kópie literárnych prác Záborského, ktorých originály v zbierke absentujú. Akvizičná činnosť literárnej tvorby Jonáša Záborského sa tak v prešovskom múzeu postupne presunula od evidencie predmetov zameraných primárne na vedecký výskum (a v tejto súvislosti na kreovanie databázy materiálov) až k požiadavkám múzejnej odbornej i laickej verejnosti po vhodných prezentačných exponátoch (na danú dobu).⁶⁵

57 ZF KMPO, z LH, LH1581 – Kniha: *Rodine v Zábore* (1924).

58 ZF KMPO, z LH, LH1585 – Kniha: *J. Záborský – nákres životopisný* (1912).

59 ZF KMPO, z LH, LH1560 – Kniha: *Jonáš Záborský – Výber z diela I.* (1953); LH1561 – Kniha: *Jonáš Záborský – Výber z diela II.* (1953)

60 ZF KMPO, z LH, LH6429 a LH6430 – Kniha: *J. Záborský – Dielo I. a II.* (1989).

61 ZF KMPO, z LH, LH89 – Kniha: *Jonáš Záborský – Dva dni v Chujave* (1948); LH91 – Kniha: *Jonáš Záborský – Dva dni v Chujave*; LH5588 – *J. Záborský – Dva dni v Chujave* (1935); LH5665 – *J. Záborský – Dva dni v Chujave* (1959).

62 ZF KMPO, z LH, LH5587 – Kniha: *J. Záborský – Kulifaj* (1935).

63 ZF KMPO, z LH, LH5645 – Kniha: *J. Záborský – Faustiáda* (1984).

64 V skoršom období boli evidované Záborského *Žihadlice*, no zrejme kvôli nevyhovujúcemu stavu boli zo zbierky vyradené. Nepodarilo sa mi zistiť, v ktorom roku bola táto publikácia vydaná. Evidenčné číslo tohto zbierkového predmetu však nebolo z praktických dôvodov prehľadu v evidencii pridelené žiadnemu inému predmetu. ZF KMPO, z LH, LH116 – *Žihadlice*.

65 Zbierkotvorná činnosť v súvislosti s predmetmi spojenými s osobnosťou Jonáša Záborského naznačuje dlhodobú a cieľavedomú činnosť niekdajších pracovníkov múzea v nadobúdaní literatúry k Jonášovi Záborskému. Napriek tomuto faktoru však v zbierkovom fonde KM v Prešove absentujú niekoľké práce tohto autora, medzi nimi aj posledná

Pracovníci Múzea Slovenskej republiky rád evidovali v zbierke *Literárna história* aj literatúru, ktorá sa zaoberala Záborského životom a činnosťou. Nájdem medzi nimi predovšetkým práce vydané ešte v 20. storočí. Ide o publikácie ako *Antika v literárnych teóriách Jonáša Záborského* od Viery Pallovej⁶⁶ či *Župčiansky samotár* od Viliama Jariabka.⁶⁷ Viacerými prácami je v zbierke zastúpená publikačná činnosť Ervína Lazara⁶⁸ a Ruda Brtáňa,⁶⁹ ktorá je v prevažnej miere nedatovaná. Medzi literatúru venujúcu sa osobnosti Záborského zaradzujem aj evidovaných sprievodcov po expozíciách, výstavách, alebo pamätných izbách ako napríklad tej v Zábore.⁷⁰

Poslednú kategóriu zbierkových predmetov, ktoré prezentujú skôr Záborského odkaz vo viacerých smeroch, predstavujú predovšetkým vyobrazenia spojené so Záborským a jeho pôsobením, ale aj rozličné fotografie, pozvánky na výstavy a plagáty. Zrejme najvýraznejším z predmetov v tejto skupine je *portrét Jonáša Záborského* od maliara Mikuláša Dica.⁷¹ Tento portrét z roku 1966, o rozmeroch 70 x 55 cm namaľovaný kombinovanou technikou (olej, pastel) na kartóne, zobrazuje osobu Jonáša Záborského podľa dochovanej fotografie z pravého trištvrtého profilu. Záborský je na ňom vyobrazený v kňazskom rímsko-katolíckom rúchu na tmavom pozadí. Medzi dielo zo širšieho súboru búst významných slovenských osobností môžeme zaradiť *Bustu Jonáša Záborského*⁷² od Fraňa Štefunku. Záborského busta je vyrobená z patinovanej sadry a aj napriek faktu, že je v evidencii zbierkových predmetov doba jej vytvorenia označená ako „nedatované“, pochádza pravdepodobne z 50. rokov 20. storočia.

V zbierke *Umelecká história* sú evidované ešte dva obrazy od maliara Juraja Daňa, ktoré majú spojitosť s osobou Jonáša Záborského. Prvá maľba s názvom *Pôsobisko Jonáša Záborského*⁷³ bola vyhotovená v roku 1957 olejomaľbou na kartóne o rozmeroch 34 x 45,5 cm. Je na nej vyobrazená stará fara v Župčanoch, kde Jonáš Záborský pôso-

---

vydaná Záborského publikácia. Aj napriek istému prerušeniu akvizičnej činnosti v súvislosti s predmetmi viažucimi sa k Jonášovi Záborskému predstavujú *Dejiny Kráľovstva Uhorského od počiatku do časov Žigmundových* najvýraznejší prvok Záborského historizujúcej tvorby. Táto kniha sa navyše nenachádza ani v príručnej knižnici múzea. V zbierke sa však nachádzajú fotografie ukážok z tohto rozsiahleho diela Jonáša Záborského: ZF KMPO, z LH, LH5187, LH5188, LH5209 a LH5211 – Fotokópie ukážok zo Záborského *Dejín kráľovstva Uhorského*.

- 66 ZF KMPO, z LH, LH1582 – Kniha: *Antika v literárnych teóriách Jonáša Záborského*, autor Viera Pallová (1944).
- 67 ZF KMPO, z LH, LH5440 – Kniha: Viliam Jariabek – *Jonáš Záborský, župčiansky samotár* (1981).
- 68 ZF KMPO, z LH, LH6024 – E. Lazar – *Jonáš Záborský – jeho život a dielo*; LH6026 – E. Lazar – *Jonáš Záborský – jeho život a literárne dielo*; LH6028 – E. Lazar – práca o dramatickej tvorbe J. Záborského; LH6030 – E. Lazar – *Básnický profil J. Záborského*; LH6031 – E. Lazar – *J. Záborský a východné Slovensko*.
- 69 ZF KMPO, z LH, LH6167 – R. Brtáň – súbor štyroch prác o J. Záborskóm; LH6498 – R. Brtáň – *J. Záborský*; LH6499 – R. Brtáň – *Dramatik, satirik a realista J. Záborský*; LH6500 – R. Brtáň – *Básnická činnosť J. Záborského*; LH6501 – R. Brtáň – tri články o J. Záborskóm.
- 70 ZF KMPO, z LH, LH5726 – Kniha: *Pamätná izba J. Záborského v Zábore* (1983).
- 71 ZF KMPO, zbierka *Umelecká história* (ďalej z UH), U209 – Dic, M.: *Jonáš Záborský*.
- 72 ZF KMPO, z LH, LH1568 – *Busta Jonáša Záborského*.
- 73 ZF KMPO, z UH, U91 – Daňo, J.: *Pôsobisko Záborského*.

*Delegácia osôb zo Záboria pri hrobe Jonáša Záborského v Župčanoch,
zdroj: Krajské múzeum v Prešove*

bil. V popredí pred farou je na obraze situovaná hospodárska budova, ktorá k fare prislúchala, podobne ako aj vchod do ovocnej záhrady. Druhá maľba má s Jonášom Záborským súvis len okrajovo, no opäť má súvis so šarišským prostredím v ktorom pôsobil. *Dom v Župčanoch*,⁷⁴ ako autor nazval tento obraz, predstavuje vyobrazenie jedného z vidieckych domov v obci Župčany, ktorú Záborský stvárňoval vo svojich literárnych prácach. Konkrétne ide o maľbu znázorňujúcu starý drevený dom, ktorý má strechu pokrytú slamou. Dom je obielený vápnom a modrou farbou. Pred domom sa nachádza záhradka so zanedbaným plotom a za domom sýpka. Aj tento obraz je namaľovaný technikou olejomalby na kartón o rozmeroch 36 x 46 cm. Pri tomto obraze nadviazal Daňo expresívne cítenou plenérovou maľbou s pastóznym rukopisom na šarišské krajinárstvo prvej polovice 20. storočia, na Mikuláša Jordána a najmä Ernesta Rákošiho.⁷⁵ Do istej miery dokresľuje táto maľba spolu s obrazom župčianskej fary predstavu maliara o dobe, keď v obci Jonáš Záborský pôsobil.

Fotografický materiál evidovaný v zbierke *Literárna história* prezentuje odkaz Jonáša Záborského hneď v niekoľkých smeroch.⁷⁶ Nájdeme tu napríklad fotografie, na

74 ZF KMPO, z UH, U93 - Daňo, J.: *Dom v Župčanoch*.

75 Za pomoc pri analýze a odborných popisoch zbierkových predmetov z radov umeleckej histórie ďakujem historikovi umenia Mgr. Jozefovi Ridillovi.

76 Takmer pri všetkých fotografiách je priložený v evidencii zbierky aj negatív. Uvádžam len vybrané fotografické zbierkové predmety pre ilustráciu rozsahu a tematiky tohto

ktorých je zachytený Jonáš Záborský,⁷⁷ perokresby inšpirované jeho fotografiou,⁷⁸ perokresby fary a kostola v Župčanoch,⁷⁹ ale aj fotografie ostatných Záborského pôsobísk.⁸⁰ Okrajovo sú v zbierke evidované aj fotografie zachytávajúce výstavy, ktoré sa v 20. storočí venovali Jonášovi Záborskému a jeho literárnej činnosti.⁸¹ Evidované sú aj fotografie znázorňujúce náhrobníky a pamätníky venované Záborskému,⁸² pamätne tabule,⁸³ ale aj pietne akty kladenia vencov a kultúrnych podujatí, ktoré sa konali pri týchto dnes už kultúrnych pamiatkach na Jonáša Záborského v priebehu 20. storočia.⁸⁴ Z rozličných dôvodov sú v zbierke evidované ešte v skoršom období aj fotografie rôznych častí jeho publikačnej činnosti nedochovanej v zbierkovom fonde múzea (titulné listy, obálky, originály rukopisov, korešpondencia a pod.),⁸⁵ ale aj fotografie predmetov, ktoré sú v zbierkovom fonde múzea evidované⁸⁶ či publikácií, ktoré vyšli na tému J. Záborského.⁸⁷ Zastúpené, i keď v minimálnej miere, sú tiež fotografie z divadelných hier spätých s Jonášom Záborským.⁸⁸

V zbierkovom fonde KM v Prešove sú tiež evidované rozličné pozvánky a plagáty týkajúce sa Jonáša Záborského. I keď sú tieto materiály produktom vedľajšieho charakteru a na Záborského majú minimálne napojenie, dotvárajú kolorit zbierkových predmetov evidovaných v zbierkach múzea. Nájdeme medzi nimi pozvánky

---

materiálu v zbierke, nie všetky fotografické zbierkové predmety evidované v zbierke *Literárna história*.

- 77 ZF KMPO, z LH, LH4877 – Čiernobiela fotografia J. Záborského; LH5039 – Fotokópia portrétu J. Záborského.
- 78 ZF KMPO, z LH, LH117 – Čiernobiela fotografia J. Záborského.
- 79 ZF KMPO, z LH, LH5110 a LH5111 – Fotografie perokresby kostola a fary v Župčanoch.
- 80 ZF KMPO, z LH, LH5097 – Fotografia fary v Pozdišovciach.
- 81 ZF KMPO, z LH, LH4873 – Záber z výstavy „Život a dielo Záborského“ v múzeu SRR r. 1957; LH5156, LH5155 – Fotografie interiéru pamätnej izby J. Záborského v Župčanoch.
- 82 ZF KMPO, z LH, LH4902 – Čiernobiele fotografie pamätníka J. Záborského (Záborie); LH4935 – Fotografia pomníka J. Záborského v Prešove; LH5143 – Fotografia prvého náhrobku J. Záborského v Župčanoch; LH5157 – Fotografia makety náhrobku J. Záborského (súčasného osadeného na jeho hrobe).
- 83 ZF KMPO, z LH, LH5140 – Fotografia pamätnej tabule J. Záborského v Košiciach; LH5158 – Fotografia pamätnej tabule na fare v Župčanoch.
- 84 ZF KMPO, z LH, LH5036 – Fotografia zo spomienkových podujatí v Župčanoch; LH4938 – Fotografia zo spomienkovej slávnosti J. Záborského v Župčanoch; LH6890 – Fotografia Spolku slovenských spisovateľov v Župčanoch v roku 1942.
- 85 ZF KMPO, z LH, LH4894 a LH4895 – Fotografie titulných listov Rukopisy J. Záborského (2 diely); LH5016 – Fotokópie začiatku smutnohry J. Záborského *Chorvátska Helena* s uvedením osôb; LH5040 – Fotokópie Rukopisov J. Záborského z r. 1871 (5 strán); LH5218 – Fotokópie rozprávok J. Záborského z r. 1867, 6 strán; LH5232 – Fotokópia Vlastného životopisu; LH5117 – Fotokópia podpisu J. Záborského.
- 86 ZF KMPO, z LH, LH5153 a LH5154 – Fotokópie titulného listu a záznamu v Kralickej Biblii J. Záborského.
- 87 ZF KMPO, z LH, LH5093 – Fotokópia titulnej strany knihy E. Lazara: *J. Záborský*; LH5127 – Fotografia titulnej strany knihy *J. Záborský* od J. Botta.
- 88 ZF KMPO, z LH, LH4939 – Fotografia starej budovy DJZ v Prešove; LH5100 – Záber z divadelného predstavenia *Bátoryčky* od J. Záborského – J. Zborovjan v podaní členov DJZ v Prešove; LH5256 – Zábery z hier J. Záborského v podaní členov DJZ v Prešove, 10 fotografií.

na výstavy⁸⁹ či plagáty⁹⁰ ktoré na tieto výstavy odkazovali a pozývali návštevníkov múzea na ich prehliadku. V zbierke sa nachádzajú aj plagáty na ďalšie rozličné kultúrne podujatia, ktoré nemuseli súvisieť priamo s pôsobením Záborského v regióne východného Slovenska.⁹¹ Osobitý materiál v tejto súvislosti predstavujú evidované programy niektorých kultúrnych podujatí.⁹² Odborná evidencia takéhoto typu predmetov či písomností by z dnešného pohľadu už nebola možná a dnes sú takéto materiály ukladané spravidla v registratúrach či archívoch jednotlivých inštitúcií, múzeá nevynímajúc.⁹³

Jediným evidovaným predmetom numizmatického charakteru v zbierke *Literárna história* je pamätná medaila s vyobrazením Jonáša Záborského.⁹⁴ Vedenie Múzea Slovenskej republiky rád venovalo túto pamätnú medailu Jozefovi Repčákovi pri príležitosti 100. výročia úmrtia Jonáša Záborského za propagáciu jeho literárneho dedičstva. Medaila udelená knihovníkovi, historikovi a bibliografovi Jozefovi Repčákovi z 23. januára 1976 bola odovzdaná pri príležitosti otvorenia vysunutej expozície s názvom *Literárne tradície východného Slovenska*, ktorú v Župčanoch zriadilo Múzeum Slovenskej republiky rád.

Zbierkové predmety v súvislosti s osobou Jonáša Záborského, evidované vo fonde KM v Prešove, sú cenným materiálom pri spracovávaní, analýze a prezentovaní jeho osobnosti, dejín literatúry a východného Slovenska, i keď je potrebné dodať, že rozličnej hodnoty. Dokumentujú jeho činnosť na jednej strane ako kňaza, lokálnej autority, autora literatúry, národného buditeľa Slovákov a na druhej strane predstavujú jeho osobnosť ako predmet výskumného, umeleckého, literárneho záujmu či osobnosti vhodnej na zachovávanie a rozširovanie jeho odkazu. Aj napriek skutočnosti, že tieto predmety boli v minulosti primárne využívané predovšetkým na prezentačnú činnosť vo forme výstav a expozícií, predstavujú tiež významný zdroj informácií pre ďalší vedecký výskum z pohľadu viacerých vedných odborov.

89 ZF KMPO, z LH, LH95 a LH96 – Pozvánka vydaná pri príležitosti usporiadania výstavy „Život a dielo Jonáša Záborského“; LH5691 – Obrazová pozvánka DJZ: J. Záborský – Najdúch.

90 ZF KMPO, z LH, LH104 – Plagát Krajského múzea v Prešove propagujúci výstavu „Život a dielo Jonáša Záborského“.

91 ZF KMPO, z LH, LH111 – Plagát propagujúci VIII. Záborského večery vo Vrútkach.

92 ZF KMPO, z LH, LH112 – Program divadelného súboru Jonáša Záborského; LH113 – Program Závodného klubu ROH železničiarov vo Vrútkach propagujúci II. Záborského večery; LH115 – Program divadelného ochotníckeho súboru Jonáša Záborského pri UK dopravy a spojov vo Vrútkach.

93 Evidencia prevažnej väčšiny týchto predmetov bola zrejme spätá s ich pôvodným využitím a vystavením v Pamätnej izbe Jonáša Záborského v Župčanoch z konca 60. rokov 20. storočia. Tu totiž prezentovali v samostatnej vitríne aký vplyv mala tvorba a pôsobenie Záborského na spoločnosť, vzdelanie, kultúru a literárne tradície na Slovensku. TEMKOWITZ, Marián. *Pamätná izba Jonáša Záborského v Župčanoch*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR, 1969, 8 s.

94 ZF KMPO, z LH, LH6122 – Pamätná medaila J. Záborského J. Repčákovi od ved. Múzea SRR.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Archívy

Archív Krajského múzea v Prešove, Dokumentačné oddelenie; Expozícia literárne tradície východného Slovenska; Libretá, scenáre, výstavy, reinštalácie – *Literárna história*

Hornie Jaseno ev. a. v. matriky narodených 1803 – 1847, 1 – 268. Dostupná na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9RQD-GSY?cc=1554443 & personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKH3L>

Zbierkový fond Krajského múzea v Prešove, Zbierka *Literárna história*; Zbierka *Umelecká história*

Literatúra

BILÝ, Marián. Úsek literárnej histórie Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove a budovanie jeho zbierkového fondu. In *Nové obzory*, 1979, č. 21, s. 416-420.

BOTTO, Július. *Jonáš Záborský – nákras životopisný, na 100-ročnú pamiatku jeho narodenia*. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912, 72 s.

Bude na východnom Slovensku múzeom literárnych tradícií? In *Nové obzory*, 1964, č. 6, s. 346.

ČEPAN, Oskár. Záborského dielo ako „Plané žehry“ a „Nebezpečný kontraband“. In *Nové obzory*, 1976, č. 18, s. 217-225.

GALLO, Pavel. *Pamäti*. Bratislava : SAPAC, 2004. 138 s. ISBN 80-85535-15-7.

HLINKA, Jozef. Výstava „Život a dielo Jonáša Záborského“ v Krajskom múzeu v Prešove. In *Múzeum*, roč. 4, 1957, s. 447-448.

JARIABEK, Viliam. *Jonáš Záborský – župčiansky samotár. Život a dielo v dokumentoch*. Martin : Osveta, 1981, 228 s.

JAROŠČÁKOVÁ, Kveta. Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove (Sľubné perspektívy literárneho múzejníctva v Prešove). In *Literárnomúzejný letopis*, 1975, č. 9, s. 65-74.

JAROŠČÁKOVÁ, Kveta. Expozícia literárnych tradícií východného Slovenska skutočnosťou. In *Literárnomúzejný letopis*, 1977, č. 10, s. 113-119.

JURČO, Ján. Eudovýchovný charakter novely Jonáša Záborského *Dva dni v Chujave*. In *Nové obzory*, 1979, č. 21, s. 191-207.

KAČMARÍKOVÁ, Viera. Aké tajomstvo uchováva stará Biblia. In *Príbehy zastaveného času*, Prešov : Krajské múzeum v Prešove, s. 26. ISBN 978-80-89952-014.

KOHOUT, Juraj (zost.). *Jonáš Záborský: Dva dni v Chujave, Najdúch, Vlastný životopis*. Bratislava : Tatran, 1974, 263 s.

KONČEK, Emil. Krajské múzeum v Prešove. In *Nové obzory*, 1959, č. 1, s. 153-157.

LAZAR, Ervín. *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, 366 s.

LAZAR, Ervín. Jonáš Záborský v Prešove. In *Prešovský vysokoškolač*, roč. 2, 1957, č. 1, s. 4.

LEHUTA, Emil. *Dramatik Jonáš Záborský*. Bratislava : Národné divadelné centrum, 1998, 323 s. ISBN 80-85455-82-1.

- MRÁZ, Andrej. Postavenie Jonáša Záborského vo vývine slovenskej literatúry. In *Nové obzory*, 1962, č. 4, s. 191-207.
- ONDRIA, Erik. Pamätná izba Jonáša Záborského a múzejná expozícia Literárnych tradícií východného Slovenska v Župčanoch. In *Župčany v premenách času*. Župčany : Obecny úrad v Župčanoch, 2018, s. 171-179. ISBN 978-80-570-0011-2.
- ONDRIA, Erik. Podpisali Memorandum o spolupráci pre múzeum v Župčanoch. In *Prešovský večerník*. [cit. 19. 11. 2021]. Dostupné na: <https://www.povecernik.sk/kultura/podpisali-memorandum-o-spolupraci-pre-muzeum-v-zupcanoch/>
- ONDRIA, Erik. Cesta predmetov z dejín obce Župčany do vitrín múzea v Prešove. In *Prešovský večerník*. [cit. 20. 9. 2022]. Dostupné na: <https://presovsky-vecernik.sk/kultura/cesta-predmetov-z-dejin-obce-zupcany-do-vitrin-muzea-v-presove/>
- PAŽUR, Štefan. Vznik a vývoj Múzea Slovenskej republiky rád. In *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 9-38.
- RAKÚS, Stanislav a kol. *Biografické štúdie VIII. Zborník referátov z vedeckej konferencie o Jonášovi Záborskom usporiadanej v Martine 22. – 23. 1. 1976*. Martin : Matica slovenská, 1978, 282 s.
- SEDLÁK, Imrich. Jonáš Záborský – významný spisovateľ východného Slovenska. In *Nový život*, roč. 6, 1957, č. 6, s. 3.
- SEDLÁK, Imrich. Z literárnych zaujímavostí. In *Nové obzory*, 1960, č. 2, s. 165-168.
- SEDLÁK, Imrich. Literárne tradície a naše múzeá. In *Nové obzory*, 1963, č. 5, s. 319-323.
- SEDLÁK, Imrich a kol. *Literárne tradície východného Slovenska: sprievodca po expozícii Múzea Slovenskej republiky rád v Župčanoch*. Bratislava : Osvetový ústav, 1976. 78 s.
- SEDLÁK, Imrich. *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote*. Martin : Matica slovenská, 2011. 221 s. ISBN 978-80-8128-013-9.
- SNINČÁK, Jozef. Pamätná izba Jonáša Záborského v Župčanoch pri Prešove. In *Múzeum*, 1966, č. 2, s. 44-45.
- SNINČÁK, Jozef. Oddelenie dejín feudalizmu. In *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 49-62.
- TAJOVSKÝ, Jozef Gregor. Za rukopismi Záborského. In *Maco Mlieč a iné*. Martin : Matica slovenská, 2004, s. 105-110. ISBN 80-7090-756-8.
- TEMKOWITZ, Marián. *Pamätná izba Jonáša Záborského v Župčanoch*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR, 1969, 8 s.
- VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha : Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-7277-312-7.
- ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Rodine v Zábóri*. Košice : Štanglerovo kníhkupectví, Vojtěch Měrka, 1924, 55 s.
- ZUBKO, Peter. *Kňaz nie každodenný. Jonáš Záborský v službe Košickej diecézy*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, 182 s. ISBN 978-80-89489-13-8.

FRANTIŠKÁNSKE NEKROLÓGIUM Z ROKOV 1918 – 1936¹

Júlia KOTRUSOVÁ

Abstract: *Franciscan obituaries from 1918 – 1936.* The Obituary of the Franciscan Order of 1918 – 1936 is a historical source that contains information about the deceased members of the Order active in Slovakia in the mentioned period. The origin of the book and its purpose is not yet clarified, but we assume that it was documentary material, which was intended to serve the internal needs of the Order. The obituary records the names of a total of thirty-eight Franciscans who worked in various parts of Slovakia. In addition to the date and place of death, the record of each deceased includes information about his age and activity in the religious order. Among the Franciscans listed are also prominent intellectuals and prose writers who at some time in their lives were active beyond the borders of Slovakia.

Key words: Monastery. Franciscans. Death book. 20th century. Slovakia.

Historické pramene cirkevnej proveniencie patria nepochybne medzi významné pramene každej spoločnosti, ktorá prijala kresťanstvo. Vznikali predovšetkým pre potreby cirkvi, no ich výpovedná hodnota ďaleko presahuje rámec cirkevného spoločenstva.

Medzi dôležité, no menej frekventované pramene cirkevnej povahy patria nekrológiá. Išlo o súpisy zomrelých členov rádu, kongregácií alebo kapitúl, prípadne ich priaznivcov (zakladateľov, dobrodincov alebo veriacich).² Známe sú aj nekrológiá univerzít a magistrátov. Vedenie nekrológií má stáročnú tradíciu. Boli vyhotovované v podobe kníh, kroník a zaznamenávali chronologický súpis zomrelých podľa dátumu ich úmrtia v priebehu kalendárneho roka (alebo iba podľa letopočtu). V prípade cirkevných nekrológií bola ich primárnym cieľom modlitba za zomrelých vo výročný deň ich smrti. Okrem toho mohli byť využívané na pripomenutie si zomrelej osobnosti, osobitne pri okrúhlym výročí. Záznamy obsahujú meno zomrelého, dátum jeho úmrtia, prípadne stručné informácie o jeho živote. Slúžili mníchom a rehoľníkom na pripomenutie si svojich predchodcov v modlitbe. V niektorých rehoľných komunitách sa dodnes zaužívala prax v rámci každodenných modlitieb čítať pred zhromaždenou komunitou mená zomrelých spolubratov, ktorých úmrtie pripadlo na príslušný deň.³

Rozmer nekrológiá ako historického prameňa je mnohoraký. Okrem toho, že plní základnú informačnú funkciu má aj historický rozmer, pretože sa týka konkrétne-

- 1 Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA 1/0626/21 *Horné Uhorsko, špecifický fenomén stredoeurópskeho vývinu v ranom novoveku.*
- 2 HECKENAST, Gusztáv. *Ismerettár a magyar nép számára.* VII kötet. Pest, 1982, s. 586-587.
- 3 Encyklopedia Katolicka XIII. Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2009, s. 891. ZUBKO, Peter – PETRUŠKA, František. *Necrologium Archidiecesis Cassoviensis (1804 – 2022).* Košice, 2021, s. 13.

ho spoločenstva v určitom období. Identifikuje členov spoločenstva, keďže okrem dátumu úmrtia môže uvádzať aj miesto poslednej pastorácie a pochovania, prípadne dožitý vek. Z kultúrneho hľadiska je nekrológium súčasťou duchovnej kultúry.⁴ V užšom slova zmysle ho môžeme tiež vnímať ako genealogický prameň.

Rád menších bratov sa na území Uhorska etabloval v 13. storočí. V roku 1217 sa rozhodlo o vyslaní misionárov do Uhorska, no misia nebola úspešná. V roku 1228 sa v Uhorsku podarilo usadiť rakúskym misionárom.⁵ Prvý františkánsky kláštor bol na území kráľovstva založený v Ostrihome. Najstaršie františkánske kláštory na území Slovenska boli počas 13. storočia založené v Trnave, Bratislave a Nitre.⁶ Prítomnosť menších bratov v Bratislave možno dokázať najneskôr v roku 1280.⁷

Františkánske nekrológium z rokov 1918 – 1936 je uložené v Literárnom archíve Matice slovenskej vo fonde Rukopisy historických knižníc na Slovensku.⁸ O proveniencii rukopisu hovorí poznámka archivára na štítiku prednej dosky, ktorá naznačuje, že by mohlo ísť o konvent františkánov v Bratislave. Poznámka je opatrená otáznikom. Podobne je nekrológium zaradené aj v archívnej pomôcke – inventári.⁹ Rukopis je napísaný v latinčine a má 11 strán. Je vedený vo forme zošita s pomocnými linijkami a zviazaný v pevnej väzbe. Vnútorňa stavba rukopisu pozostáva z predznačenej tabuľky, ktorá obsahuje nasledovné kolónky (zľava doprava): poradové číslo, časový údaj viažuci sa k úmrtiu (rok, mesiac, deň a miesto smrti), meno zomrelého a miesto pre poznámku (*observatio*). Na štítiku prednej dosky v rámci ceruzkou napísané *Necrologium Provinciae SS. Salvatoris 1918 – 1936*. Na reverze prednej dosky sa nachádza štítok výrobcu zošita, ktorým bol bratislavský podnik HARDTMUTH E. Titulná strana rukopisu obsahuje venovanie *Sit memoria illorum in benedictione et inter Sanctos suos illorum!* V spodnej časti titulnej strany sa nachádza

-
- 4 ZUBKO, Peter – PETRUŠKA, František. *Necrologium Archidiocesis Cassoviensis (1804 – 2022)*. Košice, 2021, s. 11-12.
  - 5 HUDEC, Rudolf. *Františkáni v Bratislave v rokoch 1238 – 1950*. Bratislava : SERAFÍN, 2009, s. 10.
  - 6 BANGHA, Béla. *Katolikus lexikon II*. Budapest, 1931, s. 108-109. Viac k dejinám františkánov: ROBSON, Michael. *The Franciscans in the Middle Ages. Monastic Orders*. Woodbridge : Boydell Press, 2006. 239 s.; BANGHA, Béla. *Katolikus lexikon II*. Budapest, 1931, s. 106-111; *A Ferences Család közöiségei Magyarországon. Szent Ferenc útja I. kötet*. Budapest, 2009, 135 s. ISBN 978-963-06-6244-4; JURČOVIČ, Fidél. *Františkáni na Slovensku*. In *P. Paulín Bajan OFM (1721 – 1792) a slovenská hudba, literatúra, jazyk v 18. storočí*. Zborník referátov z konferencie Skalica, 23. – 25. 6. 1992. Bratislava : SERAFÍN, 1992, s. 23-28; HUDEC, Rudolf. *Františkáni v Bratislave v rokoch 1238 – 1950*. Bratislava : SERAFÍN, 2009. 156 s.; JURECKÝ, Michal. *Františkáni v Žiline*. In *Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo*, č. 3. Bratislava, 2007, s. 21-24; JURČOVIČ, Fidél. *Františkáni na Slovensku : minulosť a prítomnosť do konca 20. storočia*. Bratislava, 2003. 105 s.
  - 7 POMFYOVÁ, Bibiána. *Letnery v stredovekých kostoloch na Slovensku. Príspevok k stavebným dejinám medikantských kláštorov*. In *Archaeologia historica*, roč. 44, 2019, č. 2, s. 3-6.
  - 8 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava.
  - 9 PÁSTOROVÁ, Eva. *Rukopisy historických knižníc na Slovensku II. (Dodatky). Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010.

záznam o začiatku vedenia nekrológia dňa 5. decembra 1918, ku ktorému sa podujal provinciál rehole a zároveň lektor teológie Rudolf Žambery v Hlohovci. V knihe je vložená jedna fotografia, na ktorej je zobrazený gvardián konventu v Hlohovci a v Bratislave, Fulgencius Ballun.

V ďalšej časti príspevku uvádzame informácie o zosnulých v poradí aké je uvedené v prameni. Nekrológium väčšinou zaznamenáva iba stručné informácie o živote jednotlivých františkánov, avšak v prípade niektorých osôb bolo možné poznatky doplniť o ďalšie relevantné zdroje.

1. Kamil Cigánek. Zomrel dňa 24. januára v roku 1919 v Žiline vo veku 31 rokov. Členom rehole bol 16 rokov a ako kňaz pôsobil 9 rokov.¹⁰
2. Sovovič. Zomrel dňa 10. februára v roku 1919 v Nitre vo veku 62 rokov. Ako františkán pôsobil 40 rokov.¹¹
3. Valentín Srunner. Zomrel dňa 19. augusta v roku 1919 vo veku 77 rokov v Kremnici. V kňazskej službe pôsobil 49 rokov.¹²
4. Ábel Egyenesty. Zomrel dňa 3. októbra v roku 1919 v Nitre vo veku 74 rokov, z toho 52 rokov pôsobil ako kňaz.¹³
5. Engelbert Turkovič. V rokoch 1896 – 1897 pôsobil ako učiteľ na kráľovskom katolíckom gymnáziu v Žiline, kde vyučoval v ročníkoch I. – IV. náboženstvo. Ako pomocný učiteľ sa podieľal aj na výučbe matematiky a krásnopisu. Okrem práce učiteľa bol riaditeľom žilinskej väznice. V reholi zastával funkciu v provinčnej rade. Určitý čas bol aj správcom rehoľného domu v Trnave (1903). Zomrel dňa 5. apríla v roku 1920 v Trnave vo veku 86 rokov. Ako rehoľný brat pôsobil 51 rokov. Kňazskú službu vykonával 45 rokov.¹⁴
6. Alfréd Dollenc, OFM. Väčšinu života prežil ako misionár v Svätej zemi. Zomrel dňa 23. januára v roku 1920 v Palestíne vo veku 69 rokov. Počas svojej misijnej práce bol zastrelený fanatickými moslimami.¹⁵
7. Kochus Lukáč. Zomrel dňa 17. marca v roku 1921 v Hlohovci. Dožil sa 69 rokov.¹⁶

10 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.

11 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.

12 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.

13 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.

14 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1; CSÁKA, Károly. *A zsolnay király katolikus gymnasium értesítője az 1896 – 97. tanévről*. Turóc – Szt. – Márton, 1897, s. 9-10; *Religio vallás*, roč. 22, 1903, č. 2; *Magyarország tisztí cím és névtára. XXI évfolyam*. Budapest, 1902, s. 632.

15 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1; *Magyar katolikus lexikon*, heslo Dollenc, dostupné na internete www.lexikon.katolikus.hu.

16 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.

8. Elzeárius Teššek. Bol laikom. V civilnom zamestnaní pracoval ako elektrikár. Zomrel dňa 18. marca v roku 1921 v Trnave vo veku 35 rokov na mŕtvicu. Ako františkán pôsobil 17 rokov.¹⁷
9. Tomáš Ondrus. Bol laikom. Zomrel v zajatí na neznámom mieste a čase.¹⁸
10. Gustáv Dávid. Pôsobil ako administrátor v Opoji, kde aj dňa 6. februára v roku 1923 zomrel.¹⁹
11. Ladislav Újfalusi. Zomrel 10. júla v roku 1923 v Nitre.²⁰
12. Metod Majzon. Pôsobil ako učiteľ náboženstva. Zomrel dňa 15. decembra v roku 1923 v meste Biksárd (dnes Maďarsko) vo veku 68 rokov. Františkánom bol 51 rokov, z toho 45 aj kňazom.²¹
13. Dezider Devhits. Bol vikárom rehole. Zomrel dňa 28. marca v roku 1924 v Kežmarku.²²
14. Florián Tomáš Višváder. Pochádzal zo Záhorskej Vsi (Magyarfalva). Zomrel v Malackách 19. septembra 1924 vo veku 37 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 17 rokov.²³
15. Wolfgang Matej Medlen. Pochádzal z Gbelov (Egbell). Pôsobil ako predstavený kláštora v Beckove a po prvej svetovej vojne ako provinciálny komisár pre slovenské kláštory mariánskej provincie. Bol členom provinciálnej rady. Zomrel v Žiline vo veku 55 rokov dňa 23. novembra 1925, kde je aj pochovaný. Ako rehoľník slúžil Bohu 39 rokov, ako kňaz 32 rokov.²⁴
16. Dionýz Schuler. Zomrel dňa 7. september 1926 v nemeckom Gosheime.²⁵
17. Vilhelm Gallovits. Zomrel v Rožňave vo veku 58 rokov dňa 16. septembra 1927. Ako rehoľník slúžil Bohu 43 rokov, ako kňaz 35 rokov.²⁶
18. Lambert Ján Kovárik. Pochádzal zo Skalice a pôsobil ako duchovný spolupracovník a učiteľ na základnej škole. Zomrel v Trstenej dňa 2. apríla 1928 vo veku

-
- 17 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.
  - 18 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.
  - 19 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 1.
  - 20 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 2.
  - 21 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 2.
  - 22 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 2.
  - 23 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 2.
  - 24 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 2; *Religio vallás*, roč. 22, 1903, č. 2.
  - 25 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 2-3.
  - 26 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 3.

- 59 rokov. Príčinou smrti bolo chronické zlyhávanie srdca (vodnatieľka osrdcovníka). Ako rehoľník slúžil Bohu 42 rokov, ako kňaz 36 rokov.²⁷
19. Efrém Šticay. Pochádzal z Filakova. Bol terciár. Zomrel na následky operácie brucha v Bratislave dňa 23. januára 1929.²⁸
  20. Benedikt Jozef Balint. Pochádzal z Kalocse (Maďarsko). Bol správca fary v Sevljuši (dnes Vynohradiv, Ukrajina). Zomrel v Užhorode dňa 24. júla 1929 vo veku 55 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 40 rokov, ako kňaz 32 rokov. Pochovaný je v Užhorode.²⁹
  21. Mansvet Ignác Prikaský, OFM. Narodil sa dňa 2. februára 1866 v Skalici. Strednú školu navštevoval v rodisku. Do Rehole menších bratov vstúpil dňa 9. augusta 1881. Filozofiu študoval v Nižnej Šebastovej, teológiu v Skalici a v Hlohovci. Za kňaza bol vysvätený dňa 18. septembra 1888. Pôsobil predovšetkým ako misionár a kazateľ, stal sa i predstaveným kláštora v Žiline. V rokoch pred prvou svetovou vojnou pôsobil v Bratislave, najprv ako slovenský kazateľ, neskôr aj ako riaditeľ slovenských terciárov. Zomrel na gangrénu dňa 27. septembra 1929 v Malackách.³⁰
  22. Eugen Ján Bubík. Pochádzal zo Žiliny. Zomrel na tuberkulózu dňa 1. novembra 1929 v Bardejove vo veku 28 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 2 roky. Pochovaný je v Bardejove.³¹
  23. Romulus Balala. Zomrel dňa 9. októbra 1930 v Nitre vo veku 81 rokov. V reholi pôsobil ako laik 33 rokov svojho života.³²
  24. Bonifác Kravec. Bol terciár. Zomrel v Bardejove 16. decembra v roku 1930 po 20-ročnej službe v kláštore. Pochovaný je v Bardejove.³³
  25. Dominik Michal Kešero (Kessereö, Kessero), OFM. Narodil sa dňa 16. júla v roku 1855 v Liptovskej Štiavnici. Otec Michal, matka Žofia, rod. Tholtová. Mal tiež sestru. Do františkánskej rehole vstúpil dňa 3. novembra 1874. Po štúdiu teológie v Hlohovci ho dňa 20. decembra v roku 1878 ešte ako študenta vysvätili za kňaza (rok pred dokončením teológie). Pôsobil vo viacerých konventoch Salvatoriánskej provincie, najdlhšie v Skalici, ktorá bola vtedy strediskom slovenskej národnej kultúry a politiky. Patril medzi významných organizátorov

-
- 27 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 3.
  - 28 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 3.
  - 29 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 3.
  - 30 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 3; GAJDOŠ, Jozef. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland, Ohio, 1979, s. 142-143; FEDOR, Michal. *Bibliografia slovenských kníh 1901-1918*. Martin, 1964, s. 257, č. 1507; PAŠTEA, Július. *Lexikón katolíckych osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1121.
  - 31 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 4.
  - 32 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 4.
  - 33 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 4.

- slovenského meštianstva na Záhori. Staral sa najmä o jeho sociálne, ekonomické a kultúrne povznesenie. V Skalici založil dňa 1. novembra v roku 1897 Katolícky kruh, ktorý sa stal základňou národnobuditeľskej činnosti v meste, namierenej proti silnejúcemu maďarizačnému tlaku. Na Vianoce roku 1899 zahrli v kruhu prvý raz slovenské divadlo. Pod jeho patronátom sa organizovali divadelné predstavenia, koncerty, prednášky, akadémie. Spolky mali výrazné národné zameranie. V ich centre sa udržiavalo národné povedomie, ktorého bol podporovateľom. Tým činom sa zapísal do kultúrnych a národných dejín mesta Skalice, ale aj celého slovenského národa. Ku koncu svojho života bol predstaveným kláštora a správcom farnosti v Nižnej Šebastovej. Zomrel dňa 20. októbra v roku 1931 v Spišskom Podhradí v nemocnici Milosrdných bratov, kam ho chorého previezli z Nižnej Šebastovej.³⁴
26. Henrich Janeček. V reholi pôsobil ako laik 42 rokov. Zomrel vo veku 81 rokov v Trstenej dňa 27. marca 1932.³⁵
  27. Benedikt Šipoš, OFM. Bol lektorom teológie. Zomrel dňa 26. septembra 1932 v nemocnici v Rožňave.³⁶
  28. Kájus Juraj Trúchly. Pochádzal zo Žiliny. Zomrel v Kremnici dňa 25. novembra v roku 1932 vo veku 68 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 47 rokov. Pochovaný je v Kremnici.³⁷
  29. Zefyrín Andrej Lašš. Pochádzal zo Zakopaného. Bol kňazom a zároveň aj učiteľom na základnej škole. Zomrel dňa 28. marca 1933 v Trstenej vo veku 65 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 49 rokov, ako kňaz 41 rokov. Pochovaný je v Trstenej.³⁸
  30. Benignus Michal Stopka. Pochádzal zo Žiliny. Bol zaslúžilým lektorom teológie a v reholi pôsobil aj ako kustód. Zomrel v Nitre dňa 4. mája 1933 vo veku 82 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 65 rokov, ako kňaz 58 rokov. Pochovaný je v Nitre.³⁹
  31. Matej Emil Linčovský. Pochádzal z Nitry. Zomrel 30. januára v roku 1934 v Okoličnom vo veku 83 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 65 rokov, ako kňaz 59 rokov. Pochovaný je v Okoličnom.⁴⁰

-
- 34 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 4; RIZNER, Ľudovít. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. Martin : Matica slovenská, 1931, s. 351; GAJDOŠ, Jozef. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland, Ohio, 1979, s. 95-96; *Biografický lexikón Slovenska IV (CH – KI)*. Martin, 2010, s. 502-503.
  - 35 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 4.
  - 36 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 4.
  - 37 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 4.
  - 38 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 5.
  - 39 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 5.
  - 40 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 5.

32. Michal František Knechta. Pochádzal z poľskej obce Podwilk. Bol gvardián v Malackách. Zomrel dňa 9. apríla 1934 v Malackách vo veku 47 rokov, ako rehoľník slúžil Bohu 27 rokov, ako kňaz 21 rokov. Pochovaný je v Malackách.⁴¹
33. Honorius Jozef Fraštacký, OFM. Narodil sa dňa 8. marca 1872 v Ilave. Za kňaza bol vysvätený dňa 28 júna v roku 1896. Ako kazateľ a spovedník účinkoval vo viacerých kláštoroch, najmä v Skalici, Trnave a Žiline. V roku 1912 bol ako misionár poslaný do USA spolu s P. K. Zakrajčekom. Bol iba prepožičaný na pomoc Komisariátu sv. Kríža. Tu potom účinkoval vo viacerých slovenských osadách, potom odišiel do novootvoreného kláštora v Avalone. Zomrel 16. apríla v roku 1934 vo Valparaise (USA) ako 63-ročný po 38 rokoch kňazstva.⁴²
34. Gregor František Kalina. Pochádzal z Borského Mikuláša. Zomrel dňa 3. júna v roku 1934 v Nitre vo veku 67 rokov. Ako rehoľník slúžil Bohu 50 rokov. Pochovaný je v Nitre.⁴³
35. Mansvét Jozef Olšovský, OFM. Narodil sa 27. marca v roku 1873 v Plaveckom Sv. Petri. Pochádzal z vidieckej mlynárskej rodiny. Po ukončení gymnaziálneho štúdia v Trnave sa hlásil do seminára v Ostrihome. Odtiaľ ho pre panslavizmus prepustili, a tak začal pôsobiť v Malackách ako advokátsky koncipient. Neskôr sa utiahol do františkánskeho kláštora v Malackách, kde dňa 29. augusta 1891 začal jednoročný noviciát a dostal rehoľné meno Mansvét. Teológiu študoval v Bratislave. Po kňazskej vysviacke dňa 28. júna v roku 1896 pôsobil dva roky v Trnave ako slovenský kazateľ a katechéta (1896 – 1898). Keď pápež Lev XIII bulou *Felicitate quadam* zo dňa 4. októbra roku 1897 reformoval františkánsky rád, P. Mansvét bol medzi prvými, ktorí súhlasili s prísnejším rehoľným životom. V rokoch 1898 – 1899 bol v Skalici vikárom kláštora. Odtiaľ sa vrátil do Trnavy ako gvardián. Po dvoch rokoch sa dostal do Malaciek, kde bol opäť gvardiánom do roku 1907. Ešte v roku 1907 prešiel do kláštora v Bratislave, kde pôsobil ako gvardián a tiež magister bohoslovcov a historiografom kláštora. Na teologickom učilišti bol od roku 1908 profesorom morálky. Tu viac učil životným príkladom skromného kňaza, než teoretickými úvahami. Stal sa riaditeľom Tretieho rádu, jedinej slovenskej inštitúcie v Bratislave do vzniku republiky. V roku 1912 bol zvolený za provinciála Mariánskej provincie so sídlom v Bratislave. Po trojročnom funkčnom období bol kustódom teže provincie a opäť gvardiánom bratislavského kláštora. V roku 1918 krátko býval v Malackách, lebo vo februári 1919 bol zvolený za provinciálneho vikára s právomocou provinciála. Po vzniku ČSR sa prejavil ako výborný organizátor. Od roku 1897 boli františkánske kláštory v Uhorsku rozdelené do dvoch provincií. Vyčlenením Slovenska z Uhorska sa narušila františkánska cirkevná organizácia. Františkánske kláštory na Slovensku sa mu podarilo zjednotiť do jednej

41 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 5.

42 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 5; SVĀTOKRÍŽNY, Ján. *Slovenskí misionári vo svete v 20. storočí*. Prešov, 2002, s. 75.

43 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 5.

provincie. Do roku 1924 stál na ich čele ako komisár. Od roku 1924, keď v Ríme dosiahol schválenie slovenskej Salvatoriánskej provincie so sídlom v Bratislave (dekrét generálneho predstaveného v Ríme 31. januára 1924), pôsobil až do smrti ako jej prvý provinciál. Počas 15-ročného pôsobenia na čele provincie zriadil 24 kláštorov. V rámci Bratislavy sa staral o pozdvihnutie cirkevného života v jej okrajových častiach, najmä v Petržalke. Venoval sa aj písaniu náboženskej literatúry. Pre Slovákov napísal a v roku 1911 aj vydal asketicko-liturgickú knihu *Krátky výklad svätej omše*. Náboženské články, pedagogické úvahy a príležitostné príspevky publikoval v rokoch 1922 - 1934 v časopise *Serafínsky svet*. Výrazný bol jeho prínos v učiteľskej oblasti. Zaslúžil sa o rozkvet slovenského rádového školstva. Zreformoval bohoslovecké učilište v Bratislave, kde pôsobil ako profesor morálky, v Malackách založil rehoľné františkánske gymnázium aj internát. Aby gymnázium stálo na zodpovednej úrovni, nadaných členov provincie posielal nielen na domáce, ale i na zahraničné univerzity. V 20. a 30. rokoch patrilo k významným predstaviteľom františkánskeho rádu. Trikrát bol vymenovaný za generálneho vizitátora františkánskych provincií v Čechách, Poľsku a Rumunsku. Staral sa aj o Slovákov vo Francúzsku a v USA. V roku 1926 františkáni založili v USA vlastný slovenský komisariát, ktorý roku 1935 tvorili tri kláštory. Olšovský umrel po krátkej, ale ťažkej chorobe. Jeho pohreb bol manifestáciou celej Bratislavy, čo svedčilo o jeho obľúbenosti. Dňa 2. októbra v roku 1992, pri príležitosti 340. výročia príchodu františkánov do Malaciek, na budove tamojšieho františkánskeho kláštora predstavitelia mesta odhalili pamätnú tabuľu s menami najvýznamnejších františkánov pôsobiacich v tomto kláštore, kde nechýba ani jeho meno.⁴⁴

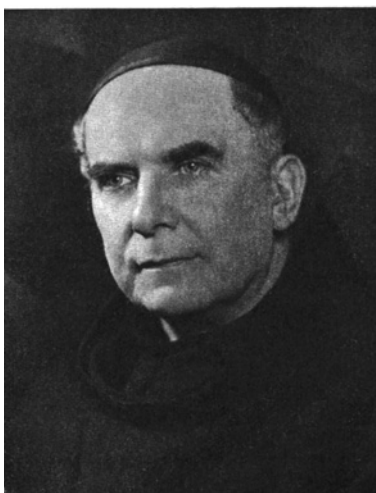
36. Alojz Sameliak. Bol terciár a kuchár. Zomrel uprostred modlitieb svojich spoluobratov v Trstenej vo veku 60 rokov. Pochovaný je v Trstenej.⁴⁵
37. Fulgenc Jozef Ballun, OFM. Narodil sa dňa 12. októbra 1890 v Trstenej na Orave. Vstúpil do rehole a kňazskú vysviacku prijal dňa 8. septembra 1914. Účinkoval v Skalici, Nových Zámkoch a Malackách ako učiteľ náboženstva a kazateľ. Istý čas bol predstaveným kláštora v Bratislave. V roku 1926 bol poslaný na výpomoc do USA, kde pôsobil ako ľudový misionár medzi našimi krajanmi vo viacerých diecézach. P. Fulgenc zomrel dňa 12. februára 1936 v Gary (USA). Ako rehoľník slúžil Bohu 29 rokov, ako kňaz 22 rokov.⁴⁶
38. Ľudovít Ján Potocký. Narodil v Sedliackej Dubovej dňa 23. augusta 1852. Stredné školy navštevoval v Jászberényi a v Jágri. Ako 20-ročný mladík vstúpil do rádu sv. Františka a dňa 24. marca 1872 prijal jeho rúcho. Po noviciáte v Beckove

44 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 5-6; GAJDOŠ, Jozef. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland, Ohio, 1979, s. 127-128; FEDOR, Michal. *Bibliografia slovenských kníh 1901 – 1918*. Martin, 1964, s. 269-270; Slovenský biografický slovník VII. (O – Q) Martin, 2020, s. 50-51.

45 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 6.

46 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 6;

Svätokrížny Jozef: *Slovenskí misionári vo svete v 20. storočí*, s. 246.

Mansvet Jozef Olšovský

Fulgenc Jozef Ballun

a teologických štúdiách v Gyôngyôsi dňa 1. júna 1876 bol vysvätený za kňaza. Pôsobil ako učiteľ v Hlohovci, kde pracoval asi desať rokov. V roku 1888 sa dostal do Trstenej ako gvardián a správca – učiteľ. Tu zotrval až do konca svojho 84-ročného života. Zomrel dňa 23. februára v roku 1936.⁴⁷

Františkánska rehoľa zverejnila nekrológium svojich členov na internetovej stránke venovanej pôsobeniu Rádu menších bratov na Slovensku.⁴⁸ Zoznam mŕtvych členov rehole, ktorý je vedený formou databázy nie je úplný, čo možno dosvedčiť na základe nami skúmaného prameňa. Databáza neobsahuje mená zomrelých z nami skúmaného nekrológia z rokov 1919 – 1924⁴⁹ a naopak obsahuje mnoho záznamov, ktoré sa v ňom nenachádzajú. Najstarší záznam o zomrelom v online nekrológiu pochádza z roku 1679. Najmladším záznamom je údaj o úmrtí z roku 2018. V databáze je možné vyhľadávať podľa mesiaca úmrtia. Databáza je priebežne aktualizovaná.

Františkánske nekrológium z rokov 1918 – 1936 je na prvý pohľad stereotypný zoznam zomrelých členov Rádu menších bratov. Hlbšou analýzou prameňa a kritickým zhodnotením zaznamenaných informácií, dokáže bádateľ skúmať životy jednotlivých členov Rádu menších bratov, ktorí v niektorých prípadoch prostredníctvom osvety významne pozdvihli nielen slovenské regióny, ale ich činnosť mala dosah ďaleko za hranicami krajiny. Bádateľ sa tak môže dostať k cenným poznatkom o živote zaslúžilých misionárov, významných prozaikov a národných buditeľov. Nekrológium je z tohto pohľadu dôležitým dokumentačným prameňom, ktoré môže byť nápomocné v rámci skúmania duchovnej kultúry alebo aj genealogického

47 LA SNK, fond Rukopisy historických knižníc na Slovensku II, RHKS 2650, Františkáni, Bratislava, s. 7; *Serafínsky svet*, roč. 15, 1936, č. 4.

48 Ide o internetový zdroj www.frantiskani.sk.

49 Konkrétne františkánov: Kamil Cigánek, Sovovič, Valentín Srunner, Ábel Egynessy, Engelbert Turkovič, Albert Dollenc, Kochus Lukáč, Elseavius Teššek, Tomáš Ondrus, Gustáv David, Ladislav Újfalusi, Metod Majzon, Dezider Devhits.

výskumu. Môžeme konštatovať, že z uvedených 38 zomrelých františkánov sa veku do 40 rokov dožili štyria. Vo veku 40 – 60 rokov zomreli piati a vo veku 60 – 80 rokov zomreli štrnásť františkáni. Viac ako 80 rokov sa dožili šiesti zo zaznamenaných františkánov. Priemerným vekom ich dožitia je 64,7 roka. Pri deviatich menách nie je uvedený vek, ktorého sa dožili. Prevažná väčšina františkánov zomrela na západnom Slovensku (17). Najčastejším miestom úmrtia v tomto prípade bola Nitra (6).⁵⁰ Na strednom Slovensku zomrelo osem františkánov, z toho najviac v Trstenej (5)⁵¹ a na východnom Slovensku šiesti z nich. Podobne šesť z františkánov zomrelo za hranicami Slovenska. Pri jednom mene je miesto úmrtia neznáme.⁵²

---

50 Sovovič, Ábel Egyenesty, Ladislav Újfalusi, Romulus Balala, Benignus Michal Stopka, Gregor František Kalina.

51 Lambert Ján Kovárik, Henrich Janeček, Zefyrín Andrej Lašš, Alojz Sameliak, Ľudovít Ján Potocký.

52 Tomáš Ondrus.

PREDSTAVUJEME

Vyhliadkové miesto zvané Tomašovský výhľad je najnavštevovanejšou lokalitou v Národnom parku Slovenský raj. Takmer kolmá skalná stena je viac ako 200 metrov dlhá a v jednej časti dosahuje výšku do 32 metrov. Vidieť odtiaľ rozsiahly komplex lesov Slovenského raja. Foto: Jozef Jurčišín

DEJINNÉ PARALELY ČERVENÉHO KLÁŠTORA

Marcela PALUBOVÁ

Abstract: *Historical parallels of the Red Monastery.* The paper presents a brief history of the Carthusian Monastery in Červený Kláštor municipality in the Zamagurie region. It depicts the origin of the Carthusian and Camaldolese orders, which were active in the monastery, focuses on the history, statutes of the order, daily life, the raids of the Hussites and the Brethren and the demise of the monastery. It presents the current state of the national cultural monument and the visions that await the monastery in the near future, thanks to its restoration.

Key words: Red Monastery Museum. Carthusians. Camaldolese. Monastery. Monks. Museums. Norwegian funds

Bývalý kartuziánsky kláštor je národnou kultúrnou pamiatkou v správe Pamiatkového úradu Slovenskej republiky. Stredoveký objekt prezentuje život kartuziánskych a kamaldulských mníchov na tomto území. Jeho atraktívna poloha v srdci Pieninského národného parku z neho robí vyhľadávanú atrakciu najmä počas letných mesiacov. V areáli kláštora sa v súčasnosti nachádza Múzeum Červený Kláštor, Krčma pod lipami, obchod so suvenírmí a kláštorne ubytovanie. Všetky tieto objekty spoločne vytvárajú areál významnej historickej pamiatky, ktorá sa hrdo vypína v bezprostrednej blízkosti poľských hraníc pod štítmí majestátnych Troch korún.

Červený kláštor pod Troma korunami. Foto: Michal Petríľák ml.

Kláštor za čias kartuziánov (1320 – 1567)

Kartuziáni patria medzi najprísnejšie rehole na svete. Rehoľu založil sv. Bruno z Kolína nad Rýnom v roku 1084. So svojimi spoločníkmi hľadal vhodné miesto na pustovnícky život, ktoré by bolo obkolesené horami a lesmi. Po prorockom sne svojho žiaka Huga odišiel do hôr vo francúzskych Alpách, kde spoločne postavili provizórny kláštor. Miesto, nazývané Grande Chartreuse (Veľká Kartúza), dalo názov reholi a dodnes je to materské sídlo kláštora.

Kartuziáni dodržiavajú prísny spôsob života. Zachovávajú mlčanlivosť, žijú v chudobe, odopierajú si svetské pôžitky, postia sa, rozjímajú. Rád nemá apoštolské poslanie. Na Slovensku sa zachovali dva kartuziánske kláštory. Historicky prvým kláštorom bolo dnešné Kláštorisko na skale Rapis Lefugii v Slovenskom raji. Odtiaľ prišli kartuziáni na územie Zamaguria. Výstavbe kláštora predchádzala nešťastná udalosť, ktorá sa tu odohrala.

Po smrti posledného panovníka z rodu Arpádovcov, Ondreja III., nastali v krajine ťažké pomery. O korunu sa uchádzali dvaja panovníci – Karol Róbert z rodu Anjou a Václav z rodu Přemyslovcov. Dva silné šľachtické rody, Berzeviczyovci a Görgeyovci, podporovali rozdielných kandidátov, čo prinášalo do krajiny napätie. Politické spory a majetkové nezhody vyústili až do vzájomného napádania sa. Vážnosť situácie potvrdil okamih, keď Berzeviczyho človek Hynam Lank zabil Fridricha, syna komesa Arnolda z rodiny Görgeyovcov. Berzeviczy bol za tento skutok odsúdený na levočskom súde a bol mu vymeraný prísny trest. Ako skutok pokánia mal Kokoš vykonať kajúcnickú púť do štyroch miest, dať odslúžiť 4 000 zádušných omší, zaplatiť pokutu 200 hrivien a založiť, resp. podporiť šesť kláštorov. Na založenie kláštora bol potrebný veľký priestor, preto Berzeviczy v roku 1319 daroval kartuziánom z Letanoviec svoju obec Lechnica s prilahlým chotárom. V roku 1320 kráľ Karol Róbert potvrdil zakladaciu listinu kláštora a po roku 1330 sa začalo s výstavbou.

Kartuziánske kláštory sa zvyčajne delili na horné a dolné. Dolný kláštor tvorila väčšia budova s jedálňou, kuchyňou, komorou, knižnicou, dielňou, izbami frátrov, hosťovskými izbami, nemocnicou a lekárnou. Horný kláštor tvorili celý pátrov zo záhradkami. Uprostred kláštora stál kostol.¹

Rozsiahle stavebné práce trvali niekoľko desaťročí. Výstavba najvýznamnejšieho objektu v kláštore, kostola sv. Antona pustovníka, začala sa až v roku 1360. Striktné ohraničenie jednotlivých častí objektu a deľba na horný a dolný kláštor mali súvis s prísnou hierarchiou, ktorá v kartuziánskych kláštoroch vládne dodnes.

Kláštor je riadený priorom a pozostáva z pátrov a frátrov. Hierarchicky vyššie postavení mnísi boli pátri. Tí žili vo svojich domčekoch, nazývaných aj cely. Domček sa skladal z troch izieb – pracovne, spálne a skladu. Najväčšou miestnosťou bola pracovňa, ktorá slúžila na prepisovanie, ilumináciu a viazanie kníh. Knihy mali pre kartuziánov veľký význam. Považovali ich za večný pokrm duší a okrem prepisovania radi a často čítali. Spálňa slúžila na odpočinok, modlenie a konzumáciu jedla. Mnísi jedli v zime raz a v lete dvakrát denne. Jedlo bolo striedme a bezmäsité. Pátri jedávali samostatne vo svojich domčekoch, pokrm im rozdával spolubrat a podával im ho cez otvor v stene. Pred domom bola záhradka, v ktorej mních pestoval

1 REPČÁK, J. Červený Kláštor. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 3, 1954, č. 2, s. 66.

Priorský dom so slnečnými hodinami. Foto: Múzeum ČK

zeleninu, strukoviny a byliny. Mnísi sa medzi sebou nenavštevovali, žili osamote a do ich cely mohol z vážnych dôvodov vstúpiť iba prior. Z domčekov vychádzali len na spoločné modlitby a počas nedeľ a sviatkov, keď jedli spoločne s ostatnými. Výnimočné boli pre nich prechádzky mimo areálu kláštora. Väčšinou chodili do neďalekých kúpeľov po liečivú vodu.

Frátri žili v spoločných priestoroch a zabezpečovali hospodársky chod kláštora. Mali presne vymedzený čas na prácu a odpočinok. Žili rovnako ako pátri askéznym spôsobom života v tichu a rozjímaní.

Kartuziánsky habit. Foto: Múzeum ČK

Tradičným odevom kartuziánskych mníchov bol biely habit, ktorý si mnísi šili a opravovali sami. V lete bol tkaný z ľahšej priedušnej látky, v zime bol hrubší a teplejší, väčšinou šitý z ovčej vlny.

Kartuziáni napriek svojej samote pestovali dobré vzťahy s okolitými panno-
vníkmi. Vďaka ich priazni dostával kláštor viacero darov napr. soľ, látku či víno. Udeľované im boli aj rôzne privilégia ako oslobodenie od platenia daní či právomoc rybolovu na Dunajci. Kartuziáni dostávali aj majetky. Vďaka Pavlovi Walldorfovi z Krakova mnísi získali ako dar polovicu zamagurskej dediny Veľká Lesná, v minulosti nazývanej Richwald. Po čase im odkázal vo

svojom testamente aj časť dediny Spišský Hrušov. Walldorfov dedič kartuziánom neskôr odkázal ešte osem a pol roľníckych usadlostí.² Všetky tieto dary mali pomôcť kartuziánom prečkať ťažké hospodárske časy a nestabilné pomery, ktoré zavládli.

Štedrosť panovníkov voči rehoľnému rádu sa nie všetkým páčila. V neďalekých Haligovských skalách sa v tom čase usídlili husiti, neskôr bratrci. Tí kláštor niekoľkokrát vyplienili s úmyslom nájsť poklady, ktoré mnísi skrývali. Nájazdy husitov a bratříkov kláštor veľmi poznačili. Počas ich vpádov bojovníci bezohľadne zničili všetko, čo im stálo v ceste, mníchov mučili, niektorých zabili. Až po ich odchode z neďalekého poľného tábora sa rehoľníkom uľavilo a začali s opravami kláštora.

Ďalším významným medzníkom pre kartuziánsku rehoľu bola bitka pri Moháči v roku 1526. Tá priniesla nepokoje v krajine a veľkú neistotu pre mníchov. Neustále útoky, nerešpektovanie privilégii, ktoré boli kláštoru v minulosti udelené, náboženská neznášanlivosť a strácanie majetkov zapríčinilo, že mnísi začali z kláštora postupne odchádzať na pokojnejšie miesta. V roku 1563 bol kláštor kráľom Ferdinandom na odporúčanie spišského prepošta Gregora Bornemiszu zrušený. Dôvodom bol morálny a duchovný úpadok, svetský život a svojvoľné opúšťanie kláštora. Kráľ Ferdinand skutočnú situáciu nikdy neskúmal, uspokojil sa s tvrdením svojho radcu, ktorý sa primárne snažil udržať finančnú a hospodársku situáciu svojho prepošstva a kapituly pod kontrolou.³ Smrťou posledného priora v roku 1567 kláštor zanikol aj prakticky.

Múr okolo kláštora. Foto: Múzeum ČK

-
- 2 ŠTEVÍK, M. *Rubrum Clastrum*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum. 2007, s. 10.
  - 3 LABANCOVÁ, N. Medzi bratmi : Spor o dedičstvo Červeného kláštora. In *Konštantínove listy*, roč. 9, 2016, č. 2, s. 29.

Po odchode kartuziánov vlastnilo kláštor viacero panovníkov. Posledný z nich, Pavol Rákoczy, sa tu zdržiaval najdlhšie, z toho dôvodu aj najviac podporoval obnovu kláštora. Počas jeho pôsobenia získal kláštor charakter pevnosti a práve gróf Rákoczy dal vybudovať veľký oporný múr okolo celého objektu. Jeho vnučka Alžbeta Rákoczyová v roku 1699 predala kláštor nitrianskemu biskupovi Ladislavovi Maťašovskému, ktorý ho vo svojom záвете odkázal novému rehoľnému rádu – kamaldulom.

Červený Kláštor za čias kamaldulov (1711 – 1782)

Zakladateľom kamaldulov bol sv. Romuald z talianskeho kniežacieho rodu v Ravenne. V mladosti žil bezstarostným svetským životom plným zábavy. Vo svojich 20 rokoch sa stal svedkom majetkového sporu, pri ktorom zabil jeho otec svojho príbuzného. Táto udalosť ním natoľko otriasla, že sa rozhodol odčiniť otcov hriech a vstúpil do benediktínskeho kláštora. Táto rehoľa ho neuspokojovala, preto založil vlastný rehoľný rád. Kláštor bol postavený na vrchu, ktorý bol majetkom grófa Maldula (Campo di Malduli). Od tohto názvu vznikol aj názov rehole – Kamalduli. Kamaldulská rehoľa bola podobná ako kartuziánska. Pátri a frátri žili prísnyim spôsobom života v mlčanlivosti a v celách.

Príchodom kamaldulov boli niektoré časti kláštora opravené, ďalšie dobudované. V roku 1747 vysvätili a nanovo vymaľovali kostol, v roku 1750 k nemu dostavali vežu. Mníšske domčeky prebudovali. Z pôvodných 13 ostalo zachovaných

Kapitulná sieň. Foto: Múzeum ČK

Park so súsoším sv. Trojice. Foto: Múzeum ČK

10. Zmenil sa aj pôdorys domčekov, k trom izbám pribudla štvrtá. V areáli kláštora dostavali nádvorie, ktoré v súčasnosti označujeme ako prvé. Pred kláštorom vysadili lipy a park ozdobili súsoším Svätej Trojice s nápisom 1768.

V hospodárskej oblasti nadviazali na svojich predchodcov. Obnovili sklárne, lekáreň, knižnicu aj nocľaháreň pre okoloidúcich, prevádzkovali mlyn i pivovar. Podarilo sa im tiež vybudovať kanalizáciu.

Hierarchicky sa delili rovnako ako kartuziáni. Pátri mali na starosti modlitby, prepisovanie kníh a prácu v záhradke pred domčekom, brátra zabezpečovali chod kláštora. Na rozdiel od pátrov mali voľnejší režim, avšak rehoľa im rovnako predpisovala askézu, modlitby, pôst, fyzickú prácu, štúdium náboženskej literatúry a navyše pomoc chorým a pobožným.

Významným kamaldulským pátrom bol Romuald Hadbavný, ktorý sa zaslúžil o preklad Biblie do predbernolákovskej slovenčiny. Jeho dielo *Kamaldulská Biblia* je uložené na Arcibiskupskom úrade v Trnave. Spolu s týmto dielom vznikli aj ďalšie dva významné literárne diela kamaldulských mníchov a to latinsko-slovenský slovník *Sylabus dictionarii latinoslavonicus ex tribus dictionariis potissimum collectus* a preklad náboženských spevov francúzskeho benediktína Ludovíta Blossia *Blosiove náboženské spevy*.

V rokoch 1745 – 1772 bolo v kláštore zriadené Professorium – teologické učilište pre mladých kamaldulských mníchov. Po jeho zrušení sa Červený Kláštor stal nemocnicou pre starých a chorých pustovníkov.

V roku 1756 bola otvorená lekáreň. Jej správcom sa stal brátra Cyprián, legendami opradená postava. Za jeho pôsobenia boli lieky z tejto lekárne známe až za hranicami krajiny. Kamaldulský brátra, vlastným menom František Ignác Jäschke, bol pôvodom Poliak. Študoval v Poľsku, Česku a pravdepodobne aj v Taliansku. Počas svojho štúdia získal mimoriadne vedomosti, ktoré neskôr využíval vo svojej práci. Cyprián sa venoval medicíne, florastike, botanike, farmácii, alchýmii, mechanike, fyzike, aviatike a kozmológii. Vedel vyrábať zrkadlá a zostrojil ohňostroj. Z jazykov ovládal slovenčinu, poľštinu, latinčinu a nemčinu. V Červenom Kláštore fungoval najmä ako lekárnik, liečiteľ a chirurg. Počas svojich vychádzok do pieninskej a tatranskej prírody zbieral liečivé byliny, z ktorých následne vyrábal čaje, tinktúry, odvary a masti. S dovoľením priora liečil i Zamagurčanov, ktorí dovtedy v blízkom okolí lekára nemali. Pri určovaní diagnózy vychádzal Cyprián najmä z telesnej teploty človeka a analýzy moču a pulzu. Pôvod choroby hľadal v ochorení pečene, žalúdka, sleziny a pokožky. Ovládal púšťanie žilou, vedel naprávať zlomeniny a pri svojej liečbe využíval aj pijavice. Cyprián sa preslávil najmä zhotovením *Herbára*, ktorý je uložený v Prírodovednom múzeu v Bratislave.

Hoci kláštor prosperoval a vzhľadom na Cypriánove liečiteľské schopnosti mal veľký zmysel i pre obyvateľov Zamaguria, panovník Jozef II. sa rozhodol tento kláštor zrušiť. Syn Márie Terézie rozpustil viacero kláštorov, ktoré podľa jeho mienky neprinášali úžitok štátu. Mnísi museli v roku 1782 kláštor opustiť.

Po ich odchode objekt chátral. V roku 1820 František I. daroval kláštor i s majetkami novozriadenému grécko-katolíckemu biskupstvu v Prešove. V roku 1907 vypukol v kláštore požiar. K oprave sa pristúpilo až po prvej svetovej vojne, vďaka Klubu slovenských turistov a lyžiarov, ktorí tu vytvorili turistickú nocľaháreň. Počas druhej svetovej vojny bol kláštor opäť poškodený. Generálna obnova a rekon-

štrukcia kláštora bola schválená štátnymi orgánmi v roku 1952 a v rokoch 1956 – 1966 prebiehala v areáli rozsiahla rekonštrukcia, ktorá postupne pokračovala až do 80. rokov. Po prvotnej obnove bol objekt využívaný najmä ako škola v prírode pre deti zo západného Slovenska, predovšetkým z Bratislavy.

Kartuziánsky kláštor v súčasnosti

Prvá expozícia bola v múzeu zriadená v roku 1966 Východoslovenským múzeom v Košiciach. V rokoch 2001 – 2007 spravovalo kláštor Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni. V roku 2007 bola zároveň ukončená prvá etapa náročných reštaurátorských prác v kostole. Od roku 2008 spravuje múzeum nezisková organizácia CYPRIAN, ktorá okrem múzea prevádzkuje aj krčmu, obchod so suvenírmi a ubytovanie.

Múzeum Červený Kláštor ponúka návštevníkom ucelený pohľad na historicko-stavebnú časť kláštora, život oboch mníšskych rádov, významné osobnosti reholí, zánik kláštora a okrajovo sa dotýka aj života a kultúry obyvateľov Zamaguria.

Mníšsky domček. Foto: Múzeum ČK

Laboratórium v mníšskom domčeku. Foto: Múzeum ČK

Archeologická expozícia v priorskom domčeku približuje výsledky archeologického výskumu, ktorý tu prebiehal v rokoch 1967 – 1970.

Expozícia v mníšskom domčeku prezentuje život mnícha a jeho prácu. Nachádza sa tu tiež lekárenská výbava z 18. storočia.

Srdce kláštora tvorí kostol, ktorý láka bohatou barokovou výzdobou a pozláteným oltárom, ktorému aktuálnu podobu dali talianski majstri na pozvanie kamaldulských mníchov.

K areálu kláštora neodmysliteľne patrí aj krčma z 18. storočia. Drevený dobový nábytok verne ilustruje pohostinstvo v minulosti. Krčma okrem jednoduchých jedál a nápojov ponúka aj špeciálne varené pivo s prídavkom lesného zamagurského medu, nepasterizované, polotmavé, pomenované podľa mnícha Romualda.

Ruiny mníšskych domčiek obkolesujú v súčasnosti záhradky. V nich sú dodnes

*Kostol sv. Antona pustovníka.
Foto: Múzeum ČK*

*Zber liečivých bylín v záhradke.
Foto: Múzeum ČK*

Krčma pod lipami. Foto: Múzeum ČK

Dvojposteľová izba v Červenom kláštore. Foto: Múzeum ČK

pestované liečivé byliny, ktoré sú ručne zbierané, sušené a spracované v múzeu. Práve tieto liečivé zmesi sú ponúkané návštevníkom v Obchode so suvenírmi, odkiaľ si tak môžu turisti odniesť pravý kláštorný suvenír v podobe liečivého čaju.

V roku 2012 bolo zrekonštruované podkrovie v bývalej hospodárskej časti a vzniklo tak šesť samostatných izieb, ktoré môžu návštevníci využiť ako nocľah počas výletu na Zamagurie.

Bývalý kartuziánsky kláštor ponúka okrem prehliadky areálu aj kultúrne vyžitie. V sezóne nechýbajú vystúpenia sokoliarov, počas letných mesiacov tradične prebieha Kláštorné kultúrne leto, kde si prídu na svoje najmä milovníci divadelných inscenácií, hudobných koncertov i detských predstavení. Stálicou sú aj Kláštorné dni, ktoré prezentujú život a kultúru okolitého obyvateľstva. Veľmi obľúbené sú duchovné aktivity s pátrom Rafaelom, ktorý okrem modlitieb v kostole ponúka aj svoj pohľad na duchovný život a sprevádza návštevníkov pamiatkou.

V roku 2020 bol kláštoru schválený projekt nazvaný Znovuzrozený, ktorý by mal byť ukončený v roku 2023. Projekt je realizovaný Pamiatkovým úradom SR prostredníctvom Grantov EHP a financovaný v sume 1,1 mil. eur. V rámci tohto projektu vznikne v kláštore nová, moderná, digitálna expozícia, ktorá by mala byť atraktívnejšou najmä pre žiakov a študentov. Súčasťou projektu je najmä prinavrátenie štyroch pôvodných funkcií, ktoré kláštor v minulosti mal a to:

Pivovar a fermentáreň medoviny, v ktorej budú môcť návštevníci pozorovať samotný proces výroby piva a medoviny s následnou možnosťou ochutnávky a kúpy. *Cypríanova lekáreň a manufaktúra*, ktorá bude zahŕňať výrobu masť, tinktúr a iných liečivých produktov.

Kláštorná škola, kde sa budú stretávať deti i dospelí v rámci rôznorodých vyučovacích programov.

Digital detox camp alebo *Zaži mníšsky život*, kde si budú môcť hostia oddýchnuť, meditovať, rozjímať a tvoriť bez zbytočných zásahov modernej doby.

Nádvorie Červeného kláštora. Foto: Múzeum ČK

V neposlednom rade poskytne bývalý kláštor priestor pre doškolovalacie aktivity pamiatkarov z celého Slovenska.

Práve kvôli spomínanej rekonštrukcii objektu, jeho obnove a príprave novej expozície je momentálne areál kartuziánskeho kláštora s výnimkou ubytovania uzavretý. Avšak už v máji 2023 sa môžete tešiť na opätovné otvorenie a „znovuzrodenie“ významnej národnej kultúrnej pamiatky.

Všetky potrebné informácie sa dozviete na našej webovej stránke www.muzeumcervenyklastor.sk.

Tešíme sa na stretnutie v letnej sezóne 2023!

Zoznam použitej literatúry:

- JUDÁK, V. Pôsobenie kamaldulov na území Slovenska. In *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 21. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2009, s. 17-28.
- LABANCOVÁ, N. Medzi bratmi : Spor o dedičstvo Červeného kláštora. In *Konštantínove listy*, roč. 9, 2016, č. 2, s. 26-38.
- PALUBOVÁ, Marcela. *Prínos digitalizácie Kamaldulskej Biblie a Cypriánovho herbára na výchovno-ozdelávaciu činnosť Múzea Červený Kláštor* [rigorózna práca]. Paneurópska vysoká škola (Bratislava, Slovensko). Fakulta masmédií. Bratislava : PEVŠ, 2019. 103 s.
- ŠTEVÍK, M. *Rubrum Clastrum*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum, 2007. 39 s. ISBN: 978-80-969234-4-1

PRIPOMÍNAME SI

Archeologické múzeum v prírode Liptovská Mara – Havránok (národná kultúrna pamiatka vyhlásená od roku 1991) vzniklo s cieľom zachrániť to, čo sa podarilo objaviť archeológom počas výstavy rovnomennej vodnej nádrže na Liptove.

Foto: Nadežda Jurčišinová

- ◀ *Zrubový gréckokatolícky kostolík východného obradu z Matysovej z roku 1833, zasvätený sv. Michalovi archanjelovi nachádzajúci sa v múzeu ľudovej architektúry pod hradom – Ebovniansky skanzen. Foto: Stanislav Kurimai*

JONÁŠ ZÁBORSKÝ A VÝCHODNÉ SLOVENKO (Pred 210 rokmi sa narodil Jonáš Záborský)¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Výraznou národnou a literárnou postavou na východe Slovenska v polovici 19. storočia sa stal turčiansky rodák Jonáš Záborský, ktorého život a pôsobenie boli späté s východným Slovenskom, kde strávil takmer štyridsať rokov. Narodil sa pred 210 rokmi 3. februára 1812 v Zábóri pri Turčianskom Sv. Martine. Bol potomkom starého turčianskeho zemianskeho rodu zo Záboria. Vyrastal v nábožensky zmiešanej rodine. Otec, drobný chudobný zeman Jozef Záborský, presadzoval príslušnosť k evanjelickej cirkvi, matka Anna Tomčányiová bola rímskokatolíckeho vierovyznania.

J. Záborský študoval na nižšom gymnáziu v Necpaloch, potom v Gemeri a napokon ako 17-ročný pokračoval vo vzdelávaní sa na evanjelickom lýceu v Kežmarku (1829 – 1832), kde sa vo vyšších triedach hlbšie oboznamoval s teológiou. V školskom roku 1830/1831 pokračoval v štúdiu filozofie, pripravujúc sa na právnické povolanie. Neskôr svoj zámer zmenil a rozhodol sa pre štúdium teológie, keďže v kňazskom povolaní videl najlepšiu možnosť venovať sa literárnej tvorbe a zároveň napomáhať rozvoju slovenského národného života. Po ukončení právnického štúdia v Kežmarku začal od roku 1832 študovať na teologickej akadémii prešovského evanjelického a. v. kolégia. Jeho túžbou bolo študovať na niektorej z nemeckých univerzít. Po dvojročnom štúdiu na prešovskom kolégiu začiatkom júla 1834 vykonal kandidátsku skúšku a usiloval sa získať ako chudobný študent finančné prostriedky na štúdium v zahraničí. S týmto cieľom prijal návrh superintendenta Pavla Jozeffyho na pozíciu kaplána v Pozdišovciach, v Zemplínskej župe. V rokoch 1834 až 1839 tu po prvýkrát zastával miesto evanjelického kaplána. Ešte pred príchodom do obce sa jeho osobnosť niesla v duchu veľkých teologických, filozofických, literárnych a historických ambícií. Prišiel tu dobre odborne pripravený nielen na kaplánske pôsobenie, ale aj na tvorivú literárnu činnosť.

Počas duchovnej činnosti v Pozdišovciach sa naďalej neustále vzdelával a nezanedbával ani rozvoj svojich literárnych schopností. Dobre pripravený na ďalšie štúdium sa napokon rozhodol Pozdišovce opustiť a s finančnou podporou i odporúčaním pozdišovských zemepánov Szirmayovcov nastúpil 6. mája 1839 na univerzitu v Halle. Ako študent si tu počas rokov 1839 a 1840 upevňoval a prehľboval teologické a literárne vedomosti, oboznamoval sa s prácami gréckych klasikov a osvojoval si anglický jazyk. Stretol sa tu aj s Ludovítom Štúrom. Po uplynutí jedného roku na univerzite v Halle sa Záborský vrátil späť do Uhorska a pokračoval v kaplánskej činnosti u Michala Miloslava Hodžu v Liptovskom Sv. Mikuláši. Pôsobil tu len päť mesiacov a opäť sa vrátil na východné Slovensko.

Koncom roka 1840 nastúpil ako evanjelický kňaz do Rankoviec. Tu sa začalo jeho účinkovanie v Abovskej župe, kde pôsobil do roku 1850. Mal tu ťažkú pozíciu, vie-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV č. 19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

dol viacero cirkevných sporov s predstavenými evanjelickej a. v. cirkvi, ale aj veriacimi v obci. Veľkou oporou v ťažkých časoch mu bol rímskokatolícky kňaz Andrej Kálas zo susednej obce Pekľany. Ten ho vo vzájomných diskusiách upozorňoval na biedne postavenie evanjelického duchovenstva a vzbudil v ňom myšlienku ukončiť svoju kňazskú činnosť v tejto cirkvi a konvertovať na katolícku vieru. J. Záborský po dlhom váhaní v snahe zlepšiť svoje životné a národné postavenie prestúpil do rímskokatolíckej cirkvi. K tomuto závažnému kroku prispelo i viacero konfliktov či zápasov s evanjelikmi, ktorí hanili jeho kázne.

Dalšie Záborského kroky v kariére smerovali do košickej katolíckej diecézy, kde ho prijal biskup Anton Očkaj (Oczkay). V seminári počas rímskokatolíckeho štúdia sa chcel pripraviť na povolanie svetského profesora histórie a gréckej filológie, ale nato, ako ho biskup upozornil, by sa musel stať mníchom, čo bolo preňho neprijateľné. Väčšiu pozornosť venoval katolíckej dogmatike, pastorálnej teológii či kanonickému právu. Po štúdiu rímskokatolíckej teológie v košickom seminári bol vysvätený za kňaza, avšak sľúbené profesorské miesto na katolíckej teologickej fakulte nedostal, stal sa iba nemeckým kaplánom v Košiciach (1844 – 1850). V roku 1850 krátko pôsobil ako mimoriadny profesor gréčtiny na Právnickej akadémii v Košiciach.

V košickom prostredí čelil revolučným udalostiam rokov 1848 – 1849 a ich dôsledkom. Po ukončení revolúcie bol v habsburskej monarchii nastolený Bachov absolutizmus (1849 – 1859). Viedenská vláda nahradila župné zriadenie desiatimi dištriktmi, tri z nich boli na území Slovenska – nitriansky, banskobystrický a košický. V Košiciach tým nastolila dištriktuálnu civilnú správu. J. Záborský sa rozhodol 7. septembra 1850 opustiť Košice a začať novú životnú etapu vo Viedni. Z iniciatívy Daniela Licharda a najmä Andreja Radlinského prijal miesto redaktora provládnych *Slovenských novín*. Po nezhodách s cenzúrnym úradom ukončil výpoveďou svoju redaktorskú prácu a začiatkom roka 1853 opustil Viedeň. Vládne miesta si povinnosť voči nemu splnili žiadosťou v liste novému košickému biskupovi Ignácovi Fábrymu, aby mu poskytol miesto podobné tomu spred troch rokov. Biskup mu, napriek sľubovanej podpore a možnosti návratu do košického biskupstva, prideliť miesto v spustnutej a chudobnej župčianskej fare, s veľmi nízkym finančným príjmom, považujúc ho za nespoľahlivého, skôr zločincina než farára, pansláva, neustále mu dával najavo svoju nepriazeň a ešte pred inštalovaním sa musel podrobiť synodálnej skúške.

Na faru v Župčanoch, blízko mesta Prešov, nastúpil J. Záborský 13. marca 1853. Župčianska katolícka farnosť bola prioritne rímskokatolíckou farnosťou, no v obci žili obyvatelia aj s iným vierovyznaním, napríklad evanjelici, gréckokatolíci a židia. Spočiatku tu pôsobil ako kňazský administrátor, od 14. januára 1854 začal košický biskup prezentovať Záborského ako kňaza a kňazské vymenovanie získal v apríli 1854, no kňazský sľub zložil až 15. augusta 1854. V prvých rokoch v Župčanoch sa uzavrel sám do seba, nedokázal sa rýchlo aklimatizovať. Jeho neústupčivosť, vyhranenosť, ba aj tvrdohlavosť a ctižiadosť mu nedovoľovali podriaďiť sa tomuto prostrediu. Dlhý žil v ústraní a nemal ani dobré vzťahy s obyvateľmi – farníkmi, so svetskou aj cirkevnou vrchnosťou a so šarišskou šľachtou.

J. Záborský ako človek, ktorý pôvodne hľadal „tíšinu oltárov“ ako vhodné miesto na literárnu činnosť, našiel len boj všetkých proti všetkým a až do smrti zápasil s obojstrannou nedôverou. Napriek problémom si úlohy farára plnil veľmi dôsledne.

V rámci svojich možností sa zapájal aj do národného života. Spolu s Jánom Kollárom sa usiloval o založenie Matice slovenskej, zúčastnil sa memorandového zhromaždenia v júni 1861 v Turčianskom Sv. Martine, pracoval ako spoluzakladateľ Matice slovenskej (1863) a od roku 1864 bol členom jej šarišského jednatelstva.

Zvýšenú pozornosť venoval intenzívnemu a mnohostrannému štúdiu, písal historické práce a aktivizoval svoju publicistickú činnosť. V mnohých článkoch, poznámkach a glosách si všímal aktuálne problémy života na Slovensku, v Uhorsku a v Európe, niektoré nevtieravo vkladal aj do literárnych prác. V Župčanoch, najmä v rokoch 1858 – 1868, napísal prevažnú časť svojho literárneho diela – básne, prózu, epigramy, satiry, traktáty, divadelné hry i historické práce. Veľká časť jeho tvorby zostala za jeho života len v rukopisoch.

Od roku 1867 trpel Jonáš Záborský astmou, v roku 1875 ochorel na rakovinu žalúdka a o rok na to 23. januára 1876 vo veku 64 rokov zomrel v Župčanoch. Miesto jeho posledného odpočinku sa nachádza pri obecnom kostole, medzi ostatnými duchovnými.

Použitá literatúra:

Jonáš Záborský župčiansky samotár. Život a dielo v dokumentoch. Ed. Viliam JARIABEK. Martin : Osveta, 1981. 228 s.

Jonáš Záborský a východné Slovensko. 1812 – 1876. (Odporúčaná bibliografia). Košice : Krajská knižnica, 1972. 20 s.

LAZAR, Ervín. *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. 353 s.

MARSINA, Richard. Jonáš Záborský – historik a spisovateľ.

Dostupné na: <https://matica.sk/jonas-zaborsky-historik-a-spisovatel>

SEDLÁK, Imrich. *V čierťažiach búrok.* Martin : Matica slovenská, 2001, s. 229-237.

Slovenský biografický slovník. VI. zväzok. Eds. MAŤOVČÍK, Augustín a kol. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 384-386. Heslo Jonáš Záborský.

ZÁBORSKÝ, Jonáš. Vlastný životopis. In *Jonáš Záborský. Dielo II.* Ed. Oskár ČEPAN. Bratislava : Tatran, 1989, s. 359-403.

PRED 150 ROKMI SA ISTVÁN BITTÓ STAL PREDSEDOM UHORSKEJ VLÁDY

Patrik DERFIŇÁK

Druhá polovica 19. storočia priniesla v Uhorsku nové možnosti uplatnenia pre množstvo talentovaných politikov, ktorí zásadným spôsobom prispeli k premene krajiny. Jedným z tých dnes už možno menej známych, no vtedy úspešne pôsobiacich v najvyšších funkciách bol István Bittó.

Narodil sa pred 200 rokmi, 3. mája 1822, ako potomok zámožnej zemianskej rodiny v Blatnej na Ostrove. Táto obec, nachádzajúca sa na území niekdajšej Bratislavskej stolice patrila Bittóovcom od stredoveku. O solídnom postavení rodiny svedčí okrem iného skutočnosť, že jeho otec Benjamín Bittó zastával úrad podžupana Bratislavskej župy. Napriek pracovným povinnostiam venoval veľa pozornosti výchove a vzdelávaniu svojho syna. Ten mu to v dostatočnej miere oplácal. Bol výborným žiakom. Keď po skončení štúdia práva nastúpil na svoje prvé úradnícke miesto v správe Mošonskej župy, získal si vďaka svojej pracovitosti a ochote pomáhať značnú obľubu medzi kolegami i verejnosťou. Zdalo sa, že ho čaká sľubná kariéra. O to viac, že v roku 1848 ho zvolili za poslanca uhorského snemu. Vzápätí sa však ako mnoho iných mladých uhorských vlastencov aktívne zapojil do revolučných udalostí rokov 1848/1849. Verejne vystúpil napríklad v Debrecíne či Szegede. Po porážke pri Világoši sa musel v obave pred prísny trestom nejaký čas ukrývať. Až v roku 1851 bolo vyhovené žiadostiam, ktoré on, jeho rodina a priatelia adresovali vládnucim kruhom. Vďaka tomu sa mohol vrátiť domov. Nesmel sa však verejne angažovať a pred nepriazňou okolia radšej odišiel na rodový majetok do Šomodskej stolice, kde žil v ústraní a venoval sa hospodáreniu na statku.

Postupne sa však situácia v krajine menila. Od konca 50. a začiatkom 60. rokov sa už reálne otvárali možnosti návratu niekdajších revolucionárov do spoločenského i politického života. Aj István Bittó sa pokúsil o návrat do politiky. Bol úspešný. V roku 1861 a následne aj v roku 1865 bol zvolený za poslanca uhorského snemu, keď kandidoval za mesto Szigetvár (dnes Maďarsko). Avšak v roku 1869 už ako tamjší kandidát vo voľbách neuspel. Preto mu vedenie Deákovej strany pomohlo s hľadaním nového obvodu. Ešte v tom istom roku tak znovu, tentokrát už úspešne kandidoval v Abrudbányi (dnes Rumunsko).

István Bittó nepatril k najlepším rečníkom. Tento pre politika značný nedostatok úspešne vyvažoval znalosťami a veľkou pracovitosťou. Vďaka tomu získal rešpekt i mnohých spojencov v politickom pôsobení, ale čo bolo najdôležitejšie aj dôveru F. Deáka. To, spolu so skúsenosťami, ktoré získal pri pôsobení v parlamente, kde sa okrem iného stal i jeho podpredsedom, viedlo k tomu, že bol poverený aj ďalšími funkciami. V rokoch 1871 – 1872 ho vymenovali za ministra spravodlivosti vo vláдах G. Andrásyho a M. Lónyayho. Bolo to práve v období, keď prebiehala rozsiahla reforma právneho systému. Do praxe sa zavádzal nový právny poriadok a nových sudcov mal menovať panovník. Napriek tomu, že voči jeho práci neboli väčšie námietky, ako skúsený politik predpokladajúci nevyhnutný pád vlády, podal ešte predtým demisiu. Tento krok mu umožnil po návrate do parlamentu získať miesto jeho predsedu, ktoré zastával v rokoch 1872 – 1874.

Pre Uhorsko to nebolo jednoduché obdobie. Začiatkom 70. rokov 19. storočia v krajine dlhší čas vyčíňala cholera, ktorá si vyžiadala viac ako 200 000 mŕtvych. Navyše v roku 1873 došlo k finančnému krachu na viedenskej i budapešťianskej burze, pričom sa kríza rýchlo rozšírila aj do ďalších krajín. Hospodárstvo zaznamenalo hlboký prepad, mnohé finančné ústavy i priemyselné podniky skrachovali. Negatívne následky krízy z roku 1873 sa ale prejavovali aj v nasledujúcich rokoch. V tejto situácii bol István Bittó 24. marca 1874 poverený zostavením a vedením novej vlády. Rovnako komplikovaná situácia ako v krajine bola aj na politickej scéne. Vládnuca Deákova strana strácala popularitu a postupne sa rozpadala na množstvo frakcií. Samotný István Bittó patril k tzv. Deákovmu krúžku (napríklad spolu s A. Trefortom), no vládu mal zostaviť v čase, keď mu i v rámci vlastnej strany vyrástla silná opozícia. Okrem frakcií konzervatívcov (A. Apponyi) či liberálov (B. Horváth, I. Hodossy), to boli najmä členovia zoskupení okolo M. Lónyayho. V takejto situácii sa teda prvoradou úlohou Istvána Bittóa stalo spájanie členov vlastnej strany. Súčasne, aby si zabezpečil pre vládu dostatočnú väčšinu v parlamente, usiloval sa o získanie podpory predstaviteľov umiernennej ľavice vedenej K. Tiszom. S ich podporou by bolo možné pokúsiť sa aj o vybudovanie stabilnejšej a dôveryhodnejšej vlády. To po problémoch a korupčných škandáloch spojených s predošlými uhorskými vládami bolo mimoriadne dôležité.

Zápasy vo vnútri vlastnej strany a politické rokovania s partnermi zostávali pre väčšinu verejnosti i politikov utajené. Nástup novej vlády vedenej Istvánom Bittó však i napriek tomu u verejnosti, ktorá dúfala v rýchle riešenie existujúcich problémov, vyvolal značnú pozornosť. Nádej vzbudzovala predovšetkým skutočnosť, že nový ministerský predseda dokázal na ministerské miesta získať schopných a rešpektovaných ľudí. Najmä nástup K. Ghyczyho za ministra financií a G. Bartala za ministra poľnohospodárstva, priemyslu a obchodu považovali doboví komentátori za „nečakaný, ale šťastný a úspešný nástup. Ak Bittóva ruka bude vo všetkom tak šťastná ako v tomto, vtedy sa jeho vláda ako ministerského predsedu v dobrej hodine zrodila“¹

Opatrný optimizmus, ktorí naznačili komentáre pri nástupe vlády Istvána Bittóa sa však rýchlo vytratil. Uskutočnili sa síce viaceré potrebné opatrenia, napríklad na stabilizáciu finančných pomerov v krajine, no bez dostatočnej podpory vo vlastnej strane nezostalo dosť času ani možností na prijatie ďalších zásadných zmien. Najvýraznejším výsledkom tak zostala zmena volebného práva. Kým na vidieku k zásadnejšej zmene nedošlo a voliť mohli všetci, ktorí vlastnili aspoň štvrtinovú usadlosť, v mestách sa situácia zmenila. Tu mohli voliť iba muži, ktorí zaplatili dane vo výške najmenej 5 – 15 zlatých. Voliť ale po novom mohli aj tí, ktorí mali vysokoškolský alebo univerzitný diplom. Prijatie nového volebného zákona výrazne znížilo počet voličov, čím došlo k oslabeniu najmä ľavicových strán. Preto aj jednanie s umiernenou ľavicou združenou okolo K. Tiszu viedli stále jasnejšie k fúzii oboch strán. Tú podporovala skutočnosť, že programovo si boli veľmi blízke. Navyše veľká časť členov Deákovej strany videla v K. Tiszovi silného politika, osobnosť akú uhorská politická scéna nutne potrebovala. Za týchto okolností István Bittó nemal inú mož-

1 Az új miniszterek. In *Vasárnapi Ujság*, roč. 21, 1874, č. 13, s. 194.

nosť, ako „úspešne“ ukončiť rokovania o fúzii politických strán a následne odstúpiť z funkcie premiéra. Oboje realizoval začiatkom marca 1875.

Najzásadnejšie zmeny musel urobiť István Bittó sám. Musel odísť z prestížneho úradu, ktorý vzápätí zaujal K. Tisza. Vzápätí po demisii sa prihlásil, ako to vlastne vyplývalo z výsledkov prebiehajúcej fúzie oboch politických subjektov, k Tiszovej liberálnej strane. To mu však na jednej strane prinieslo nie celkom presné označenie „prvého a súčasne posledného uhorského ministerského predsedu, ktorý sa otvorene prihlásil k opozícii“.² Na druhej strane mu tento krok nepriniesol nič konkrétne. Dokonca ani poslanecký mandát, ktorý sa pokúsil získať. Prešiel preto k skutočnej opozícii. Keď sa mu opäť podarilo získať poslanecký mandát, v parlamente ako poslanec zasadal až do roku 1884 už medzi členmi združenými okolo P. Sennyeyho a A. Apponyiho. Výraznejšie sa už ale nepresadil a postupne sa stiahol do úzadia. Vystúpil z neho až v závere života, keď ho v roku 1899 vymenovali za člena hornej komory uhorského snemu. Ako nositeľ veľkého kríža Leopoldovho rádu a skutočný vnútorný tajný radca sa tak opäť, aspoň formálne, vrátil do politického života. No už len na krátko, keďže 7. marca 1903 v Budapešti zomrel.

Použitá literatúra:

KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska (1000 - 1918)*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. ISBN 978-80-555-0921-1.

Országgyűlési almanach 1901 – 1906. Szerkeszti Sturm Albert. Budapest : Budapesti Tudósító kiadása, 1901.

Politické strany na Slovensku 1860 – 1989. Zostavil Ľubomír Lipták. Bratislava : Archa, 1992. ISBN 80-7115-029-0.

---

2 *Országgyűlési almanach 1901-1906*. Szerkeszti Sturm Albert. Budapest : Budapesti Tudósító kiadása, 1901. s. 146.

PRED 150 ROKMI SA NARODIL ORGANIZÁTOR SLOVENSKEHO ZDRAVOTNÍCTVA – MUDR. IVAN HÁLEK (1872 – 1945)¹

Peter KOVAL

Český lékař, spisovatel, pedagog, politik bol synom českého spisovateľa Vítězslava Háalka. Detstvo strávil ako polosirota so svojou matkou v obci Krchleby pri Nymburku. Po presťahovaní sa do svojho rodiska Prahy tam absolvoval základnú školu i gymnaziálne štúdiá. Od roku 1890 študoval na českej Lekárskej fakulte Karlovej univerzity, kde sa stretol a zblížil s členmi študentského spolku Detvan – Dušanom Makovickým, Albertom Škarvanom či Vavrom Šrobárom. Ešte počas štúdií často navštevoval prednášky T. G. Masaryka na filozofickej fakulte, s ktorým počas základnej vojenskej služby nadviazal bližší vzťah a odborným lekárskeým posudkom aktívne sa v známej Hilsnerovej afére postavil práve na jeho stranu. Lekársku fakultu ukončil promóciami v roku 1896.

Hálekovo osobný priateľ a kolega MUDr. Dušan Makovický ho presvedčil, aby svoju prax naplno rozbehol v jednom z najchudobnejších krajov Slovenska. V roku 1901 preto odišiel ako praktický lekár na Kysuce do Čadce. Okrem lekárskej praxe vykonával rôznu formu osvety, s ktorou mu pomáhala aj manželka Louisa. Skúsenosti z neľahkých časov (hlad, bieda, zlé hygienické pomery) spísal do knihy *Zápisky lekára*, ale aj do ďalších dokumentárnych štúdií o sociálnych, kultúrnych a zdravotných pomeroch na Slovensku.

V roku 1905 prijal ponuku od MUDr. Makovického prevziať jeho prax v Žiline, kde pôsobil ako primár detského oddelenia Žilinskej štátnej nemocnice, ktoré sám založil. MUDr. Hálek bol medzi miestnymi obyvateľmi veľmi obľúbený a nadviazal blízke kontakty s miestnymi slovenskými národovcami.

Počas prvej svetovej vojny pôsobil vo funkcii vojenského lekára postupne v Tešíne v Poľsku, v Hraniciach na Morave, v Žiline a nakoniec na fronte v Bosne. Po skončení bojov prišiel opäť do svojho pôsobiska na Kysuce a do Žiliny, kde pokračoval v lekárskej praxi. Angažoval sa aj politicky, bol aktívny pri budovaní Československej republiky (ČSR). V rokoch 1919 – 1921 vykonával funkciu vládneho referenta Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a v rokoch 1920 – 1923 bol poslancom Národného zhromaždenia za Agrárnu stranu.

V roku 1919 stál pri zrode organizácie Československého Červeného kríža a vykonával funkciu jeho predsedu na Slovensku. Zaslúžil sa o vznik detskej nemocnice v Bytčici, kde pôsobil vo funkcii primára až do roku 1939. Ako zamestnanec českej národnosti však po rozpade Československa a vzniku samostatného slovenského štátu bol prepustený zo štátnych služieb. Musel opustiť Slovensko, odišiel do Prahy, kde žil v ústraní a živil sa ako prekladateľ. Zdravotné dôvody mu znemožnili byť aktívnym v protinacistickom odboji. Konca 2. svetovej vojny a oslobodenia Česko-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionálna a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

slovenska sa nedočkal, zomrel krátko po americkom bombardovaní Prahy vo februári 1945.

MUDr. Ivan Hálek, lekár – ľudomil, strávil na Slovensku takmer 40 najplodnejších rokov svojho života. Viedol boj proti alkoholizmu, vysokej dojčenskej úmrtnosti i tuberkulóze. Veľkú pozornosť venoval zdravotnej osvete. Organizoval slovenské zdravotníctvo v prvých mesiacoch existencie novej ČSR. Profesionálna činnosť MUDr. Háľka bola jedným z dôkazov príkladnej pomoci českej inteligencie práve v tomto hektickom období. Ako výraz zásluh na úseku ochrany zdravia, zdravotnej výchovy a na celkovom rozvoji regiónu Kysúc bola nemocnica v Čadci pomenovaná jeho menom a Spolok lekárov Kysúc organizoval Háľkove lekárske dni, kde boli udeľované i pamätné plakety s menom MUDr. Ivana Háľka.

Použitá literatúra:

FALISOVÁ, Anna. *Lekári na Slovensku do roku 2000*. Bratislava : VEDA, 2010. 485 s.

ROVENSKÝ, Jozef a kol. *Českí lekáři na Slovensku II*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2013, 132 s.

<http://www.krajskakniznicazilina.sk › halek2005>

<https://www.spisovatele.cz/ivan-halek>

PRED 110 ROKMI SA SKONČILA TALIANSKO-TURECKÁ VOJNA

Patrik DERFIŇÁK

Začiatok 20. storočia priniesol nielen prudký rozvoj vedy, techniky a umenia, ale tiež celý rad sporov a vojnových konfliktov, ktoré nakoniec vyústili až do rozpútania prvej svetovej vojny. Jedným z menej známych európskych ozbrojených stretov rozpútaných v tomto období, bola taliansko-turecká vojna. Jej príčiny, priebeh a výsledok názorne ukázali, aké formy a dôsledky môže mať snaha hospodársky a vojensky silnejších krajín riešiť svoje vnútorné problémy na úkor slabších susedov. Talianske kráľovstvo, vystupujúce v tomto prípade ako agresor, vzniklo pod vládou Savojskej dynastie relatívne neskoro, až v roku 1861. Skutočnosť, že týmto spôsobom došlo k spojeniu hospodársky i spoločensky heterogénnych častí, neustále obmedzovala možnosti tejto pomerne veľkej európskej krajiny. Napriek značným ambíciám však najmä svojou nízkou hospodárskou výkonnosťou nedokázala udržať krok s poprednými mocnosťami. To následne viedlo k stagnácii, zadlžovaniu štátu, vysokej nezamestnanosti a v konečnom dôsledku značnému vysťahovalectvu.

Problémy, ktoré krajina mala sa panovník a vláda rozhodli riešiť územnou expanziou. Ako najľahšie dosiahnuteľné sa v tom čase zdali územia patriace Osmanskej ríši. Tá prechádzala dlhodobou a hlbokou krízou a nezdala sa byť Taliansku vojensky rovnocenným protivníkom. Tento zámer podporovali aj ďalšie skutočnosti. Už v závere 19. a na začiatku 20. storočia sa v Taliansku stále intenzívnejšie objavovali požiadavky na kolonizáciu územia severnej Afriky, najmä priestoru dnešnej Líbye. Tá v tom čase predstavovala územie iba pomerne voľne spojené s Osmanskou ríšou. Svoje požiadavky na túto oblasť predniesli talianski diplomati už počas rokovaní na Berlínskom kongrese (1878), pričom sa im podarilo získať formálny súhlas európskych mocností. Územia získané na severe Afriky sa mali stať novým domovom najmä pre chudobné roľnícke obyvateľstvo z južných častí Talianska. To sa v tom čase, predovšetkým kvôli nedostatku pôdy a pracovných príležitostí, húfne sťahovalo najmä na americký kontinent.

Napriek tomu, že európske mocnosti formálne nevystúpili voči talianskym nárokom na prienik do severnej Afriky, k realizácii tohto plánu a obsadeniu územia viedla pomerne dlhá a zložitá cesta. Riešenie tzv. tripoliskej otázky si vyžadovalo značné vojenské i materiálne zdroje. Tie však talianska vláda nemala k dispozícii. Dôvodov, prečo napriek tomu vojna vypukla, bolo niekoľko. Spomedzi tých najdôležitejších možno spomenúť predovšetkým zhoršujúcu sa vnútropolitickú situáciu v samotnom Taliansku. Tú sa, spolu s klesajúcou podporou vlastnej vlády, rozhodol premiér G. Giolitti vyriešiť zvýšením aktivity v zahraničnopolitickej oblasti. Výrazne mu v tomto smere mala pomôcť práve rýchla a úspešná vojna, znamenajúca zisk nových území. Príkladom takéhoto postupu bolo Francúzsko, ktoré postupne rozširovalo svoje severoafrické dŕžavy. Krátko pred vypuknutím taliansko-tureckého konfliktu získalo územie dnešného Tuniska. Ďalším dôvodom prečo sa talianska vláda odhodlala k útoku bola zásadná zmena tureckej politiky po nástupe tzv. mladoturkov v roku 1908. Ich snahou bolo reformovať a modernizovať jednotlivé

inštitúcie Osmanskej ríše. V rámci toho sa usilovali podporiť domácich výrobcov, no súčasne tiež obmedziť aktivity zahraničných podnikateľov a obchodníkov. Tieto opatrenia poškodili aj väčší počet talianskych podnikov, čo bolo vítanou zámenkou na vojenský zásah.

Situácia sa v roku 1911 zdala veľmi vhodná na realizáciu rozsiahlych plánov. Osmanská vláda musela riešiť nepokoje v Albánsku, búrili sa Arméni a súčasne vypukli aj dve povstania na juhovýchode ríše. Vojakov potrebných na elimináciu týchto problémov stiahli z pokojnejších oblastí, okrem iného aj z Tripolisu a Dery. Do polovice leta roku 1911 tak v tripoliskej provincii a sandžaku Benghází zostalo iba 3 400 vojakov, chrániacich posledné severoafrické územia, ktoré patrili Osmanskej ríši. Aj keď signálov, že sa pripravuje útok na tieto oblasti bolo dosť, osmanská vláda nemala dostatok síl, aby zvýšila ochranu svojich hraníc. Túto skutočnosť talianske velenie vyhodnotilo ako vhodný moment pre začatie útoku. Dňa 27. septembra 1911 zaslala talianska vláda do Istanbulu sťažnosť na zlé zaobchádzanie so svojimi obchodníkmi. K nej pripojila aj neprijateľné ultimátum. Odmietnutie požiadaviek Talianska poskytlo potrebnú formálnu zámenku na vyhlásenie vojny.

Z geografickej polohy oboch krajín vyplýva, že spočiatku sa vzájomné boje odohrávali na mori. Prvý stret medzi talianskou a osmanskou flotilou sa uskutočnil 29. a 30. septembra 1911 v prístave Preveza na albánskom pobreží, pričom priniesol jednoznačné víťazstvo útočníkom. Už nasledujúca bitka pri Tobruku však ukázala, že napriek technickej prevahe ani talianske námorné jednotky nepatria k tým najkvalitnejším. Plánovaný hlavný úder však malo predstavovať vylodenie 40 000 príslušníkov okupačnej armády pri Tripolise. Málopočetné a nedostatočne vyzbrojené turecké jednotky nemohli presile účinne odolávať. Preto zbrane, ktoré mali k dispozícii, rozdali miestnym berberským kmeňom. Tie následne proti „neveriacim“ rozpútali pomerne účinnú partizánsku vojnu. Talianska vláda v snahe dosiahnuť rýchly úspech zvýšila stav okupačnej armády až na 100 000 mužov a v novembri 1911 vydala oficiálny dekrét o anexii líbyjského územia. V skutočnosti však i napriek značnej početnej a technickej prevahe, keď boli v bojoch využívané lietadlá či vzducholode, dostala pod kontrolu iba väčšie mestá a úzky pás pobrežia. Pri snahe potlačiť odpor miestneho obyvateľstva sa pristúpilo k tvrdým opatreniam. Ich výsledok ale nenaplnil očakávania, keď sa dokonca sformovalo líbyjské hnutie odporu.

Značný medzinárodný ohlas a kritiku Talianska vyvolali udalosti v Tripolise. Keď koncom októbra zabili počas bojov v jeho uliciach viac ako 500 talianskych vojakov, vláda zaviedla rozsiahle represálie. V rámci nich dochádzalo k systematickému zabíjaniu miestnych civilných obyvateľov. I keď bola snaha celú záležitosť udržať v tajnosti, nepodarilo sa to a udalosti vyvolali u verejnosti v Európe veľmi negatívny ohlas. Počet obetí neustále rástol, náklady na okupačnú armádu prudko stúpali, pričom ukončenie vojny sa zdalo byť v nedohľadne. Talianske velenie, ktorému dochádzali čas a zdroje, sa preto rozhodlo urýchliť koniec vojny. Jeho vojnové lode zaútočili v apríli 1912 na dardanelské pevnosti, s cieľom získať kontrolu nad dôležitými úžinami spájajúcimi Stredozemné a Čierne more, a takto prinútiť vládu v Istanbuli ku kapitulácii. Tento ich útok však neuspel, keď delostrelectvo umiestnené na strategicky výhodných vyvýšeninách spôsobilo útočiacim jednotkám značné straty. Akcia navyše vyvolala znepokojivú reakciu veľmocí, predovšetkým Ruska, keďže turecké loďstvo uzavrelo dopravu cez obe úžiny.

O konečnom výsledku taliansko-tureckej vojny sa nakoniec rozhodlo na Balkáne. Srbsko, Bulharsko, Grécko a Čierna Hora sa spojili proti Osmanskej ríši, ktorej celkovú vojenskú slabosť a nepripravenosť ukázala aj vojna s Talianskom. V tzv. prvej balkánskej vojne, ktorá sa začala v septembri 1912, sa osmanská vláda dostala do mimoriadne zložitej situácie. Porážky, ktoré utrpeli jej armády od početnejších útočníkov, ju donútili riešiť najmä obranu zostávajúcich území na Balkáne i samotného Istanbulu. Konflikt s Talianskom bolo potrebné rýchlo ukončiť. Obe znepriatelené strany mali záujem rokovať, Taliansko si však bolo vedomé svojho výhodnejšieho postavenia. Tomu zodpovedali i podmienky mierovej zmluvy, ktorú uzavreli 18. októbra 1912. Osmanská ríša sa musela vzdať nielen svojich posledných severoafrických území, ale aj viacerých ostrovov, spomedzi ktorých mal dôležité postavenie najmä Rodos. Aspoň čiastočnú náhradu za zmluvou odstúpené územia malo predstavovať zachovanie náboženskej slobody ich obyvateľov a vrátenie časti zabratých Dodekanských ostrovov. K tomu poslednému bodu sa však už talianska vláda nedostala. Všetky tieto oblasti zostali pod správou Talianska až do roku 1943.

Napriek zisku nových, pomerne rozsiahlych oblastí v severnej Afrike, nepodarilo sa reálne rozvinúť ich ekonomický potenciál. Talianske úrady veľmi tvrdo vystupovali proti miestnemu moslimskému obyvateľstvu, ktoré pred hladom a chorobami hľadalo únik vo vysťahovalectve. Noví talianski osadníci, ktorí do Tripolitánie prišli, nedokázali tieto straty v krátkom čase nahradiť. Počas druhej svetovej vojny navyše museli krajinu opustiť. A tak kým v roku 1911, tesne pred vypuknutím vojny mala súčasná Líbya približne 1,5 milióna obyvateľov, v dôsledku vojen, vysťahovalectva a chudoby sa k rovnakému počtu obyvateľov dopracovala až po získaní nezávislosti v roku 1951.

Výsledkom taliansko-tureckého vojnového konfliktu nebolo iba viac ako 30 000 mŕtvych a zničenie rozsiahlych území v oblasti dnešnej Líbye. Stal sa tiež, demonštrujúc vnútorné problémy Osmanskej ríše a jej vojenskú zaostalosť, úvodom k podstatne rozsiahlejším politickým i vojenským konfliktom, ktoré nakoniec vyústili až do vypuknutia prvej svetovej vojny.

Použitá literatúra:

- ÁGOSTON, Gábor – MASTERS, Bruce. *Encyklopedia of the Ottoman Empire*. New York : Fact On File Inc., 2008. 690 s. ISBN 13:978-0-8160-6259-1.
- GOMBAR, Eduard. *Dějiny Líbye*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2015. 250 s. ISBN 978-80-7422-363-1.
- PALMER, Alan. *Úpadek a pád Osmanské říše*. Praha : PANEVROPA, 1996. 351 s. ISBN 80-85846-05-5.

MUDR. BOHUSLAV ALBERT (1890 – 1952) – ZAKLADATEĽ A REFORMÁTOR ČESKOSLOVENSKÝCH NEMOCNÍC¹

Peter KOVAL

Veľké množstvo zdravotníckych zariadení na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi sa v čase vzniku Československa nachádzalo v kritickom stave. Nemocnice boli kapacitne malé, nestačili zabezpečovať základnú zdravotnú starostlivosť pre svoju oblasť – región, boli slabo materiálno-technicky vybavené a rovnako zápasili s nedostatkom odborného personálu. Novozriadené ministerstvo zdravotníctva a telesnej výchovy si bolo vedomé potreby vylepšiť zdravotnú starostlivosť skvalitnením zdravotníckych zariadení. V spolupráci s ďalšími administratívno-správnymi orgánmi sa preto snažilo vyberať a dosadzovať do príslušných regiónov skúsených a spoľahlivých ľudí – organizátorov, ktorí boli zárukou skvalitnenia a zmodernizovania fungovania nemocníc. Jedným z nich bol aj MUDr. Bohuslav Albert.

Narodil sa v českom mestečku Kostelec nad Orlicí v lekárskej rodine. Jeho otec František bol praktickým lekárom. Strýko MUDr. Eduard Albert viedol vo Viedni chirurgickú kliniku a bol osobným lekárom Františka Jozefa I. Už ako začínajúci medik Albert pochopil dôležitosť kvalitnej organizácie zdravotníckej práce pre lepšiu efektivitu, keď ako asistent prof. MUDr. Rudolfa Jedličku spoločne so svojimi spolužiakmi pôsobil na fronte balkánskych vojen. Názor o kvalitnej organizácii si potom utvrdil počas prvej svetovej vojny, keď sa stretával s byrokratickým chaosom rakúskych vojenských úradníkov. Bol poslaný na východný front, kde pôsobil len krátko a v roku 1917 bol pre chorobu presunutý do zázemia. V závere vojny bol Bohuslav Albert vyznamenaný Vojnovým krížom.

V novembri 1918 bol prevelený najprv na Slovensko. Ako vojenský lekár sa zúčastňoval oslobodeneckých akcií v Nitrianskej a Trenčianskej stolici, bol šéflekárom chirurgického oddelenia v Ružomberku, Košiciach a poľnej nemocnice v Spišskej Novej Vsi. V októbri 1919 si podal žiadosť o prevelenie na Podkarpatskú Rus. Vrchný veliteľ Podkarpatskej Rusi generál E. Hennocque s ňou súhlasil a Dr. Ján Brejcha, ktorý viedol Civilnú správu Podkarpatskej Rusi vydal príkaz na menovanie MUDr. Bohuslava Alberta za primára a riaditeľa mukačevskej nemocnice.

Mukačevská nemocnica sa v čase jeho príchodu nachádzala v zlom rozpore. Nespĺňala lekárske požiadavky, kanalizácia bola v havarijnom stave, materiálne vybavenie zasa vo všeobecnosti dosť zlé. Aj keď sa tam mohlo liečiť 120 chorých, v jeseni 1919 tam poskytovali lekársku starostlivosť iba 50 pacientom. Chorí ľudia neprechovávali dôveru voči lekárom a vyhýbali sa liečbe v nemocnici, čo bolo koniec-koncov v tom čase v danom regióne úplne bežné. MUDr. Albert bol navyše „vnúteným správcom“ nemocnice a miestni lekári, vo väčšine prípadov nestotožňujúci sa s novým režimom, v ňom videli konkurenciu. Prvé mesiace pracoval v ne-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

mocníci takmer sám, no postupne prichádzali noví kvalifikovaní ošetrovatelia, na krátke záskoky niekoľko vojenských lekárov a hlavne civilný lekár MUDr. Václav Pejše. Spoločne sa im podarilo radikálne obnoviť mukačevskú nemocnicu, patrične či úplne opraviť jednotlivé oddelenia. Prerobené bolo prijímacie vyšetrovacie oddelenie i bakteriologicko-diagnostické laboratórium. Začala fungovať kvalitná ambulancia, poskytujúca lekársku starostlivosť aj nemajetným pacientom. B. Albert s veľkým nadšením pristupoval k práci, zdôrazňoval neustálu opateru o svojich pacientov, z ktorých väčšina boli chudobní obyvatelia Podkarpatskej Rusi. V roku 1922 bolo otvorené nové infekčné oddelenie. Neskôr sa vybudovali objekty dojčenského a chirurgického oddelenia. Personál mukačevskej nemocnice výrazne vzrástol. Vďaka úsiliu MUDr. Alberta a MUDr. Pejšeho sa v nemocnici podarilo dosiahnuť vysokú úroveň zdravotníckych služieb a ich zásluhou za pár rokov výrazne poklesol výskyt chorôb, akými boli kiahne či škvrnitý týfus. Bohuslav Albert bol pri svojej organizačnej práci aktívne podporovaný na ministerstve verejného zdravotníctva a telesnej výchovy v Prahe, ale aj v Civilnej správe v Užhorode. Touto výraznou podporou centrálnych orgánov a organizačnými schopnosťami lekára Alberta bola nemocnica v Mukačeve považovaná za jednu z najlepších v republike. Okrem základnej práce v nemocnici sa MUDr. Albert aktívne zapájal do realizácie mnohých ďalších aktivít súvisiacich s ochranou zdravia na Podkarpatskej Rusi. Stál na čele pobočky Československého Červeného kríža a bol v neustálom kontakte s jeho celoštátnou predsedníčkou Dr. Alicou Masarykovou. Aj v rámci tejto organizácie riadil boj s epidémiami, zakladal nové zdravotné strediská, zvlášť kliniky ochrany zdravia pre matky s malými deťmi.

Albert pracoval v Mukačeve do roku 1927. Podnikateľ Tomáš Baťa si ho s prihliadnutím na jeho výsledky na Podkarpatskej Rusi vybral pre stavbu novej nemocnice v Zlíne. Spolu s architektom Františkom L. Gahurou navrhli plán preslávenej Baťovej nemocnice. V marci 1927 sa začalo so stavebnými prácami a v novembri, po dokončení hlavnej budovy a jedného pavilónu, nemocnica prijala prvého pacienta. Vďaka svojmu vybaveniu, organizácii a výsledkom bola v krátkom období považovaná za jednu z najlepších v ČSR i v strednej Európe. MUDr. Albert chcel veľmi úzko spolupracujúcu nemocnicu s privátnymi lekármi a uplatňujúcu kolektívny lekársky výkon. Na prvé miesto kládol zásadu, že v centre všetkého diania je pacient – klient. Naplňoval tak Baťovo heslo „Náš zákazník, náš pán.“

Vo vedeckých medicínskych kruhoch, ale aj medzi širšou spoločnosťou presadzoval myšlienku nemocnice ako centra diagnostiky, prevencie, terapeutickú a sociálno-zdravotnej starostlivosti. K najvýznamnejším sociálnozdravotným úlohám Baťovej nemocnice patrilo zavedenie zdravotnej matriky. Tá obsahovala zdravotné záznamy všetkých zamestnancov firmy a do práce sa hlásiacich i novo prijímaných zamestnancov. Lekári v Zlíne zaviedli systém prijímacích a periodických prehliadok, evidenciu údajov v centrálnej kartotéke. Nemocnica ďalej viedla samostatnú zdravotnícku hliadku v časopise *Zlín*, usporadúvala osvetové akcie, riadila výchovu dobrovoľných ošetrovateliek, a tak sústredovala u seba organizáciu všetkej zdravotnej sociálnej práce.

Podmienky práce lekárov v Baťovej nemocnici boli veľmi prísne. Hlavné organizačné záležitosti riadilo výhradne riaditeľstvo, čiže: vedúci primár MUDr. Albert, ktorý sa neskôr (v roku 1932) stal riaditeľom, a kolégium primárov. Bez rozhodnutia

primárskeho zboru neboli v zdravotníckych otázkach podnikané žiadne kroky. Tak ako všetci v Baťovom systéme, podliehali aj primári či lekári pravidelným kontrolám a hodnoteniam. Značný dôraz kládol Albert na publikačnú činnosť, zameranú tiež na širšiu verejnosť, kde lekári čitateľov zoznamovali s modernými trendami vtedajšej nemocnice, so zásadami modernej hygieny i prevencie. Vzťah lekárov k nemocnici bol doslova osobný. Hovorili o nej ako o „svojej“ a boli pyšní, že v nej môžu pracovať.

V roku 1942 musel MUDr. Albert svoje miesto na nátlak nacistických okupantov opustiť, formálne odišiel „na dovolenku“. Pracoval ako praktický lekár v Liticiach nad Orlicou. V roku 1945 rezignoval na funkciu riaditeľa nemocnice. Po oslobodení sa už do Zlína nevrátil, začal pracovať v Prahe, kde pôsobil ako prednosta prezídia ministerstva zdravotníctva (1948 – 1949). Zomrel 9. augusta 1952 vo veku 62 rokov.

MUDr. Bohuslav Albert vybudoval po prvej svetovej vojne štátnu nemocnicu v Mukačeve na Podkarpatskej Rusi, naplánoval, realizoval a riadil Baťovu nemocnicu v Zlíne, propagoval organizáciu moderných zdravotníckych ústavov v ČSR v 20. a 30. rokoch a snažil sa o presadenie koncepcie zjednoteného zdravotníctva v Československu po 2. svetovej vojne. Svojou činnosťou sa zaradil medzi najaktívnejších Čechov, ktorí v organizácii československého zdravotníctva položili jeho základy po roku 1918.

Použitá literatúra:

ALBERT, Bohuslav. Několik vzpomínek na mukačevskou nemocnici a na práci v Podkarpatské Rusi. In *Věstník českých lékařů*, roč. 42, 1930, č. 21, s. 518-520.

LICHTEJ, Igor. Český lékař Bohuslav Albert a jeho priekopnícka činnosť na Podkarpatskej Rusi v rokoch 1919 – 1927. In *Česko-slovenská historická ročenka*, roč. 23, 2021, č. 2, s. 83-96.

MÁŠOVÁ, Hana. Účelnost pro vyšší humanitu : lékař a organizátor Bohuslav Albert. In *Dějiny věd a techniky*, roč. 31, 1998, č. 1, s. 1-23.

POKLUDA, Zdeněk. *Baťovi muži*. Zlín : Kovárna VIVA, 2012. 167 s.

<https://www.staryzlin.cz/batova-nemocnice-dr-bohuslav-albert.php>

PEDAGÓG, KULTÚRNO-OSVETOVÝ PRACOVNÍK A HISTORIK BARTOLOMEJ KRPELEC (65 rokov od úmrtia)¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Dňa 7. septembra 2022 uplynulo 65 rokov od smrti školského inšpektora, pedagóga, kultúrno-osvetového činiteľa, národovca, publicistu a historika Bartolomeja Krpelca, ktorého život a pôsobenie boli od roku 1925 až do smrti späté s Bardejovom.

Bartolomej Krpelec sa narodil 21. novembra 1897 v obci Bottyán, blízko Vaczova v Uhorsku (dnes Maďarsko). Jeho rodičia boli Slováci evanjelického vierovyznania. Otec Jozef Krpelec a matka Mária, rodená Gallová, sa do obce Bottyán prisťahovali z Turčianskeho Sv. Martina. Gymnaziálne štúdium absolvoval v rokoch 1891 – 1895 na evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici a pokračoval v štúdiu na učiteľskom ústave v Lučenci v rokoch 1895 – 1899.

V roku 1900 sa oženil s Máriou, dcérou evanjelického farára Pavla Slančíka, sestrou slovenskej spisovateľky Boženy Slančíkovej – Timravy, ktorá do Bardejova za sestrou pravidelne prichádzala na rodinné návštevy. Po absolvovaní učiteľského ústavu prišiel v roku 1899 do Beluji pri Banskej Bystrici. Jeho prvou učiteľskou stanicou bola tunajšia evanjelická škola, kde pôsobil od septembra 1898 do decembra 1910. Potom prešiel na miesto učiteľa na evanjelickú školu v Sucháni od decembra 1910 do 8. októbra 1919. V Sucháni okrem učiteľského pôsobenia založil účastinársku mliekareň a riadil potravné družstvo. Na pletenie košíkov z vŕby usporiadal košíkársky kurz. V roku 1919 bol vymenovaný za školského inšpektora v Ipeľských Šahách, kde pôsobil päť rokov. Jeho prácu mu tu značne komplikovali tunajší obyvatelia naladení proti československému štátu, takže jeho pôsobenie na južnom Slovensku nebolo jednoduché.

V roku 1925 bol preložený z Ipeľských Šiach do Bardejova, kde nastúpil na miesto školského inšpektora 8. marca 1925 a zastával ho do 1. septembra 1939, keď bol pre svoje protifašistické postoje predčasne penzionovaný. Jeho pričinením ako školského inšpektora sa v dnešnom bardejovskom a svidníckom okrese otvorilo 21 štátnych škôl a päť neštátnych s 35 triedami. Boli zriadené v 16 obciach, kde predtým školy neboli. Založené boli aj dve meštianske školy (v Zborove a vo Svidníku). Spravoval teda pomerne rozsiahly región. Napriek sťaženým podmienkam na cestovanie po obciach, situáciu v nich poznal veľmi dobre. Vedel o ťažkostiach i radoostiach jednotlivých učiteľov a ich žiakov. Staral sa o skvalitnenie pedagogického zboru zvereného inšpektorátu a pedagógov viedol k aktívnej činnosti. Dbal o stavovský kredit učiteľského povolania. Kvalitné základy prvého stupňa vzdelávania považoval pre budúcnosť každého človeka za veľmi dôležité. Nebyrokratickou formou vykonávania inšpektorského úradu si získal dôveru, úctu i rešpekt nielen medzi učiteľmi, ale aj predstaviteľmi obcí i miest, ako aj duchovnými jednotlivých konfesií.

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV č. 19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

Nebol iba intelektuálnym pracovníkom, ale bol aj prakticky založený človek, ktorý pre svojich žiakov založil ovocinársku škôlku (štepnicu), ktorá bola veľkou oporou ovocinárstva v celom okrese a podieľala sa na jeho rozvoji.

Angažoval sa aj spoločensko-kultúrnym živote Bardejova. Keď sa v máji 1925 vzdal funkcie predsedu miestnej organizácie Matice slovenskej prvý slovenský školský inšpektor pre okresy Bardejov a Svidník Ferdinand Klochány, ktorý odišiel na nové pracovisko do Nitry, na uvoľnenom poste krátko pôsobil (do augusta 1925) B. Krpelec. Aj v nasledujúcich rokoch bol dlhoročným funkcionárom Matice slovenskej.

Svojim podriadeným bol príkladom aj osobnou ľudovýchovnou prácou a vzdelávacou činnosťou, tvorbou učebníc, publicistickou a výskumnou činnosťou. Zanechal po sebe výsledky značnej publicistickej činnosti z oblasti histórie, poľnohospodárstva a kultúry. Už pred rokom 1918 písal články do Národných novín a Slovenského týždenníka, po roku 1918 aj do Slovenského denníka, Gazdovských novín, do týždenníka *Šariš*, do Východného Slováka, do Hontianskeho Slováka redigovaného evanjelickým farárom P. Bujňakom. V ilustrovanom časopise *Nové Slovensko* publikoval historický článok *Bardijov* a v ilustrovanom časopise *Nový svet* články *Svetová vojna na pôde Slovenska* (1936), *Ľudové kroje v okolí Bardejova* (1937) a *Bardejov, jeho kúpele a okolie* (1941). Celkom napísal vyše 200 článkov o histórii, národopise, hospodárstve, ovocinárstve a i.

Bol spoluautorom viacerých publikácií. V roku 1921 spolu s inšpektorom Petrom Zgutom napísal *Zemepis župy Hontianskej pre základné školy* (Martin 1921). Spolupracoval aj na vydaní *Slovenského náučného slovníka* Pavla Bujnáka (III. diel Bratislava – Praha 1936). Spolu J. Nejedlým a M. K. Smolekom vydali v Prešove v roku 1935 prácu *Košikárstvo a jeho význam pre ľudový priemysel na Slovensku*. V zborníku *Alex. Pogorielova a J. Zimáka Vpád maďarských boľševikov na Slovensko roku 1919* spracoval historickú časť. Kniha vyšla v Trnave roku 1936, mala 313 strán a historický opis Krpelca je na 92 stranách. Pre Bardejov je však nesporne najvýznamnejšia a najhodnotnejšia monografia Bardejov a jeho okolie dávno a dnes so 110 ilustráciami (392 strán). Knihu vydal Miestny odbor Matice slovenskej v Bardejove v roku 1935. Celé štyri roky trvalo kým bola vydaná, keďže autor ju dokončil ešte v roku 1931. Matica slovenská v Turčianskom Sv. Marine ocenila jeho prácu pochvalným vyjadrením: *„Vítame prácu zo slovenskej minulosti, ktorá náležite vyťažila všetku látku. Bartolomejovi Krpelcovi za jeho dielo Bardejov a jeho okolie v plnej miere patrí zásluha. V knihe rozvrhnutej do ôsmych častí zhrnul veľmi bohatý materiál národopisného východu, o ktorý je stále väčší a väčší záujem. Pôvodca – ako sám hovorí – nechcel napísať knihu pre vysoko odborné vrstvy. Krpelcov Bardejov a jeho okolie je jednou z najväčších monografií Slovenska.“* Aj dlhoročný správca Matice slovenskej Jozef Škultéty o Krpelcovej knihe do *Slovenských pohľadov* v roku 1935 napísal: *„Kniha o Bardejove a jeho okolí nech je príkladom a povzbudením, ako nám treba pozorovať, zaznačiť a opisovať život v slovenských krajoch. Mne odľahlo na svedomí, keď som zazrel túto knižku.“*

Nemožno nespomenúť účasť B. Krpelca i jeho rodiny na protifašistickom odboji v období druhej svetovej vojny. Pre svoje protifašistické názory v roku 1939 bol nútený ísť do dôchodku. V roku 1941 bol členom ilegálnej odbojovej skupiny ako príslušník občianskeho odboja. Určitým zadostučinením preňho bolo, keď krátko po oslobodení vtedajší minister národnej obrany generál Ludvík Svoboda túto jeho

činnosť podporujúcu zápas o znovunadobudnutie slobody ocenil. Text ocenenia znel: „*Ministr národní obrany vyslovuje Vám za záslužnou spoluúčasť a podporu partyzánskeho hnutia směřujícího k osvobození republiky Československé svůj DÍK a UZNÁNÍ. Praha 30. čerona 1947. gen. Svoboda, v. r. – ministr národní obrany – Bartolomej KRPELEC.*“

Školský inšpektor, národovec, publicista a historik B. Krpelec bol jednou z najvýznamnejších osobností Bardejova v prvej polovici 20. storočia. Už za Rakúsko-Uhorska bol Slovákom a národovcom, maďarskí profesori ho charakterizovali ako „panslávskeho tótočka“. V roku 1918 ho medzi 400 slovenských národovcov zaradili aj Vavro Šrobár a Karol Anton Medvecký. Nepatrili medzi tichých a obozretných národovcov, práve naopak. O takých Ján Trokan v roku 1850 povedal: „*Mal si, máš a mať budeš rod môj milý mužov, čo Teba vrúčne milovali, ktorí za Teba, Tebe a s Tebou žili.*“

B. Krpelec zasiahol do slovenskej pedagogiky, ale vtedajší režim pre „zlý kádrový profil“ jeho prácu plne neocenil. Po februári 1948 bol v nemilosti úradov a musel sa ako dôchodca a starý pán, vážne chorý, pravidelne hlásiť Zboru národnej bezpečnosti. Zomrel v Bardejove 7. septembra 1957, pochovaný je na evanjelickom cintoríne. Na náhrobnom kameni B. Krpelca je pôsobivé motto: „*Miloval svojich, obetoval všetko na obranu svojich, mnohí ho nepoznali, preto jeho celý život bol utrpením.*“ Spolu s ním je v hrobe pochovaná jeho manželka Mária.

Použitá literatúra:

- BEŇO, Marián. Spomienka na významného pedagóga a historika Bardejova. Uplynulo 50. rokov od úmrtia Bartolomeja Krpelca. In *Bardejovské novosti*, roč. 18, 2007, č. 39, s. 3.
- FECSKOVÁ, Silvia. Zabudnutý národovec. Spomienka na historika a pedagóga B. Krpelca. In *Poddukelské noviny*, roč. 30, 1989, č. 50, s. 3.
- FECSKOVÁ, S. O jednej starej nezaujímavej budove – škole. In *Bardejovské novosti*, roč. 15, 2005, č. 34, s. 5.
- rob – an –. Z histórie Bardejova: 60 rokov Bardejova a jeho okolia. Kto bol Bartolomej Krpelec. In *Spravodajca Bardejov*, roč. 21, jún 1991, s. 23-27.
- KRPELEC, Bartolomej. *Bardejov a jeho okolie dávno a dnes*. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935, 392 s.
- Slovenský biografický slovník, III. zväzok*. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 276-277.

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN

Socha Adama z roku 1260 bola umiestnená na fasáde katedrály Notre-Dame v Paríži. Dnes je inštalovaná ako príklad zobrazovania človeka v antickom štýle v Musée national du Moyen Âge – Thermes et hôtel de Cluny (Národné múzeum stredoveku – kúpele a palác Cluny). Sídlí v Paríži v srdci Latinskej štvrti v stredovekom paláci postavenom na mieste rímskych kúpeľov. Foto: Nadežda Jurčišinová

ŽIARA VÝCHODU (1921 – 1922)¹

Ján DŽUJKO

Jedným z charakteristických znakov medzivojnovej Československej republiky bol vysoký počet politických strán. Tie sa snažili vydávať vlastné tlačové orgány, pomocou ktorých mohli vplývať na svojich voličov a propagovať v nich svoj politický program. Popri celorepublikových ústredných periodikách vydávali i regionálne noviny a časopisy. Aj na východnom Slovensku tak v rokoch 1918 – 1939 vychádzalo niekoľko periodík, ktoré sa hlásili k jednotlivým stranám vtedajšieho politického spektra.

Jednou zo strán, ktorá sa rozhodla vydávať svoj regionálny časopis bola Československá sociálnodemokratická strana robotnícka. Tá vydávala pre každý svoj obvod na Slovensku jedno periodikum. Pre košický obvod to bola *Žiara východu* (1921 – 1922).

Žiara východu začala vychádzať v Košiciach 25. marca 1921 s podtitulom Týždenník

Československej soc. demokratickej strany robotníckej. Tlačila sa na 4 – 8 stranách v Slovenskej Kníhtlačiarňi v Košiciach. Hlavným redaktorom periodika bol český lekár a univerzitný profesor Jaroslav Stuchlík. Postupne sa v periodiku sformovali rubriky: Besednica, Čo nám píšú, Doma, Dopisy, Chýrnik, Kútik R. T. J., Odborová hliadka, Org. záležitosti, Politická hliadka, Sociálny obzor, Voľná myšlienka, Za hranicami a Ženská hliadka.

V prvom čísle predstavila *Žiara východu* svoj program. Jej prvoradou úlohou bolo brániť politický program socializmu a politicky a hospodársky podporovať slovenských robotníkov. Chcela prispieť k tomu, že socializmus už nebude pre nich len prázdny bezobsažným slovom, ale plnohodnotným pojmom. Ideové zameranie obsahu týždenníka mali vystihovať tri slová: socializmus, republika a národnostná spravodlivosť. Už po pol roku existencie časopisu sa redakcia rozhodla zväčšiť jeho rozsah. Svoj záujem chcela sústrediť najmä na národohospodárske a politické problémy, avšak na periférii jej záujmu nemali ostať ani otázky týkajúce sa kultúrneho a náboženského života vtedajšej spoločnosti. Dominantne sa však naďalej chcela venovať sociálnodemokratickému hnutiu a udržiavať styk s miestnymi organizáciami na východnom Slovensku. Na okraji jej záujmu nemalo zostať ani povznesenie

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

vzdelanostnej a politickej úrovne obyvateľstva žijúceho v tomto regióne. Spestriť obsah periodika sa snažila redakcia aj začiatkom januára 1922. Popri zväčšenom formáte sa mali noviny viac venovať aktuálnemu daniu v zahraničí a športovému spravodajstvu.

Z obsahovej stránky sa počas svojej existencie časopis venoval najmä politike Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej. U čitateľov sa snažil presadiť politický program tejto strany a prispieť k lepšej regionálnej organizovanosti jej členov. Na stránkach periodika nechýbali informácie z regiónu, z celého Slovenska, ale ani zo zahraničia.

Napriek tomu, že periodikum vychádzalo pravidelne a malo dostatok čitateľov Československá sociálnodemokratická strana robotnícka sa rozhodla, že popri denníku *Robotnícke noviny* bude vydávať na Slovensku, v Ružomberku, len jediný týždenník *Bojovník*. Následkom tohto rozhodnutia strany tak *Žiara východu* prestala 21. júna 1922 vychádzať.

Použitá literatúra:

DŽUJKO, Ján. 2008. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici resovienses*, roč. 8, 2008, s. 138-154. ISSN 1336-7528.

KIPSOVÁ, Mária a kol. 1968. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968. 1074 s.

Žiara východu (1921 – 1922)

SLOVAN (1923)¹

Ján DŽUJKO

Nielen na Slovensku, ale aj na Podkarpatskej Rusi došlo po roku 1918 k progresu v oblasti novinárstva a k postupnému nárastu počtu periodík. Začiatkom 20-tych rokov 20. storočia tu vzniklo niekoľko nových časopisov, prevažne politického zamerania, ktoré však mali krátku existenciu. Výnimkou nebolo ani niekoľko po česky písaných týždenníkov, ktoré sa tu snažili etablovať a získať si dostatočný počet čitateľov. Jedným z nich bol týždenník *Slovan* (1923).

Časopis *Slovan* začal vychádzať v januári 1923 v Užhorode s podtitulom *Vychází každé útery pěči Kroužku přátel Slovana v Užhorodě*. Tlačil sa na štyroch stranách v tlačiarňi Školnaja Pomošč v Užhorode. Bol písaný v českom jazyku. Jeho zodpovedným redaktorom bol Adolf Blahout, ktorého neskôr vystriedala Pavla Zatloukalová.

Postupne sa v časopise sformovali rubriky: Kulturní kronika, Legionárska hlička, Listárna redakce, Sokolská hlička, Spolkový věstník, Sport, Zprávy.

Týždenník oslovoval najmä Čechov žijúcich na Podkarpatskej Rusi. Prevažná časť príspevkov bola adresovaná českej inteligencii a štátnym zamestnancom pracujúcim na pošte, železnici, daňovom úrade, ale aj četníkovi, obchodníkovi, učiteľovi, vojakovi a legionárom.

Obsah novín vyplňali príspevky, ktoré sa zaoberali dianím na Podkarpatskej Rusi, pričom dominovali správy týkajúce sa aktualít z Užhorodu. Redakcia sledovala politické, hospodárske, ale aj sociálne problémy, ktoré sa týkali obyvateľstva žijúceho na Podkarpatskej Rusi. Okrajovo sa venovala aj národnostným a konfesijným otázkam. Značnú priestor adresovala kultúre, športu a turistike. Na stránkach novín nechýbali články týkajúce sa rozličných kultúrnych predstavení, ktoré sa organizovali na Podkarpatskej Rusi, ale ani príspevky zaoberajúce sa divadlom či kinom. V oblasti športu dominoval futbal a aktivity rozličných športových klubov, ktoré pôsobili v tomto regióne.

Svoj priestor poskytoval časopis aj rozličným spolkom, ktoré pôsobili na Podkarpatskej Rusi. Prinášal informácie o ich stretnutiach a aktivitách. Na stránkach novín tak informoval o činnosti spolku Státních zaměstnanců působících na Podkarpatské Rusi, spolku Ochrany matek a dětí, o Československom Červenom kríži, miestnom

1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0111/21 *Rusíni, ich politická elita a medzivojnové Československo (1919 – 1939)*.

združení Volné myšlenky v Užhorodě, odboru Čs. turistů v Užhorodě, Slovanské obchodní a živnostenské jednoty pro Podkarpatskú Rus, miestnom odbore Spolku účetních státních úředníků v Užhorode a českom telocvičnom spolku Sokol, ktorý mal v časopise vlastnú rubriku.

Napriek tomu, že časopis vychádzal pravidelne a na svojich stránkach neavizoval, že redakcia a administrácia majú finančné problémy, v júni 1923 zanikol.

Použitá literatúra:

HARTL, Antonín. *Kulturní život osvobozené Podkarpatské Rusi*. Praha : Nákladem Grafického, knihařského a nakladatelského družstva, 1924. 18 s. Slovan (1923)

RECENZIE ANOTÁCIE

Pompeje. Foto: Nadežda Jurčišinová

- ◀ *Kláštorná knižnica v Jasove je súčasťou komplexu premonštránskeho kláštora. Predpokladá sa, že sa začala budovať v druhej polovici 13. storočia. Súčasná knižnica pozostáva z 80 000 zväzkov z oblasti teológie, filozofie, prírodných vied, geografie, histórie a lekárskeho vied. Foto: Stanislav Kurimai*

ŠVORC, Peter. *Štrbské vizitácie posledných sto rokov (1918 – 2021)*. Prešov : Univerzum, 2022. 359 s. ISBN 978-80-89946-23-5.

Najnovšia monografia z pera Petra Švorca je pokračovaním jeho knihy *Štrbské vizitácie a ich aktéri. Od Tolerančného patentu po prvú svetovú vojnu* vydanéj v roku 2016. V nej boli vykreslené osudy štrbských evanjelikov od vzniku prvých evanjelických cirkevných zborov v podtatranskom regióne a hlavne obdobie od druhej polovice 18. storočia, keď na základe patentu panovníka Jozefa II. bol v obci Štrba postavený prvý tolerančný chrám, začal tam pôsobiť prvý tolerančný kňaz Jozef Fornet, vrátane vývoja cirkevných pomerov v dlhom 19. storočí, teda do konca prvej svetovej vojny.

Obdobie vzniku Československej republiky prinieslo aj do cirkevného života v Štrbe novú situáciu, keď sa aj predstavitelia evanjelickej cirkvi mohli otvorene prihlásiť k národnej orientácii. Privítali vznik nového štátu i novej Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku. Ďalšie etapy vývoja náboženského života v obci, vojnové roky a existencia Slovenskej republiky 1939 – 1945, presadenie sa totalitného komunistického režimu, však už neboli príliš prajné. Politický vývoj po roku 1989, začiatky demokratizácie spoločnosti a vznik samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 však vniesli do štrbských pomerov opäť ďalšie pozitívne impulzy. Tie boli nakrátko pribrzdené nedávnymi udalosťami ohľadom pandémie COVID-19 zasahujúcej do všetkých sfér života obyvateľov obce.

Peter Švorc rozčlenil prácu chronologicky na základe týchto okolností vývoja. V jednotlivých častiach sa nevenuje len záležitostiam obce Štrby a jej náboženským pomerom, ale často zachádza aj do celospoločenského či celocirkevného rámca, čo je určite pozitívnym momentom. Umožňuje tak čitateľovi cez širšie súvislosti lepšie preniknúť do problematiky konkrétneho regiónu, obce či cirkevného zboru. Nezábuda zdôrazniť úlohu jednotlivcov, v tomto prípade štyroch zborových farárov – Cyrila Harmana, Štefana Lacka, Branislava Matejku a Stanislava Baloca. Zároveň sa sústreďuje aj na ďalšie, pre cirkevný zbor podstatné, činnosti, akými boli stavba kostolnej veže, novej fary, zakúpenie zvonov, organizačné veci, seniorátne konventy a pod. Vyše sto rokov štrbského cirkevného zboru predstavuje celý rad udalostí, historických medzníkov väčšou či menšou mierou ovplyvňujúcich náboženský, ale aj spoločenský vývoj v Štrbe a monografická práca sa snaží zachytiť to najpodstatnejšie.

Pramennou bázou pre napísanie knihy boli predovšetkým historické materiály nachádzajúce sa okrem Slovenského národného archívu v Bratislave, v regionálnych a cirkevných archívoch a pamäťových inštitúciách Slovenska. Autor využil viaceré publikované pramene, dobovú tlač a celý rad sekundárnej literatúry spísanej v prehľadnom usporiadaní na konci publikácie. Novšie informácie čerpal aj od žijúcich pamätníkov, ktorých menuje v úvode práce. Okrem osobností zaangažovaných priamo do cirkevného diania v obci sú to napr. aj historici či archivári zaoberajúci sa dejinami Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku.

Monografická práca *Štrbské vizitácie posledných sto rokov (1918 – 2021)* je napísaná odbornou na vysokej úrovni, preukazuje sa v nej fundovanosť autora v danej problematike. Kniha vyniká prehľadnosťou v štruktúre a kvalitnou obrazovou prílohou, čo mimoriadne zvyšuje jej atraktívnosť. Zásluhou Petra Švorca a jeho dvoch na seba nadväzujúcich knižných publikácií sa zaplnila ďalšia medzera v cirkevnej regionálnej historiografii, ale aj dejinách Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku.

Peter Koval'

Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi. Eds. Branislav Kovár, Oliver Zajac, Lucia Benediková. Bratislava : Premedia, 2020. 296 s. ISBN 978-80-8159-836-4.

Prípraviť a vydať text venovaný epidémiám rôznych chorôb v období krízy vyvolanej pandemiou Covid-19, je nepochybne zaujímavým a celkom logickým krokom. Vzhľadom na aktuálnosť problematiky má takýto zámer veľkú šancu na úspech u čitateľov a z toho v neposlednom rade vyplývajúci tiež dôležitý komerčný efekt. Ten nepochybne v tomto prípade môže zvýšiť aj solídna grafická či estetická úprava publikácie. Z tohto uhla pohľadu kniha *Epidémie v dejinách* určite spĺňa očakávania, ktoré s ňou autori, vydavateľ i čitatelia spájajú.

Inou, v konečnom dôsledku ešte významnejšou stránkou, je ale obsahová náplň tohto diela. Tu je v prvom rade zaujímavý vysoký počet, celkovo až 24 autorov. To na jednej strane môže predstavovať veľkú výhodu, keď sa každý z nich ako špecialista na konkrétne obdobie a oblasť výskumu mohol venovať tomu, čo skutočne pozná najlepšie. Vybrané témy mohli autori analyzovať do hĺbky, aj keď otázka chorôb či prípadných epidémií v konkrétnych obdobiach iba zriedkavo predstavuje hlavný predmet záujmu archeológa či historika. I preto sa v rámci publikácie viac-menej v chronologickom poradí môže čitateľ zoznámiť s množstvom rôznych epidémií, ale i problémami, ktoré síce nie sú priamo chorobami v tom pravom zmysle, no ich výskyt a dôsledky boli pre obyvateľstvo veľmi podobné. V oboch prípadoch totiž okrem značných strát na životoch či hospodárskeho rozvratu priniesli najmä stratu dôvery v tradičné spoločenské inštitúcie. Preto sa epidémie často spájajú s kľúčovými momentmi dejín či zásadnými zmenami.

Publikácia prostredníctvom 35 stručných pohľadov na konkrétne problémy dáva čitateľovi možnosť sledovať výskyt nielen zdravotných problémov, ktoré ľudstvo sužovali od praveku po súčasnosť. Od neandertálcov a ich kontaktov s ľuďmi dnešného typu (text Podľahli neandertalci pravekej epidémii?) sa tak čitateľ cez rôzne choroby a ich dôsledky dostáva cez starovek (Mohli Rímsku ríšu rozvrátiť epidémie?) až do stredoveku. V tomto období medzi epidémiami jednoznačne dominuje problematika moru (napr. Čierna smrť prišla z východu). Osobitné epidémie spôsobené morom, týfusom, kiahňami, cholerou či chrípkou sledujú autori jednotlivých textov

aj v rámci osobitnej časti venovanej novoveku (napr. Napoleona v Rusku neporazil len generál zima, ale aj maršal týfus).

Dalšiu samostatnú časť publikácie tvoria príspevky venované 20. storočiu. Ide o obdobie, keď nielen dve svetové vojny, ale i množstvo ďalších konfliktov a kríz svojimi dôsledkami dopadlo neraz ničivou silou na ľudí (napr. Španielska chrípka sa prikrádala potichu ako zlodej). Pútavou a z hľadiska čitateľa prístupnou formou spracovaný základný náčrt zvolenej problematiky, niektoré podrobnosti či zaujímavosti celkom prirodzene upútajú záujem. Vďaka tomuto už osvedčenému konceptu si publikácia popri popularizácii dokázala zachovať sčasti aj odborný charakter.

Väčší počet autorov na jednej strane môžeme hodnotiť ako pozitívum. Pre iných to ale nemusí byť tak jednoznačné. Viacerí autori, najmä ak sa venujú obsahovo blízkej problematike, znamenajú nielen rozdielnosť v štylistike. Čitateľ sa musí vyrovnáť tiež s viacnásobným opakovaním niektorých skutočností, prípadne sú texty dopĺňané odkazmi na predošlé či nasledujúce príspevky. Podľa nášho názoru ide o zbytočnú, navyše pre čitateľa rušivú záležitosť. Odstrániť by ju bolo možné napríklad rozsiahlejším zásahom do rukopisov, čo ale pri väčšom počte autorov nepredstavuje pre editorov jednoduchú záležitosť. Druhý možný postup by znamenal zníženie počtu autorov. To ale, osobitne v prípade ak má publikácia rýchlo reagovať na síce aktuálne, ale pomerne špecifické otázky, tiež môže predstavovať problém.

Príprava a vydanie publikácie *Epidémie v dejinách* v každom prípade mala zmysel. Záujemcom o históriu okrem iného prístupnou formou ukazuje, že vplyv rôznych epidémií a ich dôsledkov zohrával významnú úlohu nielen čo sa týka prežitia jednotlivých komunít, ale väčšinou mali tiež podstatné, pre spoločnosť spravídla negatívne dôsledky. Tak, ako sa o tom máme možnosť presvedčiť aj v súčasnosti.

Patrik Derfiňák

SZUMIŁO, Mirosław. *Tajni księza. Historia nielegalnego pobytu słowackich werbistów w Polsce w latach 1957 – 1964.* Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, 2022. 296 s. ISBN 978-83-8229-495-8.

Pozadie monografickej práce Mirosława Szumiła tvoria osudy troch slovenských verbistov (rehoľníci Spoločnosti Božieho Slova) – sú to Štefan Horváth, Jozef Šabo a Róbert Borík. V rokoch 1957 – 1958 utiekli do Poľska, kde tajne dokončili teologické štúdiá a biskup Lucjan Bernacki ich v Hnezdne vysvätil za kňazov.

Katolícka cirkev patrila medzi najväčších nepriateľov komunistického režimu v krajinách sovietskeho bloku, a preto sa stala terčom tvrdých represíí a perzekúcií. Jeden z rozhodujúcich úderov voči nej sa v Československu uskutočnil v roku 1950 pokusom o likvidáciu rehoľných domov a rehoľného života. Rehoľné rády museli prestať oficiálne existovať a boli nútené prejsť do ilegality. V Poľsku došlo k obdobnému zásahu až v roku 1953, no stav najtvrdších represálií a prenasledovania trval len tri roky. V dô-

sledku politického uvoľnenia v roku 1956 a prepustenia prímasa Stefana Wyszyńskiego z väzenia získala poľská cirkev opäť pomerne široké možnosti fungovania a zachovala si nezávislosť od štátu. Cirkev v Československu sa ocitla v oveľa zložitejšej situácii, silne oslabená a podriadená úradnej kontrole. Mužské rehoľné rády ostávali v ilegality a možnosti duchovného napredovania – zloženie doživotných rehoľných sľubov a kňazská vysviacka sa im ponúkala jedine v zahraničí.

Traja verbisti si pre naplnenie svojich duchovných cieľov vybrali Poľsko práve pre tamjšie liberálnejšie podmienky koncom 50. rokov, ale aj kvôli geografickej a rečovej príbuznosti. Poľské katolícke kruhy vytvorili podmienky na organizovanie tajných kňazských vysviacok, čo rehoľníci z Československa naplno využili.

Mirosław Szumiło vychádza z viacerých zdrojov sekundárneho charakteru (napr. aj slovenskej štúdie Tomáša Gerboca a Martina Lacka uverejnenej v časopise Pamäť národa 1/2014 – *Šesť rokov v poľskom podzemí: ilegálna cesta rehoľníkov Štefana Horvátha SVD, Jozefa Šaba SVD a Róberta Borika SVD za kňazstvom*), no základnou bázou boli pre neho archívne dokumenty Bezpečnostnej služby Poľskej ľudovej republiky, československej Štátnej bezpečnosti, ako aj správy a spomienky slovenských verbistov.

Práca je členená na päť kapitol. Prvé dve tvoria vstup do problematiky, obsahujú vykreslenie situácie katolíckej cirkvi v Československu po roku 1945, prejavy represíí zo strany štátnych orgánov i náčrt pomoci poľskej katolíckej cirkvi cirkvi v Československu po roku 1956. Ďalšie tri nosné kapitoly sa zaoberajú konkrétnymi osudmi Štefana Horvátha, Jozefa Šaba a Róberta Borika od okolností ich úteku do Poľska, tajnej vysviacky v Hnezdne, obdobia ukrývania, úspešnej snahy poľskej Bezpečnostnej služby po ich dolapení, vydanie do Československa až po ich životné osudy po prepustení z väzenia. Hlavným motívom troch mladých Slovákov utiecť do Poľska bola túžba stať sa kňazmi a ísť na misie. Za kňazov vysvätení boli, ale druhý cieľ nedosiahli. V roku 1968 Borík emigroval do Rakúska, no bol príliš starý na to, aby sa stal misionárom. Šabo a Horváth sa museli vysporiadať s ťažkosťami výkonu svojej kňazskej služby v komunistickom Československu. Všetci traja sa však dožili pádu režimu a následne aj vzniku samostatného Slovenska.

Práca Mirosława Szumiła *Tajni księża. Historia nielegalnego pobytu słowackich werbistów w Polsce w latach 1957 – 1964* predstavuje historické mapovanie pomoci poľských katolíkov (duchovných i laikov) prenasledovanej cirkvi v Československu a možno ju považovať za vydarenú monografiu rozširujúcu obzor cirkevných dejín u nás i u našich susedov v Poľsku.

Peter Kovaľ

KRONIKA

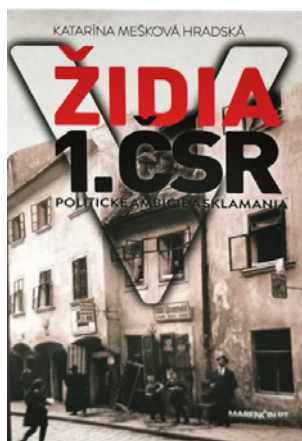
Palac pokoja a harmonie. Čína. Foto: Igor Jurčišin

- ◀ *Interiér barokového kostola svätého Jána Krstiteľa nachádzajúci sa v Premonštrátskom kláštore v obci Jasov. Vyniká nielen rozmermi, ale tiež bohato zdobeným interiérom, v ktorom sa nachádza sedem oltárov. Foto: Stanislav Kurimai*

KRST KNIHY: ŽIDIA V PRVEJ ČSR, POLITICKÉ AMBÍCIE A SKLAMANIA

Košice, 11. apríl 2022

Alena TABAKOVÁ

Vo Výmenníku na Štítovej ulici v Košiciach sa 11. apríla 2022 konal krst a prezentácia novej knihy od známej slovenskej historičky PhDr. Kataríny Meškovej Hradskej, PhD. Publikáciu s názvom *Židia v 1. ČSR, politické ambície a sklamaná* vydal Historický ústav SAV Bratislava a vydavateľstvo Marenčin PT, spol. s r. o., v Bratislave ešte v roku 2021. Krst knihy uvádzala PhDr. Jana Teššerová, ktorá je kurátorkou v Galérii Ludovíta Felda. Krstnou mamou bola Mgr. Edita Hubertová, ktorá knihu pokrstila netradičným spôsobom. Pohladkala toto dielo vavrínom.

Publikácia je jedným z viacerých výstupov historičky Kataríny Hradskej z výskumu dejín židovskej komunity v období prvej Československej republiky. Svoj záujem tentokrát zamerala na výskum židovských politických strán a politických ambícií ich predstaviteľov.

Autorka prezentovala svoju knihu zaujímavým vstupom. Vysvetlila základné témy publikácie, ako napríklad sionizmus či židovský nacionalizmus. Jeho predstavitelia obhajovali vznik židovského štátu, kde by mohli Židia rozvíjať svoju kultúru. Autorka zdôraznila odlišný vývoj sionistického hnutia v Čechách a na Slovensku,

Foto: Alena Tabaková

keďže slovenskí Židia boli súčasťou uhorského židovstva, tak i slovenskí sionisti patrili pod uhorskú sionistickú organizáciu. Vďaka tomu nedosiahol sionizmus na Slovensku to, čo na českej strane. Na Slovensku tento proces trval dlhšie, pretože väčšina Židov tu patrila k ortodoxii (hlavne na východnom Slovensku).

Zdôraznila kladný vzťah Tomáša G. Masaryka k Židov, ktorý oceňoval veľkú mravnú hodnotu sionizmu aj židovského národného hnutia. Sám preferoval sionizmus pred silným asimilačným hnutím. I keď sám T. G. Masaryk nemal židovský pôvod, čo sa o ňom často hovorí, mal niekoľko blízkych židovských spolupracovníkov. Autorka vyzdvihla vzťah Masaryka k Maxovi Brodovi, ktorému veľmi dôveroval. Neskôr sa preto stal jeho hlavným poradcom pre židovskú otázku aj na Slovensku. Brod upozorňoval Masaryka na narastajúci antisemitizmus v tejto časti republiky. Na starosti mal taktiež židovské školstvo v prvej ČSR.

K. Hradská pozornosť upriamila aj na Vavra Šrobára, ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Šrobár mal k príslušníkom židovskej komunity už iný postoj ako Masaryk. Bol kritizovaný, že zo svojej pozície nezasiahol proti antisemitizmu na Slovensku, ale naopak ho svojimi vyjadreniami podnecoval. Naklonený bol ortodoxii, ktorá si tak upevnila svoje postavenie na Slovensku. Tým nepriamo zasiahol aj do politického vývoja slovenského židovstva a zastavil jeho zjednotenie. Na druhej strane autorka ocenila dôležitosť Šrobárovho sčítania obyvateľstva z roku 1919, keďže dávalo dôraz na slobodné prihlásenie sa k národnosti na základe vnútorného presvedčenia. Rozhodovala tu len vôľa každého človeka. Tieto údaje mali ukázať počty príslušníkov jednotlivých národnostných menšín na Slovensku a byť podkladom pre mierovú konferenciu v Paríži.

Autorka zdôraznila, že v publikácii sa sústredila na Židovskú stranu a jej predstaviteľov. Ako najväčšia strana sa presadila v politickom systéme prvej ČSR a aj v parlamente. Spomenula tiež špecifiká politickej činnosti Židov v Čechách a na Slovensku, resp. na západnom a východnom Slovensku a pod. V konečnom dôsledku snahy o spoluprácu všetkých židovských politických strán ani ostatné ambície Židovskej strany neboli úspešné po zmene režimu v jeseni 1938 a následnom rozpustení Židovskej strany začiatkom nasledujúceho roka.

Po pútavej prezentácii knihy nasledovala krátka diskusia prítomných. O lákavosti obsahu svedčilo množstvo záujemcov o publikáciu.

Foto: Alena Tabaková

VERNISÁŽ VÝSTAVY NAPLNENIE SNA

Košice, 11. apríl 2022

Alena TABAKOVÁ

Jozef Pevný
Foto: Alena Tabaková

Dňa 11. apríla 2022 sa vo Výmenníku na Štítovskej ulici v Košiciach uskutočnila vernisáž prác Jozefa Pevného a Magdalény Hradskej. Samotný názov hovorí o tom, že išlo o naplnenie ich sna, ktorého sa sami nedožili. Treba podotknúť, že išlo o amatérskych autorov, ktorí umenie vnímali ako svoju záľubu či únik z každodennej reality. Kurátorkou výstavy bola košická publicistka Mgr. Edita Hubertová, ktorá vernisáž otvorila a moderovala.

Prvým spomínaným autorom bol Jozef Pevný. Jeho práce prezentovala kultúrna mediátorka Beáta Andrejková, keďže Jana Keeble z Dokumentačného strediska holokaustu sa nemohla podujatia zúčastniť. Jozef Pevný (22. marca 1935 – 2021) bol síce úspešným bratislavským geológom, ale aj milovníkom výtvarného umenia a znalcom hudby. Narodil sa ako syn známeho bratislavského doktora židovského pôvodu, čo ich rodinu na istý čas zachránilo vo vojnových rokoch pred deportáciami. Od augusta 1944 do konca druhej svetovej vojny bol v tábore v Terezíne.

Aj napriek neľahkému detstvu dokázal Jozef Pevný vnímať okolitý svet kladne a tak ho aj zaznamenať vo svojich dielach. Mal vrodený zmysel pre krásu a najmä farebnosť a výrazné výtvarné cítenie. I keď mu chýbalo umelecké vzdelanie, tvoril na vysokej umeleckej úrovni. Do obrazov vniesol zmysel pre proporciu a perspektívu a svoj optimizmus. Diela Jozefa Pevného sú radostným posolstvom o jeho životnom postoji, ktorý vyjadroval pravdu, radosť a vieru v človeka. Autorove amatérske diela sú tematicky bohaté, dosahujú umeleckú kvalitu a výpovednú hodnotu. Sú postavené na vnímaní krásy okamihu a zážitku, transformovanom do umeleckého posolstva.

Magdaléna Brazzorotto Hradská pri maľovaní mandál. Len jediná mandala z mnohých je na čiernom podklade. Foto: Alena Tabaková

Druhá časť výstavy bola venovaná Magdaléne Brazzorotto Hradskej, in memoriam, pod kurátorskou gesciou jej dcéry Kataríny Meškovej Hradskej. Život Magdalény Hradskej (20. august 1930 – 5. máj 2021) nebol tiež jednoduchý. Osud ju oddelil od najbližšej rodiny, ktorú už nikdy potom nevidela. Rodičovskou láskou ju zahrnuli iní ľudia. No pre nich bola najcennejším darom. Smútok zo straty rodičov a súrodencov prekryl dar v podobe vlastných detí. Tie sa stali zmyslom jej života a radosť z nich zafarbila jej vnútorný svet pestrými odtieňmi. Ako „dieťa leta“ obľubovala pestré teplé farby, žiarivé ako slnko. Objavila čaro mandaly, ktorá sa pre ňu stala symbolom harmónie aj nekonečna, priestoru, v ktorom sa cítila doma. Svoj život spojila s hľadaním svojho miesta v prírode vyjadrenom vo farbách i symboloch mandaly. Volila pestré farby, hlavne také, ktoré ju vystihovali. Červenú, ako symbol lásky, sily, energie a vášne. Zelenú, ktorá symbolizovala jej vnútornú silu. Modrú, ako prejav vnútorného mieru a žltú, farbu slnka, ktorou vedela vyjadriť svoje šťastie. Maľovanie mandál bolo pre ňu terapiou, zaháňala tým smútok zo strát, podlomeného zdravia, no tiež z reality, v ktorej žila.

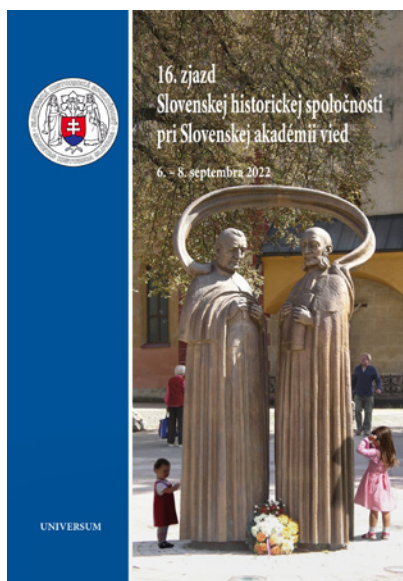

Medzi návštevníkmi vernisáže boli milovníci umenia, vrátane pedagógov či študentov. Foto: Alena Tabaková

16. ZJAZD SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SLOVENSKEJ AKADÉMII VIED

Banská Bystrica, 6. – 8. september 2022

Peter ŠVORC

Bulletin 16 zjazdu SHS

Slovenská historická spoločnosť (SHS) patrí medzi najstaršie profesijné organizácie na Slovensku. Od svojho vzniku v roku 1946 sa slovenskí historici – členovia SHS, stretávali na svojich bilančne postavených zjazdoch. Ich periodicita bola rôzna – od dvoch rokov, ktoré od seba delili prvé zjazdy, až po desaťročné obdobie, ktoré od seba delilo druhý zjazd SHS v Košiciach (1948) a tretí – bratislavský zjazd SHS v roku 1958. Od roku 1975, keď sa v Bratislave uskutočnil 7. zjazd SHS, sa Slovenská historická spoločnosť stretávala v pravidelných päťročných cykloch. Túto periodicitu narušil nový fenomén celosvetového charakteru – pandémie nemoci lekárskou vedou označená ako Covid-19. Pre historikov neboli pandémie rôznych chorôb neznámou témou – mor, cholera, čierne kiahne, španielska chrípka a iné pomerne často zasahovali do života spoločnosti. No pre nich, ako aj pre celú spoločnosť,

sa už dlho javili ako čosi, čo ostalo len dramatickým prvkom v dejinách, o čom sa píše v historických prácach, ale čo sa modernej spoločnosti netýka. Život však ukázal, že je v mnohom nevyspytatelný a pred ľudstvom vždy vznikajú náhle výzvy,

Pohľad na účastníkov 16. zjazdu SHS. Foto: Peter Švorc

*Predseda SHS
PhDr. Rastislav Kožiak, PhD.,
číta správu o činnosti SHS*

*prof. PhDr. Mária Kohútová, CSc.
Foto: Peter Švorc*

*PhDr. Elena Mannová, CSc.
Foto: Peter Švorc*

ktoré treba riešiť. Covid-19 sa stal takouto výzvou v roku 2020 a do života SHS zasiahol tým, že plánovaný 16. zjazd SHS, ktorý sa mal konať v Banskej Bystrici v roku 2021, sa musel kvôli pretrvávajúcej pandémie presunúť na rok 2022. Výskumný život slovenských historikov sa tak uzavrel v ich pracovniach a vedecké podujatia – konferencie a semináre, sa presunuli do virtuálneho prostredia. Výbor SHS preto požiadal členskú základňu o preloženie termínu zjazdu a súčasne o to, aby dostal mandát viesť spoločnosť ešte rok navyše. Po udelení mandátu sa – opäť vo virtuálnom prostredí, začal pripravovať zjazd SHS, ktorý dostal nový termín – 6. až 8. september 2022. Miestom konania zjazdu zostala pôvodne navrhovaná Banská Bystrica.

Organizácie zjazdu SHS sa ujali spolu s organizačným výborom SHS banskobystrickí historici pod vedením aktuálneho predsedu SHS PhDr. Rastislava Kožiaka, PhD., vedúceho Katedry histórie na FF UMB v Banskej Bystrici. Priestory, v ktorých sa zjazd konal, poskytla Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici.

Slávnostné otvorenie 16. zjazdu SHS sa začalo tradične – pozdravnými príhovormi hostí – za Združenie historikov Českej republiky pozdravil účastníkov zjazdu Jiří Kocian, za Maďarskú historickú spoločnosť Robert Hermann a Enikő Csukovits, za Poľskú historickú spoločnosť Andrzej Chwalba a Anna Pobóg-Lenartowicz a za Poľské veľvyslanectvo v SR veľvyslanec Krzysztof Strzałka.

Potom boli odovzdané Plakety SHS ako najvyššie ocenenie, ktoré udeľuje SHS slovenským a zahraničným historikom za ich spravidla celoživotnú historickú spisbu viažucu sa k slovenským dejinám. Tradícia udeľovania Plakety SHS sa začala v roku 2019. Za rok 2021 boli plakety udelené PhDr. Dušanovi Kováčovi, DrSc., PhDr. Elene Mannovej, CSc., a prof. PhDr. Márii Kohútovej, CSc. Zo zahraničia to bol prof. Dr. Karl Schwarz z Rakúska.

Odovzdané boli aj Ceny SHS za rok 2021. Ich nositeľmi sa stali v kategórii vedecká práca Mária Fedorčáková za monografiu *Civitas nostra Bardfa vocata. Správa mesta Bardejov v stredoveku*,

PhDr. Dušan Kováč, DrSc.
Foto: Peter Švorc

Plaketa Slovenskej historickej
spoločnosti pri SAV

v kategórii vedecko-popularizačná práca Katarína Hradská za monografiu *Židia v 1. ČSR. Politické ambície a sklamania* a v kategórii edícia prameňov Balász Csiba za knihu *Autentický protokol Bratislavskej kapituly II (1504 – 1513)*.

Plaketu SHS navrhol akademický maliar Miroslav Cipár v roku 2019 a diplomy k Plakete SHS a k Cene SHS navrhla a vyrobila prešovská výtvarníčka Edita Vološčuková v roku 2022.

Po slávnostnej časti nasledoval medzinárodný workshop *Historici, historiografia a dejiny vo verejnom priestore v krajinách V4*, ktorý moderoval podpredseda SHS Peter Švorc. S referátmi vystúpili Dušan Kováč, Denisa Nečasová, Maciej Górny a Atilla Simon, v ktorých odznela výborná reflexia slovenskej, českej, poľskej a maďarskej historiografie prvých dvoch desaťročí 21. storočia.

Dňa 7. septembra 2022 zjazd pokračoval vedeckou konferenciou. Jej prvý blok mal názov *Slovenská historiografia pred rokom 1989*. Úvodný referát mal Adam Hudek, na ktorý nadviazali svojimi vystúpeniami Jan Mervart (ČR), Agáta Šústová a Štefan Šutaj.

Druhý blok *Pamäťové inštitúcie na Slovensku po roku 1989 – transformácia a modernizácia?* otvorila Martina Orosová, na ktorú koreferátmi nadviazali Ondrej Podolec, Marcela Domenová, Štefan Hrivňák a Peter Bárta.

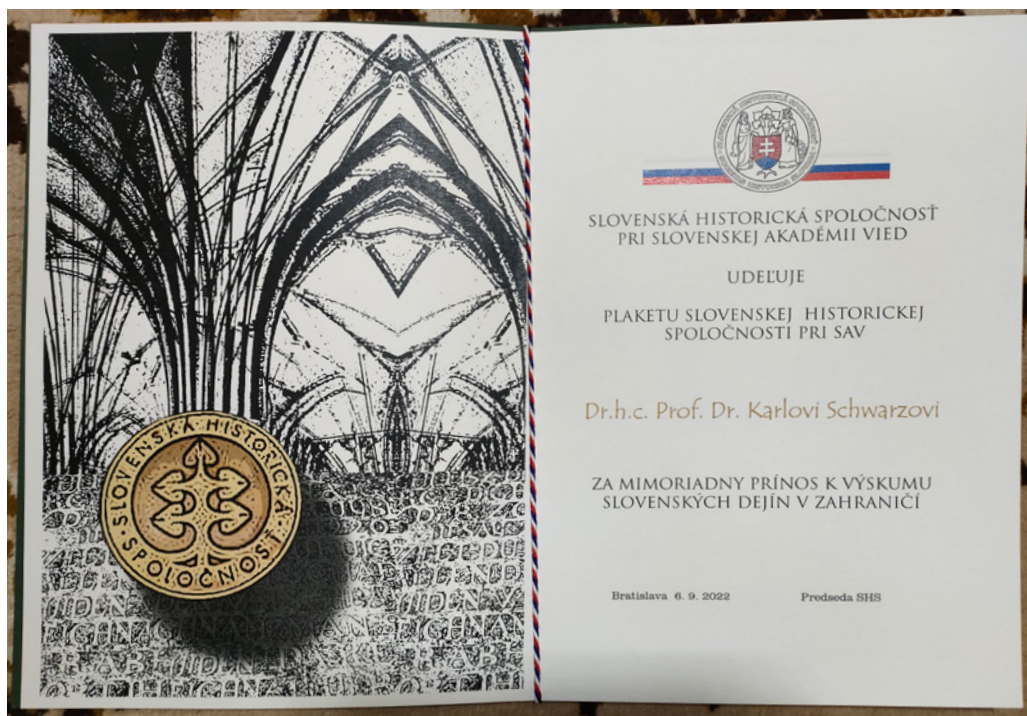
Tretí blok *Obraz totalitných režimov vo vyučovaní dejepisu vo verejnom priestore* otvorila Mariána Zavacká. V nasledujúcej panelovej diskusii

vystúpili Milan Ducháček (ČR), Michala Lónčiková a Jana Kerekretyová.

Posledný štvrtý blok bol venovaný téme *Historici a historiografia na Slovensku v globalizujúcom sa svete*. Viedla ho Gabriela Dudeková Kováčová a v panelovej diskusii vystúpili Dušan Zupka, Tünde Lengyelová, Ján Golián a Elena Mannová.

Všetky tri zjazdové dni (6. až 8. september) mali aj sprievodné podujatia, ako bola výstava publikácií slovenských vydavateľstiev, Historického ústavu SAV a univerzitných vydavateľstiev, ktoré vydávajú historické práce, a tiež beseda s vydavateľmi. Tú moderovali skúsení rozhlasoví redaktori a moderátori Peter Turčík a Róbert Kotian z RTVS v Bratislave. Zaujímavosťou o besedu sa na nej mohli stretnúť so zástupcami vydavateľstiev UNIVERSUM, Hadart Publishing, Vydavateľstvo Rak a vydavateľstva Society for Human Studies.

Ďalšími sprievodnými akciami boli prehliadka Stredoslovenského múzea, prezentácia Vojenského historického ústavu v Bratislave v priestoroch Múzea SNP, beseda na tému popularizácie histórie, diskusia o vyučovaní dejepisu s členmi

Diplom k Plakete SHS (pre prof. Dr. Karla Schwarzua)

Ústrednej predmetovej komisie pri Štátnom pedagogickom ústave pre vzdelávaciu oblasť Človek a spoločnosť, ktorú moderovala Alžbeta **Šniežko** z Katedry dejín FF UPJŠ v Košiciach.

Vyvrcholením 16. zjazdu SHS bolo jej valné zhromaždenie, ktoré sa konalo v dopoludňajších hodinách 8. septembra 2022. Ako prvá odznela správa o činnosti SHS, ktorú predniesol predseda SHS Rastislav Kožiak. Nebola to klasická enumerácia

Valné zhromaždenie SHS – voľba nového výboru SHS a SNKH. Foto: Peter Švorc

Účastníci besedy s vydavateľmi historickej literatúry

Z výstavy kníh. Foto: Peter Švorc

aktivít SHS za posledných šesť rokov, ale skôr zamyslenie sa nad činnosťou spoločnosti a jej poslaním. Podrobné informácie o činnosti SHS mali totiž účastníci zjazdu k dispozícii v *bulletine 16. zjazdu SHS*, ktorý zostavili Peter Švorc (Prešov) a Miroslav Palárik (Nitra). Vo viac ako stostranovom *bulletine* bol uverejnený nielen program zjazdových dní, správa o činnosti SHS, správa o činnosti Slovenského národného komitétu historikov (SNKH), mená nositeľov Plakety SHS a Ceny SHS, ale hlavne základné informácie o všetkých sekciách SHS, ktoré za uplynulých šesť rokov aktívne pracovali. Sú tu aj základné údaje o bilaterálnych medzinárodných komisiách historikov a ich činnosti za uvedené obdobie. Okrem toho zostavovatelia zaradili do *bulletinu* Stanovy SHS a Stanovy SNKH s tým, aby účastníci zjazdu mohli v rámci diskusie konfrontovať prípadné otázky, ktoré mohli zaznieť v rámci diskusie k predneseným správam, k činnosti SHS a podobne. *Bulletin k 16. zjazdu SHS* istým spôsobom nadväzuje na *bulletin* vydaný k 15. zjazdu SHS, ktorý sa konal v Skalici v roku 2016. Čitateľ si v nich nájde podrobný prehľad o práci SHS, SNKH a ich členoch, ktorí pracovali v niektorej zo sekcií či v medzinárodnej komisii SNKH.

Po správach a diskusii, ktorá sa niesla v konštruktívnom duchu, sa uskutočnili voľby do výboru SHS a do výboru SNKH. Zúčastnilo sa ich 80 prítomných členov SHS. Do výboru SHS kandidovalo 16 členov SHS, z ktorých bolo zvolených 11. Boli to: Rastislav Kožiak, Daniela Kodajová, Alžbeta Šniežko, Gabriela Dudeková Kováčová, Petra Švardová, Peter Švorc, Michal Kšiňan, Miroslav Lysý, Viliam Kratochvíl, Ján Golian a Vincent Múcska. Členmi výboru SHS sa automaticky stávajú predsedovia sekcií SHS.

Do výboru SNKH kandidovalo 15 členov SHS. Do 11-členného výboru boli zvolení: Adam Hudek, Tünde Lengyelová, Michal Kšiňan, Juraj Šedivý, Alžbeta Šniežko, Michala Lônčíková, László Vörös, Dušan Zupka, Alica Kurhajcová, Vladimír Rábik a Marek Syrný.

Uskutočnili sa aj voľby revíznej komisie. Jej členmi sa na ďalšie päťročné obdobie stali: Henrieta Žažová, Miroslav Palárik a Marcela Domenová.

Na prvom zasadnutí novozvoleného výboru SHS si jeho členovia zvolili predsedu, ktorým sa stal Rastislav Kožiak, podpredsedov – Gabrielu Dudekovú Kováčovú a Miroslava Lysého, vedeckú tajomníčku Petru Švardovú a hospodárku Danielu Kodajovú.

Banskobystrický – 16. zjazd SHS – sa niesol v príjemnej atmosfére, pod ktorú sa podpísali jej domáci organizátori a svojou troškou k nej prispelo aj pohodové letné počasie, ktoré prialo nielen oficiálnemu programu, ale aj večerným neformálnym diskusiam účastníkov zjazdu v banskobystrických kaviarňach pod hviezdnu oblohou.

KONFERENCIA DĚJINY ZDRAVOTNICTVÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY INTERDISCIPLINÁRNÍM POHLEDEM

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
13. – 14. október 2022

Peter KOVAL

*Budova Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity, miesto konania konferencie.
Foto: Peter Koval*

Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v spolupráci s Fakultou mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomickej v Prahe a Fakultou filozofickou Západočeskej univerzity v Plzni zorganizovali v polovici októbra 2022 konferenciu venovanú problematike dejín zdravotníctva v medzivojnovom období. Záštitu nad konferenciou si zobral rektor Jihočeskej univerzity v Českých Budějovicích prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr. a dekanka Zdravotně sociální fakulty tejto univerzity Mgr. Ivana Chloubová, Ph.D.

Vedecká konferencia sa uskutočnila ako jeden z výstupov výskumného projektu *Zdravotní systém první Československé republiky v kontextu národnostního a sociálního složení – centrum vs. periferie*, financovaného Grantovou agentúrou Českej republiky.

Otvorenie vedeckej konferencie za prítomnosti rektora Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích prof. PhDr. Bohumila Jirouška, Dr. a dekanke Zdravotně sociální fakulty tejto univerzity Mgr. Ivany Chloubovej, Ph.D. Foto: Peter Koval

Určená bola nielen pre členov projektového tímu, ale aj pre všetkých odborníkov zaoberajúcich sa dejinami zdravotníctva a zdravotníckych systémov, sociálnou politikou, vzdelávaním zdravotníckych profesií a vývojom inštitucionalizovanej starostlivosti v užšom i širšom poňatí, v národnom alebo i medzinárodnom meradle.

Atraktívna a v súčasnosti aj dôležitá téma vyvolala záujem viacerých odborníkov. Akcie sa zúčastnili okrem domácich tiež kolegovia zo Slovenska, Maďarska či Ukrajiny. Dvojdňová konferencia bola rozdelená celkovo do siedmich prednáškových blokov. Úvod patrilo rektorovi Jihočeskej univerzity prof. Jirouškovi a jeho zamysleniu sa nad problémami metodológie v moderných humanitných vedách. Doc.

Andrej Tóth potom predstavil už spomenutý projekt venovaný dejinám zdravotníctva. Ďalšie bloky boli rozdelené tematicky i geograficky. Podnetné témy prvého dňa sa dotýkali napr. organizácie zdravotnej služby v prvej ČSR (doc. Lukáš Novotný), rozvoju sociálnej starostlivosti (prof. Valéria Tóthová) či problematike profesionalizácie pôrodných asistentiek (prof. Milena Lenderová). Z regionálnych tém boli zastúpené vystúpenia o zdravotnej starostlivosti o. i. v Zlíne (doc. Jana Kutnohorská), v Hradci Králové (Mgr. Pavla Őrhalmi), v Leviciach (Mgr. Marta Švolíková) či v Košiciach (dr. Mária Sováriová Soósová). Jeden príspevok priblížil významnú osobnosť dejín zdravotníctva a starostlivosti o hendikepovaných v medzivojnovnej ČSR prof. Karla Kocha (MUDr. László Kiss).

Druhý deň konferencie nadviazal na prvý tematikou vzdelávania zdravotníkov. Vzdelávaniu a pôsobeniu pôrodných asistentiek na Slovensku sa venovala doc. Eva Morovicsová a prvé roky existencie Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave predstavila Mgr. Mária Grófová. K regionálnym témam zazneli príspevky k dejinám zdravotníctva na východnom Slovensku (doc. Peter Kovaľ a dr. Ján Džujko) a referáty zaoberajúce sa vývojom pomerov na Podkarpatskej Rusi (dr. David Hubený). Posledný blok rokovania bol naplnený zaujímavými prezentáciami z dejín farmakológie a s týmto odborom spätými osobnosťami.

Medzinárodná vedecká konferencia na Jihočeskej univerzite v Českých Budějoviciach ukázala nielen momentálnu atraktivitu problematiky zdravotníctva v dejinách ľudskej spoločnosti, ale tiež jej mimoriadnu dôležitosť poukazujúc na veľakrát hrozivé pomery, s ktorými sa museli kompetentné úrady i osobnosti (administratíva, politici, ale hlavne lekári a ošetrovatelia) v prvej polovici 20. storočia zaoberať. Na zamyslenie je moment, keď účastníci konferencie hľadali a nachádzali isté paralely so súčasnými pomermi v zdravotnom systéme našich krajín.

Z rokovania konferencie. Foto: David Hubený

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA CIRKEVNÉ DEJINY V PRAMEŇOCH

Prešov, 30. november – 1. december 2022

Klaudia SOKOLOVÁ

Medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Cirkevné dejiny v prameňoch* sa uskutočnila v dňoch 30. novembra – 1. decembra 2022 v Prešove pod záštitou Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity (PU) a Inštitútu histórie Filozofickej fakulty PU.

Konferenciu otvoril úvodným príhovorom usporiadateľ, rektor PU, Peter Kónya, po ktorom vystúpil ako prvý Peter Zubko s príspevkom, v ktorom analyzoval prameň k dejinám bratislavského generálneho seminára. Nasledoval Attila Verók s referátom o vzostupe protestantského hnutia pietizmu v saskej cirkvi a školskej histórii v Barcaságu v 18. storočí. Peter Šturák sa vo svojom príspevku zameril na cirkevné školstvo ako jednu zo základných priorít arcipastierskej služby mukačevského biskupa M. M. Oľšavského. Ďalší zahraničný vystupujúci Zoltán Csepregi predstavil rekonštrukciu študentských zoznamov luteránskych stredných škôl v 17. storočí od súčasného Bardejova až po Bratislavu. Dénes Dienes prítomných oboznámil s vývojom tlačiarne v Blatnom Potoku a Zoltán Borbély s vývinom užhorodského jezuitského gymnázia.

Otvorenia druhého bloku konferencie sa ujala Annamária Kónyová. Dejiny reformovaných zborov predstavila na základe dvoch zborových zápisníc. Hovorila konkrétne o dvoch zápisniciach, z ktorých sme sa mohli dozvedieť aj o budovaní reformovaného zboru v Prešove alebo o tom, ako sa vojna premietla do fungovania cirkvi. Éva Gyulai sa venovala minoritskému kláštoru a kostolu v Prešove v 18. storočí. Peter Kónya predstavil príspevok s názvom *Konfesionálny vývin hornozemplínskych zemepanských miest a pramene k jeho výskumu*. Spomenul zemepanské mestá, ako Humenné, Svidník, Stropkov, Michalovce, Vranov nad Topľou a ďalšie. Pri výskume ich konfesionálneho vývinu vychádzal z množstva cirkevných prameňov. Ďalším referujúcim bol Miroslav Kamenický, zaoberajúci sa katolíckymi ženskými rehoľnými komunitami v Bratislave v 17. a 18. storočí vo svetle dobových prameňov. Ako posledný vystúpil v druhom bloku János Ugrai.

Po obedňajšej pauze pokračovalo zhromaždenie tretím blokom, ktorý otvorila Judit Balogh. Zaujímavý referát predstavil Peter Olexák, keď sa zamyslel nad pohrebnými kázňami ako historickými prameňmi. Nasledovali Barnabás Guitman, Béla Bartók a príspevok *Biřmovací knihy v českých diecézích v 17. a 18. století – snaha o zavedení tridentské formy biřmovacího ritu v období rekatolizace* predstavila Hana Stoklasová. Posledný v bloku vystúpil Andor Nagy. Peter Benka otvoril záverečný blok prvého dňa konferencie a po ňom nasledovala Miloslava Bodnárová, ktorá vystúpila so zaujímavým príspevkom *K vydávaniu prameňov z produkcie hodnoverných miest v stredoveku so zameraním na hodnoverné miesto Jasovský konvent*. Marcela Domenová sa zamerala na *Vybrané osobnosti Prešovskej eparchie podľa „Historia Capituli Eperjessiensis Liber 1. de fundatione in genere...“*. Vytvorila sondu do života troch jednotlivcov. S re-

ferátom „*Vašej urodzenej milosti...*“ – *K obsadzovaniu farností na Šariši v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia* vystúpil v závere dňa ešte Patrik Derfiňák.

Druhý deň konferencie bol kvantitatívne menší počet referujúcich, ale kvalita príspevkov nebola nižšia. Deň otvoril zahraničný hosť, Levente Pap, po ňom nasledoval András Meszáros. Jan B. Lášek následne vystúpil s referátom, v ktorom sa zamerával na konkrétnych cirkevných historikov z československej husitskej cirkvi a ich edičné práce s prameňmi. Jana Amosa Komenského predstavila Kamila Veverková, keď odprezentovala výskum *K domácim českým zdrojům Komenského teologického a pedagogického myšlení*. V bloku ešte vystúpili ďalší zahraniční hostia, ako: József Pálfi, Olga Lukács, Alfréd Somogyi a Péter Forisek.

V závere dvojdňovej konferencie vystúpilo ešte päť domácich referujúcich. Vavrínek Žeňuch analyzoval Užskú stolicu z pohľadu súpisu z roku 1733. Lucia Šteflová predstavila *Kanonické vizitácie ako prameň pre poznávanie evanjelického školstva*. Martin Javor spracoval osobnú tému, keďže sa zamerával priamo na svojho predka, Andreja Budiša. Monika Bizoňová spracovala *Spišský Hrhov podľa cirkevných prameňov zo 17. až 19. storočia*. Klaudia Sokolová vystúpila ako posledná a charakterizovala cirkevný zbor Marhaň v obraze kanonickej vizitácie z roku 1806.

Vyše tridsať odborníkov sa počas dvoch dní podujatia stretlo na pôde PU. Svojimi zaujímavými a odbornými referátmi prispeli množstvom poznatkov k výskumu cirkevných dejín. Medzinárodná vedecká konferencia *Cirkevné dejiny v prameňoch* dokázala, že je ešte stále mnoho nezodpovedaných otázok o dejinách a vo vývine jednotlivých cirkví.

ERASMUS PREDNÁŠKY NA INŠTITÚTE HISTÓRIE

Prešov, 30. november – 7. december 2022

Peter KOVAL

*Doc. Mgr. Martin Veselý, Ph.D. a Mgr. Jakub Pátek, Ph.D.
počas prednášok na pôde Inštitútu histórie FF PU.*

Foto: Peter Koval

Pandemické opatrenia na čas obmedzili možnosti študentských a učiteľských mobilit. Tento školský rok sa už však aj tieto aktivity dostali do „starých koľají“. Dôkazom toho je zaradenie zahraničného študenta z Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem do výučby v zimnom semestri na našom pracovisku – Inštitúte histórie (IH) Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v rámci programu Erasmus+, rovnako aj účasť pedagógov z tohto pracoviska na učiteľských mobilitách v Českej republike na Pardubickej univerzite (dr. Lucia Šteflová a dr. Monika Bizoňová) a na Technickej univerzite v Liberci (doc. Peter Koval a dr. Ján Džujko).

Ostatnými aktivitami zrealizovanými na IH a spestrujúcimi záver semestra boli prednášky zahraničných kolegov z Poľska a Česka. „Erasmus návštevy“ vždy priniesli o. i. zaujímavé odborné výklady, ktoré mimoriadne zaujali našich domácich študentov.

Na prelome novembra a decembra sme boli svedkami prezentácií dvoch kolegov z Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Doc. Mgr. Martin Veselý,

Ph.D. a Mgr. Jakub Pátek, Ph.D. neboli na IH po prvýkrát a ako vždy, tak aj tentoraz sa predstavili príťažlivými témami. Doc. Veselý sa dlhodobo venuje hektickému obdobiu českých dejín – Protektorátu Čechy a Morava. Pre svoju ostatnú prednášku

si zvolil problematiku každodennosti zakomponovanej do tohto historického obdobia. Dôraz položil na život detí, ich dospievania v ríšskej župe Sudety. Dr. Pátek ako vedecký expert na dejiny umenia si vybral pre prešovských študentov tému barokovej kultúry. Predstavil najzaujímavejšie zachovalé pamiatky v Čechách, ktoré sú stále predmetom jeho historického výskumu.

Nadväzujúc na kolegov z Ústí nad Labem sa druhý decembrový týždeň na pôde IH prednáškami prezentovali dvaja kolegovia z Pedagogickej univerzity v Krakove. Obaja sa venovali problematike dejín archívnictva. Dr. Bartosz Drzewiecki predstavil vývoj a zásoby historických fondov Národného archívu v Krakove. Dr. Hubert Mazur zúčastneným vysvetľoval súčasnú organizáciu archívov v Poľsku. Prednášky poľských kolegov boli zaujímavé nielen pre študentov odboru archívnictvo či história, ale rovnako aj pre študentov odboru učiteľstvo dejepisu, nakoľko sa všetci pri svojom štúdiu, a hlavne písaní záverečných prác, stretávajú s primárnym výskumom v pamäťových inštitúciách – archívoch.

Erasmus+ učiteľské mobility aj po niekoľkomesačnej odmlke opäť priniesli na náš domovský IH zaujímavé témy, ktoré majú ambíciu predstaviť možnosti študentských mobilit a motivovať našich študentov k väčšej aktivite aj v tomto smere. Zároveň udržiavajú a prehľbujú kontakty so zahraničnými pracoviskami. Výsledkom toho je napr. dlhoročná spolupráca vo forme organizácií spoločných vedeckých akcií s Katedrou histórie Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Inštitútom histórie Pedagogickej univerzity v Krakove. Veríme, že aj nedávne prednáškové pobyty kolegov z Čiech či Poľska to opäť potvrdia.

Dr. Bartosz Drzewiecki. Foto: Peter Koval'

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA EPIDÉMIE V DEJINÁCH UHORSKA

Prešov, 7. – 8. december 2022

Kludia SOKOLOVÁ

Z rokovania konferencie *Epidémie v dejinách Uhorska*
Foto: Lucia Šteflová

V dňoch 7. – 8. decembra 2022 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Epidémie v dejinách Uhorska*. Podujatie venujúce sa aj dnes aktuálnej téme – hromadným nákazám, otvoril jeho organizátor, rektor PU, Peter Kónya.

Na konferencii, tematicky rozdelenej do viacerých blokov, bolo prezentovaných až 28 príspevkov týkajúcich sa epidémií v dejinách Uhorska. Prvý z blokov, *Epidémie a spoločnosť I*, otvorila Tünde Lengyelová s referátom *Spôsoby*

liečenia a prevencie nákazlivých chorôb v zrkadle ranonovovekých receptárov a lekárskych spisov. Prítomných oboznámila napríklad s karanténnymi opatreniami v ranom novoveku, so spôsobmi prevencie, ale aj so zvýšením kriminality počas hromadného výskytu infekčných ochorení. Niektoré opatrenia názorne demonštrovala aj na príklade súkromnej korešpondencie Nádašdyovcov. Annamária Kónyová predstavila príspevok *Infekčné choroby v lekárskych knižkách z Uhorska zo 17. – 19. storočia*. Spomenula autorov, ktorí sa vo svojich dielach venovali niektorým z chorôb, napríklad: Karol Otto Moller, Ján Weber, Ján Adam Rayman, Daniel Fischer. Treťou referujú-

Z rokovania konferencie *Epidémie v dejinách Uhorska*. Foto: Lucia Šteflová

cou bola Miloslava Bodnárová s témou *Zdravotníctvo a hygiena vo východoslovenských mestách v súvislosti s morovými epidémiami*. V ňom sa venovala situácii v mestách: Prešov, Levoča, Sabinov a Košice. Jej závery vychádzali z rôznych prameňov, napríklad kroník jednotlivých miest či listu, v ktorom si vojaci žiadali viac vína, pretože vodu odmietali piť z dôvodu obavy pred nákazou. Etnickej a náboženskej diverzite židov ako príčine epidémií v Európe sa v príspevku zaoberal Daniel Slivka, Eduard Lukáč vo svojom referáte *Zdravotná osveta v boji proti epidémiám a chorobám* v krátkosti predstavil konkrétnych propagátorov osvetu a v závere sekcie ešte vystúpil Kamil Kardis s témou epidemiologických rizík na území Haliče v 19. storočí. V druhom bloku sa referujúci venovali morovej náказe v dejinách Uhorska. V ňom vystúpili viacerí zahraniční hostia: Attila Tózsza-Rigó, Réka Horváth, Éva Gyulai, Krisztina Kulcsár. Epidémiu na východoeurópskom území v rokoch 1770 – 1771 opísal Endre László Kerekes a v tematickej následnosti pokračoval Peter Kónya s referátom *Mor v rokoch 1709 – 1710 v hornouhorských mestách*. V ňom sa zamerával najmä na slobodné kráľovské mestá, kde spôsobila morová epidémia najväčšie škody, ale opísal aj situáciu v zemepanských mestách. Najmenšiu stratu utrpela oblasť v severných okresoch Horného Uhorska.

Po obednej pauze sa pokračovalo v rokovaní o more aj v ďalšom bloku. S „*Krátkou správou o more*“ prešovského lekárnik a richtára Jána Webera vystúpila Klaudia Sokolová. Zaujímavú tému predniesla Judit Balogh, ktorá sa venovala analýze egodokumentov Apafiovcov, z ktorých vytvorila obraz o morovej náказe v Sedmohradsku v ranom novoveku. Posledný blok prvého dňa konferencie bol venovaný cholere. Svoje príspevky v ňom predstavili traja vystupujúci, ktorí nás okrem iného oboznámili so závermi vychádzajúcimi z ich štatistických výskumov: Anton Liška, Ján Golian a Monika Bizoňová, ktorá detailne rozobrala obdobie rokov 1831 – 1832 vo vybraných farnostiach Spišského biskupstva.

V druhý deň konferencie boli odprezentované ďalšie tri tematické bloky. V prvom bloku konferencie vystúpil Csaba Fazekas a následne Lucia Šteflová predstavila zaujímavý pohľad na choleroú epidémiu očami evanjelických kňazov v roku 1831. Vavrínek Žeňuch rozobral príčiny úmrtí farníkov vo farnosti Koromľa. *Cholerové epidémie v Nitrianskej stolici v 19. stor. Prevencia, priebeh, výsledky a porovnanie* bol názov príspevku Ivana Mrvu. Prítomných okrem odborného výkladu pobavil rôznymi poverami, ktorým ľudia zvykli uveriť v čase šírenia náказy. V závere prvého bloku vystúpil ešte József Pap, ktorý predstavil epidémiu cholery v roku 1830 z pohľadu sedliaka. Annamária Kenyeres otvorila ďalšiu časť konferencie, zameranú na epidémiu a spoločnosť. Patrik Derfiňák predstavil príspevok s názvom *Infekčné choroby na Šariši v poslednom predvojnovom roku 1913*. Vychádzal z pravidelných správ obvodných a stoličného lekára, z dobovej tlače, alebo napríklad z úradných novín šarišskej stolice. Na základe Knihy zomrelých 1738 – 1906 urobila analýzu Marcela Domenová. Oboznámila nás s príčinou smrti a miestom posledného odpočinku františkánov z Nižnej Šebastovej.

Ako poslední vystúpili ešte traja zahraniční hostia: Attila Verók, Sándor Rózsa a Béla Bartók, ktorý ako posledný vystupujúci sa zaoberal španielskou chrípkou. Na záver už len možno konštatovať, že medzinárodná vedecká konferencia *Epidémie v dejinách Uhorska* nesporne prispela k rozšíreniu poznatkov o vzniku, priebehu a dôsledkoch náказ v Uhorsku.

Predstavujeme výtvarníčku:

Anna Hausová

Akademická maliarka Anna Hausová (nar. 1956 v Prešove) sa na slovenskej výtvarnej scéne pohybuje už viac ako štyri desaťročia a, bezpochyby, patrí k najvýraznejším a najkreatívnejším umelcom východného Slovenska. Jej tvorba je oceňovaná odbornou i laickou verejnosťou a „bodovala“ aj na medzinárodných prehliadkach. Samostatne i na kolektívnych výstavách sa prezentovala na Slovensku, v Taliansku, Luxembursku, Belgicku, Holandsku, Dánsku, Poľsku, Česku, Maďarsku...

Absolventka bratislavskej VŠVU (1982) je nielen všestrannou umelkyňou, ale takmer tri desaťročia pôsobila aj ako vysokoškolská pedagogička (1987 – 2013) na Katedre výtvarnej výchovy PdF UPJŠ v Prešove, FHPV PU v Prešove, IHVU FF PU v Prešove.

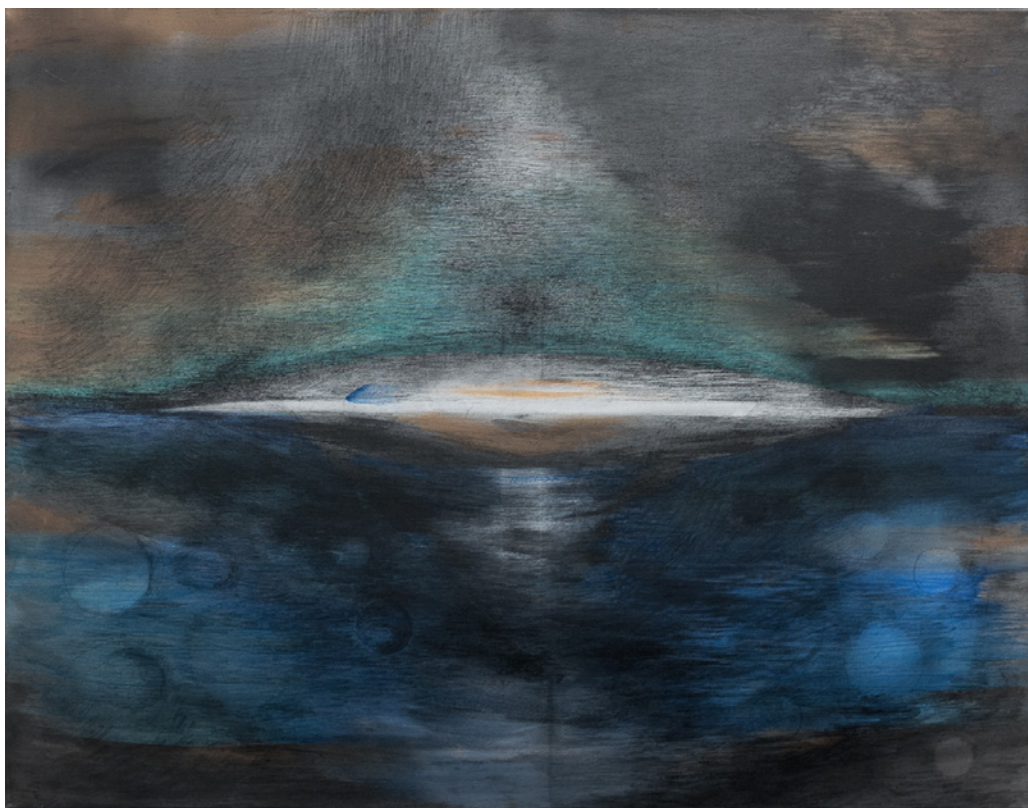
V portfóliu jej tvorby nachádzame ilustráciu, grafiku, monumentálno-dekoratívne diela do architektúry, textil, maľbu, kresbu, sochu, koncept... V každej oblasti týchto svojich aktivít dosiahla pozoruhodnú úroveň a vniesla do nich netradičné a nekonvenčné prvky a posúvala hranice svojich formových i myšlienkových hľadání. Napríklad v priestorovej paličkovanej čipke obohatila nielen slovenskú scénu o prvky irónie, sebaíronie, humoru... V kresbových cykloch *Človek a kameň – Duša kameňa*, *Človek a drevo – Tajomstvo dreva*, *Hlavy*, *Masky*, *Kríže* či *Venuše* boli hlavnými znakmi nesentimentalita a baladickosť ako svojská poetika odvodená z archetypov ľudových rozprávok, pohanských legiend, symbolov a mýtov, ako aj východiská z vlastného vnútorného sveta, z vlastnej vnútornej potreby autorky o hlbší duchovný kontakt medzi vlastným subjektom a poetickým prúdom ľudského bytia a vedomia. Tieto sa postupne vyhranili (najmä motívy Venuše) na všeobecnejšie chápané vzťahy Muža a Ženy, Vesmíru a Človeka a autorkina tvorivá energia smerovala čoraz dôraznejšie k výtvarnému uchopeniu existenciálnej neistoty súčasného človeka, najmä ženy, jej vnímania sveta a vlastného postavenia v ňom, a zároveň rozvíjala myšlienku o vzniku (zrode) a zániku (vesmíru, sveta, človeka) a ich neustálom striedaní. To jej umožňuje presahovanie viacerých výtvarných médií a voľné prechody medzi nimi. V jej programe nie je miesto pre banality, ani prázdne gestá – jej program je premyslený, sústredený a ona sa v ňom slobodne a voľne pohybuje.

Všetky tieto vnútorné podnety kumulovala najmä v poslednom desaťročí v dlhodobom časovo otvorenom projekte *Prach si a v prach sa obrátiš* a najnovšie v jeho pokračovaní *Premený tela*. V prvom sa uplatnili vo väčšej miere popri sochárskych dielach aj veľkorozmerné maľby a kombinované techniky *Meditácie* prevažne s motívom kruhu a špirály ako symbolov stálosti a zároveň večného pohybu zvnútra von a zvonku do vnútra. Začiatok splyva s koncom a koniec je novým začiatkom... Najnovšie obrazy tejto kolekcie majú veľkorysé rozmery i dynamicky gradovaný rukopis, ktorý nás nekompromisne vŕhne do víru diania...

Popri *Premenách tela* a *Meditáciách* vytvorila v poslednom období cyklus malieb *Za horizontom*, ktorý prináša hlbší ponor do vlastného vnútra v kontemplatívnom stíšení a v delikátnej redukovanej farebnosti a s kompozične zvýraznenou horizontálnou líniou, hranicou, na ktorej sa zastavíme a intuitívne sa rozhodujeme, či sa

Anna Hausová: Z inštalácie Prach si a v prach sa obrátiš. Torzo ženskej figúry, epoxyd, 2010-11

Anna Hausová: Z cyklu Za horizontom, 70x90 cm, kombinovaná technika, 2021

vrátíme alebo prejdeme za horizont. Táto kolekcia potvrdzuje Hausovej schopnosť pristupovať k základnej téme s variabilitou a presvedčivosťou vo výraze i realizácii.

Dielo Anny Hausovej je veľmi bohato štruktúrované a pritom myšlienково konzistentné. Dokazuje, že autorka je umelkyňou s vysokou mierou invencie a profesionality a v každej etape svojej tvorby ju dokáže naplniť neokázalým, ale tvorivým počínom s osobitým emocionálnym potenciálom. V svojom vnútri má ľudské skúsenosti, pamäť a veľa ďalších súčastí, ktoré robia toto dielo nadčasovým, hlboko zakoreneným v kontexte a pritom univerzálnym.

Marta Hrebíčková

O AUTOROCH

DERFIŇÁK, Patrik, doc., PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HREBÍČKOVÁ, Marta Mgr.

Slovenská historička výtvarného umenia.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOTRUSOVÁ, Júlia, Mgr., PhD. (julia.kotrusova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívniectva a pomocných vied historických

KOVAL, Peter, doc., PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

LIŠKA, Anton, PaedDr. ThLic., PhD. (anton.liska@pamiatky.gov.sk)

Krajský pamiatkový úrad Prešov, odborný radca – pamiatkar

ONDRIA, Erik, Mgr., PhD. (e.ondria@gmail.com)

Štátny archív v Košiciach

PALUBOVÁ, Marcela, PhDr. (marcela.palubova@muzeumcervenyklastor.sk)

Múzejný pedagóg, dokumentátor, Múzeum Červený Kláštor

SOKOLOVÁ, Klaudia, Mgr.

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

ŠVORC, Peter, prof. PhDr., CSc. (peter, svorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

TABAKOVÁ Alena, Mgr., PhD. (tabakova.alena@gmail.com)

Učiteľka na Gymnáziu M. R. Štefánika v Košiciach

TKÁČ, Ján, PhDr., PhD. (tkac1985@gmail.com)

knihovník, medziknižničná výpožičná služba, Univerzitná knižnica v Bratislave

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze EZB OPAC riadenej Staatsbibliothek Berlin, na serveri Deutsche Nationalbibliothek a stránkach Universitätsbibliothek Regensburg, ako aj v databáze Dalhousie Libraries v jednej z popredných kanadských univerzít Dalhousie University v Halifaxe (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriek, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadne fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database EZB OPAC managed by Staatsbibliothek Berlin, on server of Deutsche Nationalbibliothek and on pages of Universitätsbibliothek Regensburg, as well as in database of Dalhousie Libraries in one of the most significant Canadian universities Dalhousie University in Halifax (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften.

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2022

Ročník / Volume XVII

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22022.html>

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

